

ДНЕВНИКЪ

(стенографически)

на

XI^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

XLIII заседание, събота, 5 май 1901 г.

(Отворено въ 2 ч. и 35 м. слѣдъ обѣдъ, подъ прѣдсѣдателството на прѣдсѣдателя г. И. Гешовъ.)

Прѣдсѣдателъ: (Звъни.) Засѣданието се отваря. Г-нъ секретарь ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь А. Урумовъ: (Прочита списъка. Отсѣствуватъ г. г. прѣдставителѣ: И. Веселиновъ, Я. Забуновъ, Сп. Ивановъ, Х. Конкилевъ, А. Малиновъ, Ц. Мисловъ, Т. Михайловъ, Д. Пчелински, Н. Петковъ, С. Поповъ, И. Спасовъ, С. Савовъ, С. Соколовъ, Н. Христовъ, Д. Боневъ, Х. Бей Мустафа Бейовъ, Е. Хасановъ, Д. Цанковъ и Г. Шойлевъ.)

Прѣдсѣдателъ: Отъ 139 народни прѣдставители, отсѣствуватъ 20.

На основание чл. 42 отъ вжтрѣшния правилникъ разрѣшихъ отпускъ отъ 6 дена на Ново-Селския народенъ прѣдставитель, Ц. Мечкаревъ.

На основание на сѣщия членъ моля ви, г-да, да разрѣшите отпускъ на Фердинандския народенъ прѣдставитель, г. Сп. Ивановъ, отъ 10 дена. Както знаете, нему бѣха се разрѣшили 10 дена по болестъ отъ Прѣдсѣдателството, но тъй като болестъта му още продължава, той е отправилъ до Народното Събрание слѣдующето заявление: (Чете.)

„Най-учтиво моля за разпореждането Ви, г-не прѣдсѣдателю, да ми се разрѣши още 10-дневенъ допълнителенъ отпускъ по болестъ. Медицинско свидѣтелство ще прѣдстави прѣдъ почитаемото Народно Събрание, като излѣза изъ болницата, въ която се лѣкувамъ.“

Турямъ на гласуване искането на г. Сп. Ивановъ и моля ония, които сж за него, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Постѣпили сж двѣ прѣдложения отъ законодателенъ характеръ: едното отъ Старо-Загорския

народенъ прѣдставитель г. Шиваровъ и др., за измѣнение чл. чл. 151 и 163 отъ търговския законъ, и, второто, за допълнение закона за насърчение мѣстната индустрия, отъ Кулския народенъ прѣдставитель А. Филиповъ, подкрѣпени отъ нужното число народни прѣдставители. И двата тѣзи законопроекта, слѣдъ като се отпечатаатъ, ще се турятъ на дневенъ редъ.

Постѣпили сж двѣ запитвания отъ Кюстендилския народенъ прѣдставитель г. Ризовъ. Моля г. секретаря да ги прочете.

Секретарь Н. Кормановъ: (Чете.)

„Запитване

къмъ г. Военния Министъръ отъ Кюстендилския народенъ прѣдставитель Д. Ризовъ.

Съгласно чл. 107 отъ конституцията, честь имамъ да отправя къмъ г. Военния Министъръ слѣдното запитване:

1) Не счита ли г. Министърътъ, че е вече крайне врѣме да се внесе въ нашата войска едно окончателно умиротворение, като се извикатъ отъ Русия останалитѣ още тамъ офицери-емигранти и, на едно съ завърналитѣ се по-рано тѣхни другари, се изравнятъ по чинъ, старшинство и служба съ своитѣ свръстници тукъ?

2) Не счита ли г. Министърътъ за необходимо да приложи къмъ нѣкои отъ своитѣ разбогатели подчинени „закона за прѣслѣждане незаконно обогателитѣ чиновници и служащи“ отъ 20 декемврий 1894 г., обнародванъ въ „Държавенъ Вѣстникъ“, отъ 18 януарий 1895 г.?

3) Не счита ли г. Министърътъ задължително за своето вѣдомство обнародването въ „Държавенъ

Вѣстникъ“, на всички официални разпореждания, относящи се до българската войска?

4) Счита ли г. Министърътъ, че е удобно за войската на една конституционна и демократическа страна, каквато е България, да се образува отъ българското офицерство една отдѣлна каста, като му се запрѣщава посѣщението на кафенета, гостиници и други подобни заведения, посѣщавани отъ българскитѣ граждани?

5) Счита ли г. Министърътъ, че чл. 58 отъ конституцията позволява величаенето на новопроезенитѣ български генерали съ титлата „Ваше Прѣвзходителство“?

София, 5 май 1901 г.

Съ отлично почитание

Кюстендилски народенъ прѣдставителъ:
Д. Ризовъ.“

Прѣдседателътъ: Споредъ правилника, Народното Събрание рѣшава, кога да се тури на дневенъ редъ, слѣдъ като се изслуша единъ членъ отъ Правителството. Тѣй като г. Военниятъ Министъръ не е тукъ, отговорътъ ще бѣде въ единъ срокъ отъ 10 дена.

Секретаръ Н. Кормановъ: (Чете.)

„Запитване

къмъ г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи отъ Кюстендилския народенъ прѣдставителъ Д. Ризовъ.

Съгласно чл. 107 отъ конституцията, честь имамъ да отправа къмъ г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи слѣдното запитване:

1) На 15 априлий н. г., въ гр. Кюстендилъ, благодарение на прѣстѣпното бездѣйствие отъ страна на административно-полицейскитѣ власти, една повилнѣла тѣлна е нападнала и осквернила мѣстния еврейски храмъ, ограбила домоветѣ на мнозина тамошни евреи и малтретирала нѣколцина отъ тѣхъ, единъ отъ които се е вече и поминалъ. Оттогазъ и до днесъ изминали сж се цѣли 20 дена, а главниятъ виновникъ на тоя неокачествимъ и позоренъ вандализъмъ, Кюстендилския околийски началникъ, още стои на службата си.

Счита ли г. Министърътъ, че това е достойно за една страна свободна, културна и уважающа себе си, каквато иска да бѣде нашата България?

2) Истина ли е:

а) Че за околийски началникъ въ Трънъ е назначенъ нѣкой си С. Кличевъ, човѣкъ малограмотенъ, по занятие кръчмаринъ?

б) Че за околийски началникъ въ Брѣзово е назначенъ нѣкой си Никола Бобовъ, извѣстенъ подъ прѣкора „Колю Бабата“, човѣкъ полуграмотенъ, по занятие воденичаринъ?

в) Че за околийски началникъ въ Кжжлъ-Агачъ е назначенъ нѣкой си Мухтаровъ, човѣкъ полуграмотенъ, бившъ разсиленъ въ Румелийско врѣме, а напоследѣкъ слуга при единъ комисионеръ въ Ямболъ?

г) Че за околийски началникъ въ Враца е назначенъ нѣкой си Грънчаровъ, човѣкъ малограмотенъ, бившъ слуга въ Долно-Раковската селска община, а напоследѣкъ и. д. общински писаръ?

д) Че за околийски началникъ въ Пещера е назначенъ нѣкой си Никола Петковъ, човѣкъ малограмотенъ, по занятие кръчмаринъ въ Нова-Загора?

е) Че за и. д. околийски началникъ въ Пловдивъ е назначенъ нѣкой си бившъ старши стражаръ, а напоследѣкъ произведенъ за полицейски приставъ?

ж) Че за околийски началникъ въ Ново-Селци е назначенъ нѣкой си Винаровъ, бившъ младши стражаръ въ Стамболово врѣме, отчисленъ отъ служба за безнравствено поведение?

з) Че за околийски началникъ въ Карлово е назначенъ нѣкой си Владимиръ, бившъ шпионинъ въ Стамболово врѣме?

и) Че за околийски началникъ въ Брѣзникъ е назначенъ нѣкой си Павелъ Шоповъ, уволненъ отъ служба за рушвети и кражби?

к) Че за полицейски приставъ въ Стара-Загора е назначенъ нѣкой си господинъ, осжжданъ на 10 години затворъ въ окови, за вулгарно прѣстѣпление?

Ако всичко туй е истина, счита ли г. Министърътъ тѣзи си назначения достолѣпни за едно Правителство, което се стреми да създаде „нова ера“ въ България?

3) И послѣ докладътъ на анкетната комисия по Станимашкитѣ избори, който докладъ заклеими Пловдивскиятъ окръженъ управителъ, П. Маноловъ, счита ли г. Министърътъ за възможно и търпимо неговото по-нататѣшно стоене на чело на Пловдивския окръгъ?

4) На кое основание е заставенъ да напустне България македонскиятъ българинъ Симеонъ Трайчевъ Радевъ?

5) Защо сж интернирани отъ Бургазъ въ Шуменъ българскитѣ граждани Тодоръ Шишмановъ и Лазаръ Димитровъ?

София, 5 май 1901 г.

Съ отлично почитание,

Кюстендилски Народенъ Прѣдставителъ:
Д. Ризовъ.“

Прѣдседателътъ: Има ли да каже г-нъ Министъръ-Президентътъ нѣщо относително насрочването на това запитване?

Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: Дайте на надлежния Министъръ 10-дневенъ срокъ.

Прѣдседателътъ: Тогава въ 10-дневенъ срокъ ще се отговори.

Старо-Загорскиятъ народенъ прѣдставителъ, г-нъ Д-ръ Ходжевъ, има едно запитване къмъ г. Министра на Търговията и Земледѣлието.

Моля да го прочете.

Д-ръ А. Ходжевъ: (Чете.)

„До г-на Министра на Търговията и Земледелието.

Запитване

отъ **Ст.-Загорския народенъ прѣдставителъ,**
Д-ръ А. Ходжевъ.

Господине Министре,

Извѣстно Ви е, че прѣзъ 1897 г. се построи около София една захарна фабрика отъ една белгийска компания, благодарение на облагитѣ, които законътъ за насърчение мѣстната индустрия дава на подобни прѣдприятия.

Научавамъ се, че казаната фабрика се е ползувала не само отъ благата, които ѝ гарантира поменатия законъ, но и отъ нѣкакви си особени премии, дадени ней по единъ особенъ начинъ, и които твърдѣ тежко лежатъ на държавното съкровище. Вслѣдствие на това, моля г. Министра на Търговията и Земледелието да ми отговори на слѣдующето запитване:

1) Извѣстно ли е на г. Министра, че е било поставено да се дава около 300.000 л. премии на казаната фабрика и то въ продължение на 20 години?

2) Намира ли той, както и почитаемото Правителство, ако това е вѣрно, че отпущането на тия премии е законно? и

3) Какви мѣрки мисли той да вземе за да се запазятъ интереситѣ на държавното съкровище?

Старо-Загорски народенъ прѣдставителъ:

Д-ръ А. Ходжевъ.“

Министъръ А. Людскановъ: Г-да народни прѣдставители! Понеже този въпросъ, за който ме запитва почитаемиятъ г. Д-ръ Ходжевъ, съмъ го изучилъ напълно, тъй като той бѣше прѣдметъ на разискване въ Министерския Съвѣтъ, азъ съмъ готовъ да отговоря по-скоро отъ 10 дена, и моля да се тури на дневенъ редъ за въ срѣда:

Прѣсѣдателятъ: Приемва ли Събранието да се тури това запитване на дневенъ редъ за въ срѣда? (Гласове: Приема.)

Има още едно запитване отъ г. Цанова къмъ г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи.

Моля секретаря г. Д-ръ Ходжевъ да го прочете.

Секретаръ Д-ръ А. Ходжевъ: (Чете.)

„До г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи

Запитване

отъ **Видинския народенъ прѣдставителъ,**
Найчо Цановъ.

Безъ да ставамъ неканенъ защитникъ на студентитѣ, азъ прѣди да изложа запитването си, смѣтамъ за нужно да спомена, че поведението имъ,

ако и да не може да се оправдава, може смѣло отъ друга страна да се обяснява и то съ двѣ важни съображения: 1) съ тѣхната юношеска възраст, която при всѣки отдѣленъ случай е готова да прояви винаги по-буинъ своитѣ чувства и пориви, а често и да се увлича отъ страсти.

На зрѣлата възраст, а особено на ония, които сж повикани да се занимаватъ съ управлението на една държава и съ ръководенето сѣдбинитѣ на единъ народъ, прѣдлежи да се отнася съ всичко спокойствие при всѣки отдѣленъ случай, какъвто е настоящиятъ, като се помни, че снисхождението и опрощението дѣйствуватъ всѣкога по-благоотворно; 2) съ факта, че у нашата нещастна страна сж се загниздили единъ сортъ хора, които сж монополизирали патриотизма на българския народъ, и които могатъ да се явяватъ послѣдователно едно слѣдъ друго и за учредители на дружинки „Българи за себе си“, и за ръководители на разни славянофилски общества, да бждатъ и страшни русофоби, и отчаяни русофили, да вървятъ ржка подъ ржка съ всички голѣми и малки тирани и да изобразаватъ отъ себе си нѣкакви народни трибуни. Тоя сортъ хора не можаха да оставятъ незабѣгнати и послѣднитѣ народни тържества, чрѣзъ които възбудиха справедливитѣ негодования на цѣлото общество, а безспорно, най-напрѣдъ и най-вече и на младежъта.

Слѣдъ горѣизложеното като признавамъ, че отъ студенческата младежъ станаха нѣкои работи, които тѣ не трѣбваше да вършатъ, безъ рискъ да нахърнятъ чувствата на широкитѣ маси отъ българския народъ и безъ рискъ да станатъ безсѣзнателно помощници на реакцията, азъ не мога да остави безъ внимание оплакванията на студентитѣ, за вършени срѣщу тѣхъ прѣстѣпления отъ тукашната полиция. И за менъ е достатъчно тѣхното оплакване въ печата, за да искамъ да се възбуди прѣслѣдване противъ виновнитѣ лица, за извършенитѣ отъ тѣхъ прѣстѣпления.

Прѣдъ видъ на това, азъ обзрѣвамъ моето положение въ запитване, и моля г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи да ми отговори:

Извѣстно ли е на г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи, че тукашната полиция е арестовала нѣкои лица безъ съдебно постановление, защото били държали рѣчи на единъ митингъ съ прѣстѣпно съдържание; че когато нѣколко студенти сж дошли слѣдъ прокурора, за да узнаятъ отъ послѣдния причинитѣ на ареста, полицията е поискала съ грубостъ да ги разгони; че когато двама студенти забѣлѣжили на градоначалника да не се отнася така грубо съ тѣхъ, той заповѣдалъ да ги арестоватъ, а заедно съ тѣхъ още 10 души, които ги придружавали; че слѣдъ вкарването на арестованитѣ въ участъка на нѣкои отъ тѣхъ сж нанесени побои съ бастони и юмруци, а всички сж били ругани по най-недостоеенъ начинъ? Ако му е извѣстно това, мисли ли г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи да вземе мѣрки противъ виновнитѣ лица, като въз-

буди съдебно прѣслѣждане — единственото, което може да ни открие истината?

София, 6 май 1901 г.

Видински народен прѣдставител: Н. Цановъ.“

Прѣдседателъ: Това запитване ще се изпрати на надлежния министъръ, за да отговори въ 10-дневенъ срокъ.

Пристъпваме къмъ дневения редъ. На дневенъ редъ имаме:

I. Трето четене на прѣдложението отъ Министерството на Търговията и Земледѣлието за прѣселяване 105 бѣдни сѣмейства отъ Босилеградската околия въ държавния соватъ „Козлодуй“;

II. Второ четене: 1) прѣдложението отъ Министерството на Финансите за оттеглие искъта на Държавата, срѣщу осѣденитѣ по Русенския митежъ отъ 19 февруарий 1887 г.; 2) законопроектитѣ отъ сѣщото Министерство: а) за отмиѣние закона за допълнение закона за бирницитѣ отъ 31 декември 1897 г. и б) за опрѣдѣление данѣцитѣ върху сградитѣ и върху занятията за 1901 г. и 3) прѣдложенията отъ сѣщото Министерство: а) за подаряване държавна земя, върху която се прѣселва селото Аладagliй, Сливенска околия и б) за продаване по доброволно съгласие на безземелното население отъ Балчишката околия държавни земи;

III. Първо четене: 1) законопроектитѣ: а) за инспекцията упражнявана отъ Министерството на Финансите; б) за измиѣние и допълнение на чл. чл. 146 и 147 отъ закона за измиѣняване измиѣнения прѣзъ 1898 г., чл. 146 отъ закона за народното просвѣщение и пр. и в) за отмиѣние чл. 13 отъ закона за изтрѣбление разбойничеството и 2) прѣдложенията: а) отъ Хасковския народен прѣдставител А. Урумовъ, за допълнение чл. 9 отъ закона за пенсиитѣ по гражданското вѣдомство; б) отъ народния прѣдставител Сп. Ивановъ: 1) за измиѣние чл. чл. 6 и 80 отъ закона за тютюня и 2) за измиѣние чл. 51 отъ закона за акциза върху щипетата и в) отъ народния прѣдставител А. Филиповъ, за допълнение и измиѣние закона за горитѣ, и

IV. Докладване отъ прошетарната и други комисиини разни прошения.

Въ отсъствие на г. докладчика, секретарьтъ г. Кормановъ ще прочете на трето четене прѣдложението отъ Министерството на Търговията и Земледѣлието за прѣселяване 105 бѣдни сѣмейства отъ Босилеградската околия въ държавния соватъ „Козлодуй“.

Секретарь Н. Кормановъ: (Чете.)

„Разрѣшение

за прѣселяването на 105 бѣдни сѣмейства отъ Босилеградската околия въ държавния соватъ „Козлодуй“, Орѣховска околия.

Чл. 1. Разрѣшава се на Министерството на Търговията и Земледѣлието да прѣсели 105 бѣдни

сѣмейства отъ Босилеградската околия въ държавния соватъ „Козлодуй“, Орѣховска околия, като отпусне на всѣко едно сѣмейство по 80 декара за селище, обработваема земя и пасбище.

Чл. 2. На прѣселенитѣ сѣмейства да се отпусне за обзавеждане: а) заемъ отъ земледѣлческитѣ каси, срѣщу взаимно порѣчителство, съ лихва и б) необходимъ дървенъ материалъ за жилище, обори, оръдия и пр. отъ държавнитѣ гори, даромъ.

Чл. 3. Земитѣ на прѣселенцитѣ се освобождаватъ въ продължение на три години отъ поземеленъ данѣкъ и врѣхнинитѣ му.

Чл. 4. Прѣселенцитѣ и наслѣдницитѣ ще се ползватъ отъ даденитѣ имъ земи, безъ право да ги залагатъ или продаватъ.“

Ю. Теодоровъ: Азъ одобрявамъ заселването на тия хора на друго мѣсто, защото земята, дѣто живѣятъ е скалиста и безплодна, но едно нѣщо азъ обръщамъ вниманието на почитаемото Министерство както и на Народното Прѣдставителство: тѣзи хора сѣ отъ балкански и гористи мѣста и като ги заселватъ на полето, въ Козлодуй, тѣ ще измратъ. Затова обръщамъ вниманието на почитаемото Министерство, да имъ намѣри друго мѣсто. Ще се намѣрятъ земи махлюлъ, безстопански мѣста, било въ Османъ-Пазарско или Еленско, защото въ полето женитѣ и дѣцата имъ не ще може да утратятъ. Това се касае до здравето на хората. Азъ знамъ, че отъ нашата околия, които слѣзатъ отъ балкана на полето, умиратъ. Вѣрвамъ, че ще се намѣрятъ такива мѣста да имъ се дадатъ, въ каквито могатъ да живѣятъ, още повече, че много турци се изселватъ. Да не се заселватъ на полето, дѣто нѣма вода и гора, защото не ще могатъ да утратятъ; дѣцата и женитѣ имъ ще измратъ.

Прѣдседателъ: Г-нъ Теодоровъ знае много добрѣ, че при третото четене само прѣдложения подписани отъ 10 души, може да се разискватъ.

Ю. Теодоровъ: Азъ не съмъ противъ прѣдложението, но само мѣстото, дѣто се прѣселватъ не го одобрявамъ.

А. Филиповъ: Азъ имамъ ново прѣдложение!

Ц. Таслаковъ: Писмено го дайте!

Прѣдседателъ: По този законъ ли?

А. Филиповъ: Да, сега ще го напиша.

Прѣдседателъ: Трѣбваше да бѣде готово, г-нъ Филиповъ. Събранието не може да чака! (Гласове: Да се гласува!)

А. Филиповъ: Може да почака. Ако сте готови да вдигнете ръка противъ това прѣдложение, вдигнете. Азъ само искамъ да обърна вниманието ви върху една опасностъ.

Прѣдсѣдательтъ: Съобразѣте се съ правилника, г-нъ Филиповъ!

А. Филиповъ: Азъ ще обясня само и сетнѣ ще го внеса!

Прѣдсѣдательтъ: Но туй не ще бѣде съобразно съ правилника!

А. Филиповъ: Ако искате да измѣнявате практиката, то е друго; защото досега така е било.

Прѣдсѣдательтъ: Какво искате да прѣдлагате?

А. Филиповъ: Вчера, слѣдъ като се вотира законопроектътъ на второ четене, (Глъчка—Прѣдсѣдательтъ: Моля мълчание, г-да!) имаше разговоръ между депутатитѣ, посочваше се на една опасностъ, че ако се раздадатъ паритѣ отъ земледѣлческата каса направо въ рѣцѣтѣ на взаимнопорѣчителитѣ, не е достатѣчна гаранция. Посочваше се, че на селянитѣ и другѣ нхѣ сж отпущани такива пари, изхарчвали сж ги и сж отивали пакъ на старото мѣсто, отдѣто сж се изсѣлили. Моето прѣдложение е слѣдующето: Паритѣ, които ще се взематъ отъ земледѣлческата каса, да имъ се не отпущатъ направо, а Държавата да ги вземе и да направи онова, което имъ е нужно, защото иначе ще взематъ паритѣ, взаимното порѣчителство нищо не съставлява за тѣхъ, ще ги изхарчатъ и подиръ една година ще се върнатъ пакъ въ Босилеградъ, тѣй като може да не имъ се хареса мѣстото въ Козлодуй. Това е моето прѣдложение.

Ц. Таслаковъ: Да се гласува!

Д. Ризовъ: Азъ мисля, че трѣбва да съблюдаваме правилника.

Министъръ А. Людскановъ: Г-да прѣдставители! Наистина, споредъ правилника, както се правятъ прѣдложенията, мнѣнията на г. Теодорова и на г. А. Филипова не сж споредъ правилника — не може при третото четене да се изказватъ желанія по такъвъ начинъ; но азъ заявявамъ, че взимамъ актъ отъ думитѣ имъ, та нѣма нужда отъ никакви прѣдложения отъ страна на г. Теодорова и на г. Филипова. Въобще, каситѣ сж доста прѣдусмотрителни, когато отпущатъ пари; тѣ два пѣти повече отъ насъ гледатъ. Така щото, като вземамъ актъ отъ неговото желание ще успокоя г. Филипова, като му заявя, че ще прѣпорѣчамъ на каситѣ, да бждатъ прѣдосторожни при даването на сумата. (Гласове: Да се гласува!)

Прѣдсѣдательтъ: Г-да прѣдставители! Ще пристѣпимъ къмъ гласуване, което съгласно правилника, ще стане поименно.

Секретаръ Н. Кормановъ: (Чете имената на прѣдставителитѣ и тѣ гласуватъ.)

С. Арсениевъ — противъ, А. Ангеловъ — за, Д. Аргириадисъ — за, Д. Анчевъ — за, И. Арnaudовъ — за, М. Абаджиевъ — за, Н. Антикаровъ — за, И. Бѣлиновъ — за, А. Бояджийски (отсѣтствува), А. Блажевъ — за, А. Бозовски — за, Г. Булевъ — за, И. Бобековъ — за, М. Балабановъ — за, М. Божковъ — за, П. Баевъ — за, С. Бойковъ — за, Ц. Бакаловъ — за, Я. Бръшляновъ — за, С. Бабаджановъ — за, К. Величковъ (отсѣтствува), А. Вичевъ — за, И. Вачковъ — за, И. Веселиновъ (отсѣтствува), Д-ръ Х. Владигеровъ — за, Т. Влайковъ — за, Ц. Вучковъ (отсѣтствува), В. Гьокровъ — за, И. Георгиевъ — за, К. Гърковъ — за, Н. Гемиджийски — за, Д-ръ П. Гудевъ — за, В. Димчевъ — за, Д. Десевъ — за, С. Димитровъ — за, Ж. Желѣзовъ — за, Я. Забуновъ (отсѣтствува), М. Златановъ (отсѣтствува), А. Ибишевъ — за, Д-ръ К. Икономовъ — за, Ст. Ивановъ — за, Сп. Ивановъ (отсѣтствува), П. Ивановъ — за, П. Каравеловъ — за, В. Кѣнчовъ — за, А. Крушковъ — за, Г. Кирковъ — за, М. Калевъ — за, Н. Козаревъ — за, Н. Кормановъ — за, П. Калинковъ — за, Х. Конкилевъ (отсѣтствува), А. Картовъ — за, А. Людскановъ — за, Л. Лазаровъ — за, А. Малиновъ (отсѣтствува), А. Маринкехайовъ — за, Г. Маджаровъ — за, Д. Марковъ — за, Ц. Мечкаровъ — за, И. Московъ — за, Д-ръ К. Милановъ — за, Ц. Мисловъ (отсѣтствува), Т. Михайловъ (отсѣтствува), Я. Матакиевъ — за, С. Мазаковъ — за, В. Николчовъ (отсѣтствува), Г. Недѣлковъ — за, Е. Начевъ — за, Р. Николовъ — за, Т. Николовъ — за, Т. Орловъ — за, Р. Питровъ — за, Х. Петруновъ — за, Д. Петковъ — за, В. Поповъ — за, Д. Пчелински (отсѣтствува), Д. Пишмановъ — за, Д. Папазовъ — за, П. Кръстевъ — за, Ю. Теодоровъ — за, Ж. Петковъ — за, И. Петровъ — за, К. Петковъ — за, Н. Петровъ — за, Н. Поповъ — за, Н. Петковъ (отсѣтствува), П. Пешевъ — за, С. Поповъ (отсѣтствува), Т. Петровъ — за, Д-ръ А. Петровъ — за, Д-ръ А. Радевъ — за, Д. Ризовъ — за, Н. Русевъ — за, М. Сарафовъ — за, Д-ръ К. Серафимовъ — за, И. Салабашевъ — за, А. Станчевъ — за, Г. Стойновъ — за, И. Стояновъ — за, И. Соколовъ — за, И. Сунгуларски — за, И. Спасовъ (отсѣтствува), М. Стояновъ — за, П. Станчевъ — за, С. Савовъ (отсѣтствува), С. Стойновъ — за, С. Стояновъ — за, С. Соколовъ (отсѣтствува), О. Сюлеймановъ — за, Д-ръ П. Табурновъ — за, Х. Топузановъ — за, Ц. Таслаковъ — за, А. Урумовъ — за, А. Филиповъ — за, А. Франгя — за, Х. Филиповъ — за, Т. Ферадовъ — за, Д. Христовъ — за, Н. Христовъ (отсѣтствува), Д. Баневъ, (отсѣтствува), х. Неджибъ-Бей — за, х. Бей-Мустафа Бейовъ (отсѣтствува), К. Яневъ — за, Д-ръ А. Ходжевъ — за, Е. Хасановъ (отсѣтствува), Д. Цанковъ (отсѣтствува), Н. Цановъ — за, С. Цоцумански — за, Г. Цонковъ — за, Х. Чакмаковъ — за, Г. Шиваровъ — за, Г. Шойлевъ (отсѣтствува), Ю. Юмеровъ — за, Я. Юмеровъ — за. 24 отсѣтствуватъ, единъ гласува противъ, а всички останали гласуватъ за.

Прѣдсѣдательтъ: Събранието приема на трето четене този законопроектъ съ 108 гласа.

Минаваме на втория прѣдметъ отъ дневния редъ: второ четене прѣдложението за оттегляване на искътъ и прѣкратаване на дѣлото, заведено противъ настойниците и наследниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници за загубитѣ, които тѣ били нанесли на Държавата прѣзъ бунта на 19 февруарий 1887 г.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Прѣдложение

за оттегляването на искътъ и прѣкратаването на дѣлото, заведено противъ настойниците и наследниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници, за загубитѣ, които тѣ били нанесли на държавното съкровище прѣзъ бунтътъ на 19 февруарий 1887 г.“

Прѣдсѣдательтъ: По заглавието има ли нѣкой да говори?

В. Поповъ: Г-да народни прѣдставители! По начало азъ не съмъ противъ туй прѣдложение, което внася г. Министерътъ на Финанситѣ, толкозъ повече, че азъ въ туй врѣме, когато стана този бунтъ, бѣхъ въ Русчукъ, и знаа, горѣ-долу основанията, по които бѣше заведено настоящето дѣло. Но тъй, както е направено прѣдложението отъ г. Министра на Финанситѣ, менѣ ми се струва, въ случай, че се приеме отъ Събранието, не ще се запазятъ толкозъ интереситѣ на държавното съкровище, защото, най-напрѣдъ, ако би да се оттегли искътъ, тъй както е заведенъ, непрѣмѣнно послѣдствие отъ това оттегляване ще бѣде, че отвлѣтниците, по силата на закона за адвокатитѣ, ще искатъ право на възнаграждение.

Но туй да го оставимъ на страна.

Друго по-важно послѣдствие има, и то е, че, ако държавното съкровище, въ лицето на прѣдствителтъ си, оттегли искътъ безъ повече, тогава много отъ отвлѣтниците, знаа, ще заведатъ искове за обезщетение, защото въ течението на този процесъ на повечето отъ тѣхъ се продадохъ имотитѣ, движими и недвижими; тъй напр., на покойния Кърджиевъ се продаде половина отъ къщата, на други се продаде библиотеката, на трети — бакалската стока и т. н. И нѣма да бѣде никакъ чудно, ако по тѣзи искове държавното съкровище бѣде осѣдено.

Ето защо, за запазване интереситѣ на държавното съкровище, правя прѣдложение въ смисълъ, че се прѣдоставя право на Министра на Финанситѣ, дѣлото, заведено противъ мятежниците въ Русчукъ отъ 1887 г., да бѣде прѣкратено съ спогодба; да може Финансовиятъ Министъръ съ отвлѣтниците да се споразумѣе за условията, по които да се прѣкрати дѣлото, а не чисто и просто да бѣде отвлѣненъ искътъ така, както е въ прѣдложението.

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Азъ, г-да народни прѣдставители, нѣмамъ нищо противъ;

ако тъй може да се спазятъ интереситѣ на хазната готовъ съмъ да приема вашата формула. Като оттегли Държавата искътъ си, отвлѣтниците да нѣматъ право на контъръ-искъ; тъй сѣщо и събраното отъ тѣхъ да се възвръща не желая, а онова, което прѣдстои да се вземе, то да се оттегли. Азъ съмъ съгласенъ съ прѣдложението на г. В. Попова, понеже ще запазимъ интереситѣ на хазната по-добрѣ.

Прѣдсѣдательтъ: Моля г. В. Попова да даде писмено своето прѣдложение.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ бѣхъ адвокатъ на отвлѣтниците по това дѣло въ Русенския апелативенъ сѣдъ, и дѣлото си го припомнямъ отъ прѣди много години, че не е толкова страшно, както го рисува г. Поповъ. То е дѣло заведено по настояването на бившия Русенски окръженъ управителъ г. Мантовъ. (И. Московъ: Гробницата!) Искатъ пари отъ отвлѣтниците дори за изстрѣлянитѣ патрони въ врѣме на Русенския мятежъ: смѣтнато е, колко барути е отишло, колко гилзи сѣ изгубени и пр. Такъвъ е тоя искъ. До колкото си припомнямъ, продадена е само бакалската стока на единъ бивши фелдфебелъ, нѣкой си Бошняковъ, отъ която държавното съкровище е събрало нѣщо около 400 л. и тия пари не му сѣ повърнати. Едно негово прошение има въ Народното Събрание, да му се повърнатъ паритѣ, но поради неразрѣшаването още на въпроса, по начало, тѣ не му сѣ повърнати и до днесъ. Сега сигурно ще му бѣдатъ повърнати. При всичко това, обаче, формулата на г. Попова е приемлива, и по-добрѣ е да се прѣдостави на г. Министра на Финанситѣ по-широка свобода на дѣйствие въ разрѣшението на този въпросъ, като му се даде право да свърши работата съ странитѣ чрѣзъ спогодба; а спогодбата азъ я прѣдвиждамъ; тя вѣроятно ще се свърши тъй, че държавното съкровище ще си оттегли искътъ, а отвлѣтниците никакви претенции срѣщу Държавата не ще да заявяватъ. Та мисля, че ако г. Поповъ формулира своето прѣдложение въ една по-приемлива форма, може би, Народното Събрание ще го одобри и ще измѣни въ съответствующия смисълъ прѣдложението, внесено отъ г. Министра на Финанситѣ.

В. Поповъ: Г-нъ Министъръ Вѣлиновъ се съгласи съ това, което прѣдлагамъ, така щото, става излишно повече да говоря. Азъ искамъ да кажа само туй, че и отъ изложението на мотивитѣ въ прѣдложението на г. Министра на Финанситѣ се вижда, доколко е основателенъ този искъ, тъй като въ втората точка се казва: „Не е могло и досега да се установи съ нищо, че и онѣзи прѣдмети, които сѣ били ограбени или поврѣдени него день, сѣ били станали такива по вината на осѣденитѣ по мятежа лица!“ Та, ако по такъвъ начинъ, както се прѣдлага тукъ, да се прѣкрати дѣлото, естествено, ще иматъ право отвлѣтниците да възбудятъ искъ противъ държавното съкровище. Ето защо азъ

предлагамъ третиятъ членъ да се редактира така: „прѣдоставя се право на Финансовия Министъръ да прѣкрати по спогодба гражданското дѣло, заведено противъ настойниците и наслѣдниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници за загубитѣ, които тѣ били нанесли на държавното съкровище прѣзъ бунта на 19 февруарий 1887 г.“

Прѣдсѣдателътъ: Това ще замѣни чл. 1, а за заглавието нѣмате ли нищо?

В. Поповъ: Въ смисълъ на това се измѣнява безсѣмѣнно и заглавието.

Прѣдсѣдателътъ: Чл. 2 споредъ Васъ ще се махне съвършено?

В. Поповъ: Само оттеглянето на иска се изхвърля. (Чете.) „Прѣдложение за прѣкратаване дѣлото, заведено противъ настойниците и наслѣдниците и т. н.“ и слѣдва тогава този членъ съ тази прибавка, че се прѣдоставя право и т. н.

Прѣдсѣдателътъ: И да нѣма чл. 2?

В. Поповъ: Тогава чл. 2 споредъ тая редакция става излишенъ.

Докладчикъ В. Димчевъ: Г-да народни прѣдсавители! Самата идея, която даде г. Поповъ, е за приемане, но азъ мисля, че оформяването на тая идея ще бѣде по-рационално, ако стане по слѣдующия начинъ: ако чл. 1 се редактира така: „Прѣдоставя се право на Министерството на Финансите да влѣзе въ спогодба и да оттегли гражданския искъ противъ настойниците и наслѣдниците и пр.“ Това е чл. 1. А чл. 2 да си остане. Да се прѣкрати заведеното по този искъ дѣло и да се опростятъ послѣдующитѣ по дѣлото разноси, затуй, защото съ туй съдържание на двата члена, което е въ прѣдложението, се опрѣдѣлятъ рамкитѣ, въ границитѣ на които Министерството ще има право да влиза въ спогодба съ противната страна, т. е. Министерството ще има право, като прави спогодбата, да оттегли всецѣло искътъ и освѣнъ това да се откаже отъ разноскитѣ, на които сж осѣдени или би били осѣдени противникитѣ. Ако би, че се приеме единствения членъ, който прѣдлага г. Поповъ, нѣма да бѣде толкова ясна мисълъта, нѣма да бѣде толкова изчерпателна мисълъта, и затуй азъ мисля, че оставянето на двата члена само съ прибавката: „Прѣдоставя се право на Министерството на Финансите да влѣзе въ спогодба“ и слѣдствие на спогодбата да се направи туй прѣкратаване и да се откаже отъ сумитѣ, които има право да получи за разноскитѣ, е по-приемливо и по-изчерпателно, и за туй азъ мисля, че тѣй трѣбва да се приеме.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Азъ мисля, че най-правилната формулировка на това прѣдложение би била — ако г. Поповъ особено не настоява на

своето прѣдложение—отъ двата члена да се образува единъ, въ който да се каже: „Прѣдоставя се право на Финансовия Министъръ да прѣкрати дѣлото заведено противъ настойниците и наслѣдниците и пр. чрѣзъ спогодба.“

В. Поповъ: Азъ го казахъ и по-рано така. Исканъ само да възразя на г. докладчика, че става излишенъ вториятъ членъ при тая редакция, която прѣдложихъ. Щомъ като се прѣдоставя право по спогодба да се прѣкрати едно дѣло, заедно съ това се разбира и за разноскитѣ и всички въобще послѣдствия, които има единъ граждански процесъ, Ето защо моята редакция тѣй, както я предлагамъ, обема всичко туй, което мислите вие. (Докладчикъ В. Димчевъ: Прочетѣте я още веднажъ.) Тя гласи така: (Чете.) „Прѣдоставя се право на Финансовия Министъръ да прѣкрати по спогодба гражданското дѣло, заведено противъ настойниците и наслѣдниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници, за загубитѣ, които тѣ били нанесли на държавното съкровище прѣзъ бунта на 19 февруарий 1887 г.“ И съ това се изчерпва всичко.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Приемамъ.

Прѣдсѣдателътъ: Г-нъ Поповъ! Моля, дайте си писмено редакцията.

Намѣсто „прѣдложение“ става „разрѣшение за прѣкратаването на дѣлото, заведено противъ настойниците и наслѣдниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници, за загубитѣ, които тѣ били нанесли на държавното съкровище прѣзъ бунтътъ на 19 февруарий 1887 г.“

Сега, г-да, желаете ли и това да бѣде на три четения, или само на едно четене? Споредъ правилника, както знаете, прѣдложенията отъ незаконодателенъ характеръ само прѣзъ второ четене минаватъ; трето четене нѣма. Тѣй щото, ако сте съгласни . . . (Гласове: Съгласни!)

Турамъ тогава на гласуване заглавието „Разрѣшение за прѣкратаването на дѣлото, заведено противъ настойниците и наслѣдниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници, за загубитѣ, които тѣ били нанесли на държавното съкровище прѣзъ бунтътъ на 19 февруарий 1887 г.“ и моля ония, които сж за това заглавие, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Единствениятъ членъ, който ще замѣсти двата члена, споредъ редакцията на г. Попова, гласи така: (Чете.) „Прѣдоставя се право на Финансовия Министъръ да прѣкрати съ спогодба гражданското дѣло, заведено противъ настойниците и наслѣдниците на осѣденитѣ отъ военнитѣ сѣдилища лица, като мятежници, за загубитѣ, които тѣ били нанесли на държавното съкровище прѣзъ бунтътъ на 19 февруарий 1887 г.“ Моля ония, които сж за това прѣдложение, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Съ това окончателно се приема това разрѣшение,

Слѣдва второ четене на законопроекта за отмѣнение закона за допълнение закона за бирниците отъ 31 декемврий 1897 г.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Законопроектъ

за отмѣнение закона за допълнение закона за бирниците отъ 31 декемврий 1897 г.“

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ мисля, че ние тоя въпросъ донѣйде го разрѣшихме, така щото, боя се да не е излишенъ, защото въ закона за поземелния данѣкъ е казано това. Съ настоящия законъ ние искаме да измѣнимъ законѣтъ, който бѣше издалъ г. Теодоровъ, че арендаторитѣ отговарятъ за данѣцитѣ отъ едно извѣстно количество земя нататѣкъ, нѣщо което, по моето мнѣние, бѣше неправилно. Трѣбва да отговарятъ винаги притежателитѣ, което ние прокахме въ закона за поземелния данѣкъ. (Прѣдсѣдателътъ: Затуй остава безпрѣдметенъ.) Да, безпрѣдметенъ остава. Но въ закона за бирниците, обаче остава. Тѣй щото, нѣма да врѣди, ако приемемъ туй отмѣнение, за да не става колизия тамъ. (Х. Филиповъ: Нека мине.)

Прѣдсѣдателътъ: Турямъ на гласуване заглавието, и моля, които сж за него, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приемва.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Членъ единственъ. Законѣтъ за допълнение закона за бирниците отъ 31 декемврий 1897 г. се отмѣнява.“

Прѣдсѣдателътъ: Турямъ на гласуване тоя членъ единственъ. Който го приема, да вдигне рѣка. (Болшинство.) Събранието приемва.

Третото му четене ще стане въ идущето заседание.

Иде сега на второ четене законопроектъ за опрѣдѣление данѣцитѣ върху сградитѣ и върху занятията за 1901 г.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Законопроектъ

за опрѣдѣление данѣцитѣ върху сградитѣ и върху занятията за 1901 г.“

Прѣдсѣдателътъ: Който приема заглавието, да вдигне рѣка. (Болшинство.) Събранието приемва.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Членъ единственъ. Опрѣдѣленитѣ на основание законитѣ за данѣцитѣ върху сградитѣ и върху занятията отъ 21 и 26 януарий 1895 г. данѣчни дѣлове на даноплатцитѣ за първия периодъ оставатъ въ сила и за 1901 г.“

С. Димитровъ: Г-да народни прѣдставители! Споредъ чл. 6 отъ закона за занятията, данѣкътъ върху занятията се плаща до 15 мартъ. Понеже досега не е събранъ този данѣкъ, нѣма, освѣнъ съгласно чл. 7 отъ закона за бирниците, бирниците да наложатъ глоба на всички данѣкоплатци, които плащатъ данѣкъ върху занятията. Но, понеже сега гласуваме закона, да имъ се запази правото, щото данѣкътъ да се изплати: първата половина да се изплати до 15 августъ, защото иначе ще бждатъ глобени всички.

Прѣдсѣдателътъ: Правите ли прѣдложение за прибавка? (С. Димитровъ: Да!) Моля, направѣте го писмено.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Заявявамъ тукъ, че това нѣма да го направя и не е имало глобявания досега; така щото, ще бжде съвършенно достатѣчна гаранция, че нѣма да се налага глоба — платили или не платили досега. Въ всѣки случай, глоба нѣма да има; още повече, че ще внесе единъ малѣкъ законопроектъ отъ единъ два члена по тоя въпросъ. Менѣ не ми се харесва много турския редъ, дѣто навсѣкъдѣ се налага глоба.

С. Димитровъ: Слѣдъ това заявление на г. Министра, оттеглямъ прѣдложението си.

Прѣдсѣдателътъ: Понеже нѣма никакво прѣдложение, турямъ на гласуване члена, както се прочете отъ г. докладчика. Който го приема, да си вдигне рѣката. (Болшинство.) Събранието приемва. На трето четение ще се турне въ идущето заседание.

По-нататѣкъ иде прѣдложението отъ сжщото Министерство, за подаряване на държавна земя, върху която се е прѣселило с. Аладаглий.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Разрѣшение

за подаряване държавна земя, върху която се прѣмѣства селото Аладаглий, Сливенска околия.“

Прѣдсѣдателътъ: Който сж за заглавието на прочетеното разрѣшение, моля, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приемва.

Понеже и това е разрѣшение, ще има само второ четене. Съгласни ли сте? (Гласове: Съгласни!)

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Чл. 1. Подарява се на жителитѣ отъ с. Аладаглий, Сливенска околия, Бургазки окръгъ, 200 декара държавна земя, разположена при 10-тия километъръ на шосето Сливенъ—Ямболъ и съставляюща частъ отъ мерата на изселеното с. Гючме, съ цѣлъ да се прѣмѣсти тамъ с. Аладаглий отъ досегашното му нехигиенично мѣсто.“

Прѣдсѣдательтъ: Турямъ на гласуване този членъ и моля, които сж за него, да вдигнатъ ржка. (Болшинство.) Събранието приема.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Чл. 2. Старото мѣсто на казаното село остава тоже въ разположението на аладаглиици, за да построятъ отъ приходитѣ, които ще получаватъ слѣдъ прѣобръщането му въ културна земя, училище на новопрѣселеното мѣсто, да поддържатъ въ бъдѣще отъ сѣщитѣ приходи това училище, и да подпомагатъ бѣднитѣ ученици.“

Прѣдсѣдательтъ: Турямъ на гласуване чл. 2. Които сж за него, да вдигнатъ ржка. (Болшинство.) Събранието приема.

И съ това окончателно се приема разрѣшението. Минаваме на слѣдующето: „прѣдложение за продаване, по доброволно съгласие, на безземелното население отъ Балчишката околия нѣкои държавни земи, находящи се въ сжщата околия.“

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Разрѣшение

за продаване, по доброволно съгласие, на безземелното население отъ Балчишка околия нѣкои държавни земи, находящи се въ сжщата околия.“

Прѣдсѣдательтъ: Който приема заглавието, моля, да вдигне ржка. (Болшинство.) Събранието приема.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Чл. 1. Разрѣшава се на Финансовия Министъръ да продаде, по доброволно съгласие (безъ търгъ), на 436 безземелни земледѣлчески домакинства отъ Балчишка околия, маломѣрнитѣ и малодоходни държавни недвижими имоти, находящи се въ с. с. Каябейкьой, Сюртюкьой, Юнужиларъ, Чаиргьоль, Джаферючманъ, Караяпъларъ, Сюлейманфакъ, Момчилъ, Евлеклеръ, Хамзаларъ, Дуванювасъ, Скендерлий, Карагьозкююсу, Бошхасхрлжъ, Куртдуманъ, Емирлеръ, Семизлеръ, Етимели, Караджиларъ, Сахатиянлжъ, Голѣмъ-Качамакъ, Мурфатча, Хасжкююсу и Сюлейманлжъ, отъ сжщата околия.“

В. Поповъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ съмъ съгласенъ, по начало, напълно да се отстъпятъ тия земи, които ги обработватъ земледѣлцитѣ въ селата, указани въ това разрѣшение на г. Министра, но по сжщество работата има нѣкои подробности, които трѣбва да се кажатъ, за да не би въ послѣдствие, като направимъ едно добро на тия земледѣлци, да излѣзе зло за държавното съкровище.

Голѣма частъ отъ тия земи, както азъ зная, се намиратъ въ ржцѣтъ на тѣзи лица, на които прѣдложението казва, че трѣбва да се отстъпятъ, но при туй, голѣма пѣкъ частъ отъ тия земи се владѣятъ отъ тия земледѣлци отъ 15—20 години, тѣй

напр., въ с. Куртъ-Думанъ—отъ 16—20 години, въ с. Хамзаларъ, въ Мурфатча—отъ 10—20 години, въ Хасжкююсу — сжщо до 20 години, въ Сюлейманлжъ така сжщо. И при туй, констатира се още, че тия земи сж владѣни съ знанието на Правителството. Види се, слѣдователно, че тия, които ги владѣятъ въ продължение на такъвъ дълъгъ периодъ, сж добросъвѣстни и споредъ дѣйствующия законъ се считатъ не само добросъвѣстни владѣлци, но и собственици. Така щото, ако приемемъ сега прѣдложението, безъ всѣкаква оговорка, или покрайней мѣрѣ безъ никакво обяснение за владѣнитѣ по този начинъ земи, тогава при прилаганието му ще излѣзе, че Държавата ще продава, ще отстъпва чужди имоти, споредъ мене. Напр., азъ, който владѣя въ извѣстно село земя въ продължение на 20 години, на какво основание Държавата ще я продаде, когато по давностъ съмъ придобилъ вече правото на собственост? Зная, че много отъ тѣзи хора, на нѣкои отъ които съмъ билъ повѣренникъ въ сждилищата по дѣла за подобни земи, нѣма да платятъ нищо, защото се считатъ пълни собственици на земитѣ, по давностъ на владѣние. Заради това, добрѣще бѣде въ прѣдложението да се каже, че ще се продаватъ само тия земи, които сж владѣни по-малко отъ 10 години. Това едно.

Втора една забѣлжка има да направя, и тя се състои въ слѣдующето: тия земи, когато ще се продаватъ, да се продаватъ само на тѣзи, които дѣйствително ги обработватъ и които земи се намиратъ въ землищата, въ които живѣятъ селянитѣ. Да не би да стане покупката на тия земи отъ други селяни, отъ други села.

Трета забѣлжка. Земята въобще въ този край е извънредно ефтина. Най-скѣпа, доколкото азъ зная — понеже съмъ отъ тия мѣста — е тази отъ покрайморското крайбрѣжие и стойността не възлиза повече отъ 5 л., когато обратно, има земи, стойността на които е отъ 50 ст. до 1 л. Ето защо добрѣще бѣде, ако цѣната бѣде намалена и намѣсто да се казва: „отъ 3—5 л.“, да се каже „отъ 2—4 л.“

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Онова, което говори г. Поповъ, е вѣрно. Азъ още въ 1880 г. забѣлжихъ въ тая околия, когато пжтувахъ по нея, че мнозина завзели безъ да питатъ нѣкого земитѣ на изселенитѣ турци. Трѣбва да ви кажа, че въ източния край бѣше се запазило турското население, освѣнъ въ двѣ околии: Добричката и Балчишката; тамъ цѣлото турско население бѣше се изселило и земитѣ бѣха завзели котленци, овчари. И тамъ можеше да се срѣщнатъ села съ 5—6 мъже, а ни една жена. Даже въ първото прѣброяване, ако вземете, ще намѣрите това. Дори ми казватъ, че нѣкои работи не сж се вършили толкозъ чисто, доколкото можахъ да разбера. Но тукъ не е нито врѣме, нито мѣсто да го разискваме. Сега ние виждаме, че населението въ Балчишката околия се е усилило, увеличило се е повече отъ два

пяти. Ако сравнимъ прѣброяването прѣзъ 1881 г. съ това отъ тази година, ще видимъ, че се е удвоило населението.

А това прѣдложение е направено при моя прѣдшественикъ; проучвали сж го и не зная на какви основания е било рѣшено непрѣменно да се продадатъ тия земи; не знамъ дали съ съгласието на населението или не, но допускамъ, че населението сѣ таки е било съгласно. Отъ друга страна, селянитѣ искали да узаконятъ своето положение. Тоже едно узаконение ще бѣде, ако излѣзе единъ актъ, че никой не може да имъ отнеме земята. Колкото за цѣната, азъ тоже съмъ съгласенъ, че не е голѣма, защото районътъ е много голѣмъ, населението е много малко и земята не е отъ най-плодороднитѣ, освѣнъ въ нѣкои мѣста около селото Теке, а земитѣ покрай брѣга на морето не сж отъ плодороднитѣ. Но отъ друга страна, ми се струва, че цѣната 3 и 5 л. не е и голѣма. Съгласенъ съмъ още, че ще се подразумѣва, че ние не сме длъжни да даваме земи на нови хора, а на тия, които я вече държатъ, така да се каже. Това непрѣмѣнно ще подразумѣваме. Ония, които иматъ bona fide владѣние и се ползватъ съ давностъ, не ще можемъ да имъ вземемъ нищо. Но допускамъ, че трѣбва да има и такива, които сж дошли по-късно, защото иначе не можеше да бѣде удвоено населението. Има поне 15 до 20 села, дѣто едно врѣме нѣмаше жени. Тѣ сж по-скоро къшли. И азъ не зная, дали земята се обработва или само се пасятъ овце. Нѣмамъ нищо законътъ да се прокаратъ, а пъкъ онова, което говори г. Поповъ, ще подразумѣваме, че на нови хора нѣма да се дава, а на ония, които bona fide сж владѣлци. Нѣма да бѣдемъ толкова глупави, да водимъ процеси съ хора, които могатъ да се ползватъ отъ закона за давността. Така щото, тия бѣлѣжки вземамъ въ внимание, а другитѣ може да оставимъ, защото инѣкъ много мжно е да се формулира законътъ.

В. Поповъ: Тѣй като се приеме законътъ, не е чудно да има извѣстни административни чиновници да го не разбиратъ. Има примѣри. Редко сж и сждитѣ, които разбиратъ добръ законитѣ, а чиновницитѣ по администрацията съвсѣмъ не ги разбиратъ. И не е чудно да заведатъ процеси и да турятъ държавното съкровище въ трудно положение.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ не бихъ завелъ процесъ по никакъвъ начинъ. Тамъ, дѣто давността е изтекла, ще се напише циркулярно, че сж пълни притѣжатели, понеже ще се изгуби процесътъ въ всѣко сѣдилище. Ще бѣде прѣстѣпно да караме хората да харчатъ по адвокати пари, а и ние да ги харчимъ. Азъ желая да се урегулира тѣхното положение.

В. Поповъ: Прѣдъ видъ обясненията, които даде г. Министърътъ на Финанситѣ, че ще издаде

циркулярно по тия точки, върху които се възбуди въпросъ, азъ нѣмамъ нищо противъ.

Докладчикъ В. Димчевъ: Г-да народни прѣдставители! Съ този въпросъ комисията много се интересува, и ходихме и въ Министерството да го изучаваме. По този въпросъ въ Министерството има една прѣписка, заведена много отдавна. И азъ мисля, че споредъ ония данни, които има Министерството по този въпросъ, ако вземемъ мнѣнието или прѣдложението на г. Попова да го приложимъ въ текста на закона, ще направимъ една грѣшка. Може то само да се вземе като свѣдѣние отъ Министерството, и не въ такава смисълъ, че на този, който владѣе повече отъ 10 години, безусловно, да му се остави имотътъ и да се не счита, че се отнася къмъ него този законъ; защото въ Министерството има единъ списъкъ, съставенъ на основание свѣдѣния отъ общинитѣ, че отъ тѣзи земи има повече отъ 52.943 декара, които сж записани като държавни, и има 68.827 декара, които не сж записани. Отъ тия земи има едни, които се владѣятъ отъ 1 до 10 години, съ пространство около 10.000 декара, а има други, които се владѣятъ 10, 15, 20 години съ пространство повече отъ 23.000 декара, но и за еднитѣ и за другитѣ има прѣдложения отъ лица, които ги владѣятъ, да искатъ да ги купятъ; така щото, може и тѣзи, които сж ги владѣли, да ги купятъ. Ако вземемъ да приемемъ безусловно мнѣнието на г. Попова, тогава ще искатъ тѣзи, които владѣятъ повече отъ 10 години, да се възползватъ отъ това наше рѣшение и да откажатъ да заплатятъ каквато да е сума.

Колкото се отнася до стойността, г. Поповъ трѣбва да има прѣдъ видъ, че ние разрѣшаваме да я изплатятъ въ единъ срокъ отъ 3 години и за 1 декаръ на една година се пада 1 л.

Свѣдѣнията Министерството е събрало на основание даннитѣ отъ окръжния управителъ и финансовия началникъ. И ние намѣрихме, че най-рационалното ще бѣде да приемемъ текста на разрѣшението така, както е прѣдставенъ отъ Министерството, само съ една уговорка, която ще кажа при разглеждането на чл. 3, че Министерството ще направи продажбата по такъвъ начинъ, щото собствеността да се прѣхвърли върху купувачитѣ окончателно, само слѣдъ окончателното изплащане на сумата.

В. Поповъ: Азъ станахъ да кажа нѣколко думи по отношение цѣната на тѣзи имоти. Казахъ и порано, че е скъпо оцѣнена тази земя.

Докладчикъ В. Димчевъ: Въ слѣдующия членъ се говори за това нѣщо.

Прѣдсѣдателътъ: Турямъ на гласуване члена, както се прочете отъ докладчика. Моля ония, които го приематъ, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Чл. 2. Отъ 121.870 декара, на които приблизително възлизатъ тия имоти, 33.830 декара да се продадатъ по 3 л. декарътъ, а останалитѣ 88.040 декара — по 5 л. единии декаръ.“

Прѣдсѣдателъ: Г-нъ Поповъ, какво прѣдложение правите по този членъ?

В. Поповъ: Азъ турямъ цѣна отъ 2—4 л.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ не бихъ ималъ нищо противъ; защото ме е страхъ, че има земи много скъпо оцѣнени и ще има само излишни разправи.

В. Поповъ: Е добръ, отъ 2—5 л.?

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Отъ 2—5 л. за всички земи?

Докладчикъ В. Димчевъ: Може. Защото въ Министерството сж ги раздѣлили на двѣ категории, и тамъ има единъ списъкъ на 436 души, които сж заявили за купуването на тѣзи земи и кой по какво количество иска да купи. И понеже г. Поповъ прѣдлага да бѣде цѣната отъ 2—5 л., онази категория, която се прѣдлага по 3 л., може да бѣде по 2 л., 2-50, както ще се съгласи Правителството.

Прѣдсѣдателъ: Какъ става членътъ, моля, прочетѣте!

Докладчикъ В. Димчевъ: Членътъ става така: (Чете.) „Тѣзи земи, които приблизително възлизатъ на 121.870 декара, да се продадатъ съ цѣна отъ 2—5 л. единиятъ декаръ.“

Прѣдсѣдателъ: Турямъ на гласуване чл. 2, както се прочете сега отъ г. докладчика и моля ония г. г. прѣдставители, които го приематъ, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете.)

„Чл. 3. Изплащането на тия земи да стане въ продължение на 3 години отъ днесъ, като се плаща всѣка година по $\frac{1}{3}$ отъ стойността имъ.“

Г-да, пакъ ще направя тая бѣлѣжка тукъ, която ще моля да се вземе въ внимание отъ г. Министра, че ние въ комисията размислихме и даже искахме да го туримъ въ текста на закона, но се задоволнихме само да се вземе отъ него бѣлѣжка, че когато ще се продаватъ тия земи отъ Правителството, въ условието да гледа да запази, щото окончателната продажба да бѣде свършена и собствеността да прѣмине върху купувачитѣ само тогава, когато платятъ окончателно стойността имъ, за да не би купувачитѣ да отидатъ да продадатъ земитѣ другиму и отпослѣ, слѣдъ изтичането на срока, да не може да се събере сумата отъ страна на Държавата.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Съгласенъ съмъ.

Прѣдсѣдателъ: Турямъ на гласуване чл. 3, както се прочете отъ г. докладчика, и моля ония, които го приематъ, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Съ това окончателно се приема на второ четене и това разрѣшение.

Минаваме на третия прѣдметъ отъ дневния редъ, именно, къмъ първото четене на разнитѣ законопроекти.

Г-нъ Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи желае да се прочете най-напрѣдъ законопроектътъ за възстановление на общинската берия бачъ. Този законопроектъ не е забѣлѣзанъ въ дневния редъ. (С. Димитровъ: Не е туренъ въ дневния редъ.) Ако има възражение ще го отложимъ, но ако нѣма възражение, тогава ще се прочете. (В. Поповъ: Имаме други работи въ дневния редъ!) Недѣйте забравя, че днесъ се приема по принципъ; но ако има възражение, ще го оставимъ за идущето засѣдане. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Нека се прочете! — Г. Недѣлковъ: Да се отложи!)

В. Поповъ: Азъ правя прѣдложение да се отложи този законопроектъ, защото знаемъ всички, че най-важното на всѣки единъ законопроектъ е обсъждането и прѣнията, които ставатъ при приемането му по принципъ. По-послѣ, когато ще отидемъ да правимъ бѣлѣжки при второто четене, ще ни кажете: „къдѣ бѣше при първото четене, когато се разискваше по принципъ?“ И тѣй като не е туренъ въ дневния редъ, за това нека да се отложи и по надлежния редъ да се тури на първо четене.

Министъръ М. Сарафовъ: Г-да народни прѣдставители! Това възражение на г. Попова е умѣстно, и азъ го уважавамъ, но ако бѣше единъ законопроектъ, който на първото четене можеше да се различава отъ второто и трето четения. При настоящия случай имаме само единъ единственъ членъ и дебатитѣ каквито ще бѣдатъ при първото четене, такива ще бѣдатъ и при второто му четене: дебатитѣ ще бѣдатъ едни и сѣщи. Значи, ако се прати въ комисията, тамъ ще се изучи, и на второто четене може да станатъ всички тия дебати. Както желаете, най-сетнѣ, но нѣма какво особено да става. Азъ бихъ молилъ, ако обича Народното Събрание, да го разиска сега и да го приеме по принципъ.

Г. Недѣлковъ: Азъ съмъ съгласенъ съ г. Попова, и ще моля г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи да се съгласи, да се отложи тоя законопроектъ, за да се прочете другъ пѣтъ, за да можемъ да се приготвимъ. Азъ не знаехъ, че ще бѣде на дневенъ редъ и не съмъ приготвенъ.

Колкото се отнася до този данѣкъ, бихъ молилъ г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи, да се замѣни съ другъ данѣкъ (Нѣкой отъ прѣдста-

вители: Ама Вие говорите по принцип! Азъ моля да се отложи разискването за другъ път за да се приготвимъ, или поне да се оттегли.

Прѣдсѣдателътъ: Съгласни ли сте, г-не Министре, да се тури въ дневния редъ за идущето заседание, понеже не е туренъ въ днешния дневенъ редъ?

Министъръ М. Сарафовъ: Азъ нѣмамъ нищо противъ това, но мисля, че г. г. народнитѣ прѣдставители ще се съгласятъ да се прочете и послѣ да иде въ комисията, дѣто ще се разисква и изучи.

Прѣдсѣдателътъ: Отлага се за идущето заседание първото четене на тоя законопроектъ.

Министъръ М. Сарафовъ: Моля да се постави на първо мѣсто въ дневния редъ!

Прѣдсѣдателътъ: Да, на първо мѣсто ще се постави. Първиятъ законопроектъ, който е туренъ на първо четене въ дневния редъ, е законопроектътъ за инспекцията, упражнявана отъ Министерството на Финанситѣ.

Моля секретаря г. Димчевъ, да го прочете.

Секретаръ В. Димчевъ: (Чете.)

„Изложение на мотивитѣ

върху законопроекта за инспекцията, упражнявана отъ Министерството на Финанситѣ,

Инспекция върху учрежденията отъ страна на Министерството на Финанситѣ съществува още отъ освобождението на България но до началото на 1885 г. по нея не е имало никакви наредби. Прѣзъ 1884 г. азъ бѣхъ внесълъ въ IV-то Обикновенно Народно Събрание законопроектъ за финансовитѣ ревизори, но той остана неразгледанъ. На слѣдующата 1885 г. възъ основание вотирания прѣзъ сѣщата сесия на IV-то Обикновенно Народно Събрание законъ за отчетността по бюджета съ окръжни писма се установиха врѣмenni наредби за ревизиитѣ, които се възлагаха да извършватъ финансовитѣ инспектори. Оттогава до края на 1899 г. сѣ оставали въ сила сѣ сѣшитѣ наредби. Прѣзъ миналата година, като не можа да се прѣкара прѣзъ Народното Събрание законопроектътъ за финансовитѣ инспектори на Министра г. Тенева, този институтъ е прѣустроенъ само съ единъ правилникъ, утвърденъ съ височайши указъ № 81 отъ 27 мартъ. Така щото, нуждата отъ единъ законъ за финансовата инспекция се чувствува отъ денъ на денъ сѣ повече и повече. За да се попълни тази празнота въ нашето законодателство, имамъ честъ да прѣдставя на Народното Събрание прилагаемия законопроектъ за инспекцията, която трѣбва да упражнява Министерството на Финанситѣ.

Както е видно отъ този законопроектъ (Чл. 1) юрисдикцията на финансовитѣ инспектори се раз-

простира повече, отколкото е наредено въ сегашнитѣ законоположения. Прѣдоставя се правото на финансовитѣ инспектори да произвеждатъ ревизия на всичкитѣ държавни, (граждански и военни) и недържавни учреждения. Въ тия послѣднитѣ влизатъ Градскитѣ и Селски общински управления, Постояннитѣ комисии, Търговскитѣ камари, Земледѣлческитѣ каси, Епархиалнитѣ духовни свѣти, и подвѣдомственитѣ тѣмъ учреждения, разнитѣ благотворителни и богоугодни учреждения и частнитѣ акционерни дружества. Контролътъ, който е прѣдоставенъ на Отдѣлението на земледѣлческитѣ каси, върху всичкитѣ анонимни, акционерно-командитни и спестовни дружества, (чл. 36 отъ закона за измѣнение и допълнение на закона за земледѣлческитѣ каси), се отнема и дава на финансовитѣ инспектори.

За да могатъ успѣшно да се извършватъ инспекциитѣ, въ членове 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 10 на законопроекта се изброятъ правата, съ които трѣбва да бѣдатъ облѣчени финансовитѣ инспектори при извършване на службата си.

Като срѣдство за да могатъ по-скоро да се събиратъ сумитѣ, които се откриватъ при ревизиитѣ било като недосѣбрани, липсали или присвоени, прѣдвидѣ се да се плаща за тѣхъ лихва по 10% на годината.

Това сѣ по-главнитѣ принципи, на които мисля за по добръ да се установи финансовата инспекция.

Като се надѣя, че г. г. народнитѣ прѣдставители сѣ съгласни съ принципитѣ положени въ законопроекта, имамъ честъ да ги помоля да го вотиратъ и приематъ.

София, 13 априлъ 1901 г.

Министъръ на Финанситѣ: П. Каравеловъ.

Законопроектъ

за инспекцията, упражнявана отъ Министерството на Финанситѣ.

Чл. 1. Министрътъ на Финанситѣ упражнява надзоръ чрѣзъ финансовитѣ инспектори върху всичкитѣ учреждения и лица въ Княжеството, които боравятъ съ обществени суми и материали.

Обществени суми и материали се считатъ всичкитѣ фондове и вещи, които принадлежатъ на Държавата, окръжията, общинитѣ, земледѣлческитѣ каси, търговскитѣ камари, епархиалнитѣ духовни свѣти и подвѣдомственитѣ имъ учреждения, разнитѣ благотворителни, богоугодни учреждения и частнитѣ акционерни дружества.

Чл. 2. На финансовитѣ инспектори се прѣдоставя право да слѣдятъ за точното приложението на законитѣ, правилницитѣ и други наредби, относително приходитѣ и разходите на ревизиранитѣ отъ тѣхъ учреждения и лица, тѣ запрѣщаватъ неправилни или незаконни дѣйствия, напомуватъ установения отъ закона редъ, когато сѣ направени отстъпления, приематъ жалби, произвеждатъ дознания и разслѣдвания, искатъ обяснения, прѣглеждатъ цѣлото дѣ-

лопроизводство на всичките каси и складове, въ които се държат суми, материали и документи, и поискватъ отстраняването на чиновници и службаши отъ длъжностъ, когато констатирайтъ явно злоупотребление на суми и материали.

Чл. 3. Когато нѣкое лице, повикано за разслѣдване или снемане дознание, не се яви доброволно на поканата отъ финансовия инспекторъ, последниятъ има право да го повика чрѣзъ полицията.

Чл. 4. Всичките учреждения и лица, на които по настоящия законъ, финансовитѣ инспектори иматъ право да правятъ ревизия и до които се отнасятъ за справка въ архивата или по регистритѣ имъ, сѣ длъжни веднага да изпълняватъ искането имъ.

Чл. 5. Всѣко учреждение и лице, що борави съ обществени суми и материали, по искане на финансовия инспекторъ, е длъжно веднага да отвори касата или склада, да прѣдстави всичките регистри, дѣла и документи и въ негово присѣствие инспекторътъ да констатира положението на касата или склада и операциитѣ.

Въ случай, че нѣкое лице, що борави съ обществени суми и материали, по искане на финансовия инспекторъ не се прѣдстави прѣдъ него, или, като се прѣдстави, упорствува да отвори касата или склада и не дава да се провѣрятъ операциитѣ му, финансовиятъ инспекторъ, чрѣзъ полицията, отнима ключа отъ упорствующия и въ присѣствието на единъ или двама чиновници отъ други учреждения, които се намиратъ най-близо, отваря касата или склада, констатира положението на операциитѣ, за всичко това съставлява актъ, отстранява чиновника и съобщава това на Финансовото Министерство и на прямото му началство, ако е подъ вѣдомството на друго министерство, съ ходатайство за наказание или уволнение.

Чл. 6. Финансовитѣ инспектори иматъ право да запечатватъ въ всѣко врѣме каситѣ, регистритѣ, дѣлата и всички други книжа и документи, които намѣрятъ за нужно.

Всѣкой, който би се осмѣлилъ да сваля положения отъ финансовия инспекторъ печатъ безъ негово знание и присѣствие, подлежи на углавно прѣслѣждане.

Чл. 7. Финансовитѣ инспектори произвеждатъ ревизия и въ неприсѣствени дни и часове, когато намѣрятъ това за нужно.

Чл. 8. Всѣки финансовъ инспекторъ трѣбва да бѣде снабденъ отъ Министра на Финанситѣ съ особено отворено писмо, съ подписа на Министра и съ печата на Министерството. При ревизиране на военни учреждения и лица, инспекторитѣ се снабдяватъ съ подобни писма и отъ страна на Военния Министъръ.

Чл. 9. Министърътъ на Финанситѣ може да възложи и на други длъжностни лица отъ своето вѣдомство да произвеждатъ ревизия, съгласно съ настоящия законъ. Въ такъвъ случай тѣ се ползу-

ватъ съ всичките права на финансовитѣ инспектори прѣдвидени въ настоящия законъ.

Чл. 10. Всичките военни, граждански и сѣдебни власти, по искане на финансовия инспекторъ, сѣ длъжни да му указватъ нужното съдѣйствие при изпълнение на служебнитѣ му обязанности.

Чл. 11. За всѣка ревизия се съставлява актъ.

Актоветѣ се прѣдставляватъ въ Финансовото Министерство, което само имъ дава ходъ, ако се отнасятъ до ревизии произведени на учреждения и лица отъ неговото вѣдомство; а когато се отнасятъ до ревизии на учреждения отъ вѣдомството на други министерства, то прѣпраща актоветѣ до надлежнитѣ министерства. Събирането, обаче, на констатиранитѣ неиздѣлжения къмъ хазната по всичките актове се възлага на Финансовото Министерство съгласно чл. чл. 26 и 27 отъ закона за гаранциитѣ на чиновницитѣ и чл. чл. 48 и 49 отъ закона за отчетността по бюджета.

Другитѣ министерства изпълнятъ прѣпорѣчителитѣ мѣрки по поводъ на ревизиитѣ и съобщаватъ въ Министерството на Финанситѣ за направеното.

Чл. 12. Констатиранитѣ при ревизиитѣ загуби и щети се наричатъ неиздѣлжения.

Тѣзи неиздѣлжения могатъ да бѣдатъ отъ грѣшки, опущения, или отъ неправилни и незаконни дѣйствия.

Чл. 13. За неиздѣлженията, констатирани при ревизията отъ финансовитѣ инспектори, освѣнъ другитѣ наказания, на които отчетника евентуално подлежи, глобява се и съ лихва въ размѣръ 10% годишно.

Чл. 14. Лихвата захваща да тече:

а) за неиздѣлжения произходящи отъ присвояване на суми или материяли, отъ опущение или по-малко събиране на приходитѣ, или отъ каквато и да е липса въ касата — отъ деня, въ който лицата сѣ отклонили паритѣ или материалитѣ отъ тѣхното прѣдназначение;

б) За неиздѣлжения, произходящи отъ грѣшки въ прѣсмѣтането, които не могатъ да се считатъ умишлени — отъ деня, въ който съ актъ се констатира грѣшкитѣ.

Чл. 15. Когато при ревизиитѣ се констатира неиздѣлжения, които произхождатъ отъ користни дѣйствия, виновнитѣ освѣнъ дѣто плащатъ лихва за неиздѣлженитѣ суми, но се прѣдаватъ и на углавно прѣслѣждане.

Чл. 16. Финансовитѣ инспектори сѣ подчинени право на Министра на Финанситѣ и се причисляватъ къмъ секретариата. Тѣ се назначаватъ съ указъ, а числото и заплатитѣ имъ се опрѣдѣлятъ въ бюджета.

Чл. 17. Съ особенъ правилникъ ще се опрѣдѣлятъ подробноститѣ за приложение на настоящия законъ.

А. Филиповъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Нѣма съмнѣние, че никой нѣма да възрази противъ това, че нуждата отъ законъ за инспекцията е належаща и, може би, е най-важ-

ниятъ законъ, който ще трѣбва да създаде Народното Събрание, особено въ извънредната си сесия. Отъ година на година злоупотрѣблението на чиновниците се увеличаватъ, счетоводството е крайно занемарено и, може да се каже, че смѣтките на общинските управления и на маса други учреждения се намиратъ въ пълнъ хаосъ. Тѣй шото, нуждата отъ една здрава инспекция е крайно належаща и, мисля, че по тоя поводъ надали ще има да станатъ дебати и надали ще има възражения. При генералните дебати, които ставатъ по единъ законопроектъ, трѣбва да се обръща внимание, какво е настроението на самото Събрание по тоя законопроектъ, за да може отъ генералните разисквания да черпи своите основания комисията, която прѣработва законопроекта и се произнася, когато го разглежда членъ по членъ. Затова азъ мисля да посоча нѣкои недостатѣци, които съгледахъ въ самия законопроектъ, та комисията да ги има прѣдъ видъ.

Казва се въ изложението на мотивитѣ: „за да могатъ успѣшно да се извършватъ инспекциитѣ, въ чл. чл. 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 10 на законопроекта се изброяватъ правата, съ които трѣбва да бждатъ облѣчени финансовитѣ инспектори при извършване службата си.“ Тия права въ чл. 2 хубаво сж изложени, но тамъ се казва: „и поискватъ отстраняването на чиновници и службаши, когато констатираатъ явно злоупотрѣбление на суми и материали.“ Азъ смѣтамъ, че по досегашната практика съ такива едни права успѣшността на ревизията ще бжде илюзорна. Ние имаме случаи отъ досегашните финансови инспектори, които сж дѣйствували на основание на правилника, че сж констатирани явни злоупотрѣбления и никакви послѣдствия отъ тѣхните ревизии не сж излѣзли. Защото, прѣди да пристигне въ София рапортътъ за констатиране на едно явно злоупотрѣбление, пристига и самиятъ чиновникъ съ разни прѣпорѣчителни, и министрътъ не дава никакъвъ ходъ на дѣлото за прѣслѣдването на нему подчинения чиновникъ, въ дѣйствието на когото сж открити злоупотрѣбленията. За да може да се постигне тая цѣль, която се гони съ законопроекта, и за да може обществото да види веднажъ прѣдадени подъ съдъ и наказани прѣстѣпниците, тия права, изложени въ чл. 2, азъ ги смѣтамъ за недостатѣчни. Щомъ се говори за явно злоупотрѣбление на суми и материали, азъ мисля, че Народното Събрание ще се съгласи съ мене, че трѣбва да се дадатъ на финансовитѣ инспектори права, да отстраняватъ на минутата отъ служба чиновниците, щомъ констатираатъ явни злоупотрѣбления, злоупотрѣбления такива, по които не може да има съмнѣние, и да съобщаватъ веднага на надлежния министръ това за свѣдѣние, за да може да напише едно отстранение или уволнение и да го замѣсти съ другъ. Ако не се направи това, самиятъ законъ не ще има значение. Азъ ви посочихъ случаи, въ които ревизиитѣ, които правятъ финансовитѣ ин-

спектори, сж илюзорни, защото ще дойдатъ самитѣ чиновници при надлежното началство да си наредатъ смѣтките и до съдъ не ще отива работата. Азъ мисля, че това е единъ сериозенъ мотивъ — почти всички депутати го знаятъ това — и вървамъ, ще се съгласите да се помѣсти тая материя въ новия законъ и тогава дѣйствително ще се постигне оная цѣль, която гони г. Министрътъ на Финанситѣ съ законопроекта, съ който той толкова претендира, че ще могатъ инспекциитѣ да се извършватъ успѣшно. Казвамъ, прочее, че ще се постигне това само, ако се дадатъ права на инспекторитѣ, при явните злоупотрѣбления, да отстраняватъ чиновниците веднага.

Второ. Въ чл. 8 азъ съглеждамъ едно постановление, което противорѣчи на чл. 1 и на духа на този законопроектъ. Ние искаме, а и Финансовиятъ Министръ се съгласи, щото надзорътъ, върху всички учреждения и лица въ Княжеството, които боравятъ съ обществени суми и материали, да бжде съсрѣдоточенъ въ Финансовото Министерство. Щомъ това е така, не можемъ да правимъ за никакви други министерства изключение. Защо тогава той туря на срѣдата „и усмотрѣнието?“ А „усмотрѣнието“ знаете колко широка граница може да има. Хаосътъ въ смѣтките е безкраенъ, благодарение на това „усмотрѣние“. Така щото, ако прѣмахнемъ това „усмотрѣние“, тогава надзорътъ ще бжде дѣйствителенъ, а не илюзоренъ. Затова азъ мисля, че втората алинея на чл. 8, ще се съгласи още сега Народното Събрание, че не е нужна и да се извади, защото иначе ще противорѣчи на самия законъ. И, ако я приемемъ, то чл. 1 нѣма да има никаква сила — оборва се, обезсилва се това влияние, което трѣбва да упражнява Финансовиятъ Министръ.

Тия нѣколко бѣлѣжки азъ смѣтахъ за нужно да се кажатъ сега при генералните дебати, за да ги има комисията прѣдъ видъ, когато разглежда законопроекта, и за да не стане така, както е ставало съ други законопроекти, че комисията не се е била запознала съ настроението на Народното Събрание върху извѣстни законопроекти, да се явява тукъ съ нѣщо неизучено, неточно обработено и недостатѣчно, и да ставатъ послѣ дълги и широки прѣспирни.

Ц. Таслаковъ: Г-да народни прѣдставители! Ние не можемъ, освѣнъ да се радваме, че единъ такъвъ законопроектъ е постѣпилъ, и да се постараемъ, колкото е възможно по-скоро да го прокараме, за да не остане въ архивата на Народното Събрание, както сж останали много други такива. И азъ, прѣдъ видъ на това, за да може да знае комисията върху какво, именно, Народното Събрание е наклонно да станатъ нѣкои поправки, ще направя нѣкои забѣлѣжки, освѣнъ тия, които г. А. Филиповъ направи, именно, че трѣбва непрѣмѣнно да се даде еднакво право на ревизоритѣ върху всички учреждения, каквито и да били тѣ, макаръ и отъ

Военното Министерство. Щомъ като дадемъ право на военнитѣ власти да не допускатъ ревизоръ, докато не прѣдстави той писмо отъ Военното Министерство, това е една важна спънка. Тамъ ние вече прѣграждаме пътя на инспекцията, такава, каквато тя е спрѣмо всички други учреждения. Ето защо това трѣбва да се извади при второто четене на законопроекта.

Къмъ друго нѣщо имамъ да обърна вниманието ви. Къмъ чл. 1, въ който се говори какви учреждения се ревизиратъ, трѣбва да се включи и мисълта, че се инспектиратъ и всички лица, които събиратъ какви и да сѫ суми за нѣкакви благотворителни цѣли; защото не само учрежденията събиратъ такива пари, но често пѣти и отдѣлни лица събиратъ такива пари, за да могатъ да направятъ нѣщо: или нѣкое мостче, или пъть, или нѣкое друго благотворително дѣло. Събрали се нѣколко души отъ нѣкое село да направятъ нѣщо; опълномощаватъ нѣкое лице; той е събралъ нѣкакви пари и върху тѣхъ трѣбва да се упражнява нѣкакъвъ контролъ. Така сѣщо трѣбва да се упражнява контролъ и върху библиотекитѣ, които имаме и които не сѫ нито акционерни дружества, или други благотворителни заведения. И за тѣхъ трѣбва да се упомене въ този членъ.

Независимо отъ това, къмъ чл. 11 трѣбва да се вмѣкне и мисълта, че актоветѣ, които се съставляватъ отъ ревизоритѣ, трѣбва да се изпращатъ не само на Министра, но щомъ финансовиятъ инспекторъ забѣлѣжи прѣстѣпни дѣяния отъ страна на чиновника, трѣбва да изпрати веднага прѣписъ отъ актоветѣ и на прокурорската власть. Инакъ може да се случи това, което е ставало досега, че Министерството може да тури акта подъ миндеря и ни лукъ ялъ, ни на лукъ мирисалъ.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ не бихъ желалъ така да се прѣкалява, че се подъ миндеръ се туряло. Не желая отъ ревизора да се прави бумбаширинъ, и той да отчислява. Това не може да се допусне. Министърътъ управлява и той е отговорното лице прѣдъ васъ; него можете да запитате въ Народното Събрание и даже да го сѣдите, ако е скрилъ нѣкакви документи.

Колкото до въпроса за военнитѣ, азъ ще поговоря съ г. Военния Министъръ, защото нейдѣ, дѣто инспекторътъ безъ да пита ще иска да ходи да прѣглежда, може да има работи, които не може да се допусне да се прѣглеждатъ въ извѣстни моменти; може да има укрѣпления, може да има разни работи. Ще се помѣчимъ да уредимъ този въпросъ. Азъ пръвъ съмъ го възбудилъ и накаралъ Князь Кантакузина да се съгласи съ мене, че и военнитѣ трѣбва да се подчиняватъ на общия финансовъ контролъ. Така щото, ще се помѣчимъ да го направимъ сгоденъ за хазната, да запазимъ нейнитѣ интереси. Но не мислѣте, че така силно трѣбва да се прѣвувеличава, да правимъ отъ инспекторитѣ

бумбашири. Азъ най-много желая да има добра инспекция и най-много се интересувамъ, но не мислѣте пѣкъ, че всички министри се мѣчатъ непрѣмѣнно да укриватъ. (Ц. Таслаковъ: Азъ прѣдлагамъ да се праща прѣписъ отъ актоветѣ на прокурорската власть — въ това нѣма нищо прѣкалено.) Ами че, моля ви се, трѣбва и Министърътъ на Вжтрѣшнитѣ Работи да знае какъ върви ревизията, напр. по общинитѣ. (Министъръ М. Сарафовъ: Така става и сега!) Сега сума градски съвѣти сѫ дадени подъ сѣдъ. Инспекторътъ изпраща до мене актоветѣ и азъ ги прѣпращамъ веднага, по принадлежностъ. Инспекторътъ констатира, че има злоупотрѣбления въ нѣкое учреждение, зависяще отъ Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи, и актътъ веднага се прѣпраща тамъ; нѣма защо да прѣкриваме злоупотрѣбления. Инспекцията сѣществувва въ тая форма само отъ една година. Лани доста добръ е работила. Азъ лани на законопроекта за инспекцията, внесенъ отъ г. Тенева, несъчувствувахъ, защото увеличаваше се много числото на чиновницитѣ. Страхътъ пази лозето, а не пѣдаринътъ; който иска пѣдаринътъ да пази лозето, нему пѣдаринътъ ще струва повече, отколкото лозето. Затова инспекторско отдѣление нѣма да има, а инспекторитѣ ще бѣдатъ при секретариата. Инспекторътъ сѣ открита карта отъ Министра ще отиде въ Русчукъ, напр., и ще може да ревизира всички учреждения, които намѣри за нужно. Това право ще го има напълно. Като трѣгне по ревизия, за Русчукъ, по пътя може да ревизира всички учреждения, които поиска — земледѣлческа каса, акционерни дружества, благотворителни дружества, читалища и т. н. и може да направи днесъ ревизия на едно учреждение, утрѣ — на друго. Азъ, именно, желая и ще се помѣча да изработя единъ типъ на добра инспекция. По нѣкои работи азъ съмъ убѣденъ, че, може би, законопроектътъ не е пѣленъ. Въ комисията ще се разгледатъ, ще се посочатъ нѣкои недостатѣци и ще допѣлимъ нѣкои работи.

Азъ бихъ желалъ да има думата и „други“, за да нѣма ни едно обществено учреждение, което събира обществени пари, безъ да не бѣде подчинено на държавна инспекция. Покажете: вие имате уставъ, събирате пари, какъ харчите тия пари? Затова естествено е, че ще даваме подъ сѣдъ оня, който злоупотрѣблява съ тия пари. Но при такава бързина, каквато искате вие, менѣ ме е страхъ да се не направятъ грѣшки, да се не окаже, че инспекторътъ е прѣгледалъ малко леко, далъ нѣкого подъ сѣдъ и той се оправдае. Затова азъ бихъ молилъ сега да се внесе законопроектътъ въ комисията, дѣто ще се проучи, и ще се радвамъ когато стане законъ. (М. Златановъ: Комитетътъ „Царъ-Освободителъ“ ще се инспектира ли? — Ц. Таслаковъ: Той е устроенъ вѣнци да поднася!) Азъ ще ви кажа, г-нѣ Таслаковъ; той има държавни пари, така щото, тамъ още повече трѣбва да има инспекция.

А. Филиповъ: Азъ никога не съмъ ималъ това намѣрение да правимъ инспекторитѣ бумбашири. Така щото, това заключение на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя е свършено неоснователно. Не може отъ моитѣ думи да се прави такова заключение. Ние сме имали случай да констатираме, че инспекторътъ е свършено излишна личностъ въ държавното управление. Отива да направи ревизия на нѣкой влиятеленъ чиновникъ, партизанинъ; оня не иска да го погледне, не иска да му отвори вратата. Защо? Защото се оплаква на Министра отъ инспектора. (Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Имате ли факти?) Имаме факти, но работата е, че не за личности трѣбва да се говори въ Събранието. (Н. Цановъ: Изгоненъ бѣше ревизорътъ въ Кула отъ мировия съдия! — Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: При насъ това нѣма да стане, а какво ще правятъ други министри, не зная.) Когато правимъ законъ, ние не обръщаме внимание, коя личностъ ще изпълнява закона, но какви работи ставатъ у насъ, какви министри могатъ да дойдатъ у насъ — това гледаме. Ние искаме да оградимъ общественитѣ суми отъ всѣкакви посѣгателства или отъ всѣкакви усмърѣния на разни влиятелни личности. Ето това е. И ако не се помѣсти въ закона, че инспекторътъ има право да отстранява, тогава нѣма нужда отъ инспекция. Законопроектътъ прѣдвижда, че Министърътъ може да натовари и всѣко друго длъжностно лице съ това. И, слѣдователно, ако инспекторътъ намѣри за нужно да се даде нѣкой подѣ съдѣ, а вдругъ се намѣри силно влияние, да не може да намѣри това, тогава нѣма нужда отъ специална длъжностъ инспекторъ, и толкова скъпо платена. Щомъ искаме да има инспектори, щомъ искаме да повѣримъ на Финансовия Министъръ такава голѣма властъ, за да се води смѣтка на всичко въ Държавата, за пари, материали държавни, то тази властъ да се упражнява по такъвъ начинъ. Азъ допускамъ злоупотребление по прилагането на всѣки законъ; допускамъ, че единъ финансовъ инспекторъ може да отстрани нѣкого по капризъ; но нашиятъ углавенъ законъ прѣдвижда за нашитѣ чиновници достатѣчна гаранция за това, ако бждатъ недобросовѣстно отстранени. Така щото, такава една малка опасностъ, която съществува за извѣстно длъжностно лице, не трѣбва да ни създава поводъ да прѣмахнемъ прѣчкитѣ отъ една обща опасностъ. Отъ общата опасностъ трѣбва да се страхуваме, а отъ малката не трѣбва. Затова да се помѣсти въ законопроекта, че се дава на финансовия инспекторъ право — а пъкъ азъ мисля, че г. Финансовия Министъръ ще повѣри тия длъжности на достойни хора — че се дава, казвамъ, право да отстранява, не да уволнява, хора при явни злоупотребения, както е дадено право на полицията да посѣга на лица, когато ги заваря *en flagrant délit*, безъ да се гледа кои сж тѣ; такова сжщо право да се прѣдвиди и на финансовитѣ инспектори да арес-

товатъ, като видятъ явни кражби на държавни имоти. Приказътъ на инспектора само по себе си се разбира, че ще отиде на финансовия или на надлежния министъръ на прѣгледъ. Ако Министърътъ види, че не е основателно, ще отмѣни тоя приказъ. Но въ всѣки случай, чиновникътъ, който се инспектира, да знае каква властъ има инспекторътъ при него и да знае, че тая властъ не може да се прѣмахне отъ нѣкое влиятелно лице, което се намира въ Министерството.

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Менѣ ми се струва, че послѣдниятъ контролъ е Народното Събрание. Ако имате свѣдѣния, че извѣстенъ инспекторъ е открилъ нѣкое злоупотребление и го е прикрилъ, имате право да запитате министра и да поискате документитѣ. Ето какъ се рѣшава този въпросъ. Вие, Народното Прѣдставителство, може да кажете: дайте всичкитѣ документи, които се отнасятъ до извѣстна инспекция. Що значи „явно злоупотребление“? Думата е много неопрѣдѣлена. Азъ вѣрвамъ, че нѣма да се рѣши нито единъ министъръ да прѣкрие онова прѣстъпление, което е открилъ единъ инспекторъ. (А. Филиповъ: Има доклада за гнилитѣ вагони!) Каква инспекция има тамъ? Тамъ има експертиза, и нея даже, не сж изпълнили, както трѣбва, понеже нѣма написани протоколи. И азъ много съжалявамъ тия пратеници, които сж пратени като експерти и не сж написали единъ протоколъ, въ който да кажатъ, че ние не можемъ да приемемъ тѣзи вагони по тази и тази причина. По моето мнѣние, тия чиновници азъ мисля да ги махнемъ отъ Министерството, защото не сж изпълнили дългътъ си. Трѣбваше писмено да дадатъ своето мнѣние. Тѣ не сж инспектори. Азъ желая инспекторитѣ да бждатъ безстрашни, да иматъ присърце интереситѣ на хазната, да откриватъ всичко, но всичко това да върви по реда, а не да се явяватъ всевъзможни бумбашири, по цариградската фразеология. (Смѣхъ.) Затова азъ ще моля въ комисията да се обмисли този въпросъ; тамъ може да го разгледате както искате и тамъ ще видимъ, какъ да ги обезпечимъ. Но тѣ, прѣди да прибѣгнатъ да дадатъ нѣкого подѣ съдѣ, трѣбва да извѣстятъ надлежното министерство, а не тѣ да ставатъ девето министерство. Това не можемъ да допуснемъ. Азъ бихъ желалъ, поне народнитѣ прѣдставители да съзнаятъ, че сж послѣдниятъ контролъ и всѣки отъ васъ може да запита винаги: научавамъ се, че еди-кой си инспекторъ отишълъ тамъ и тамъ, открилъ злоупотребление и далъ на министра докладъ, но министърътъ го е скрилъ. Това имате право да направите. И азъ да ви кажа, ако се окаже такъвъ фактъ, вѣрвамъ, този министъръ едва-ли има право два дена да стои въ Министерството. Така щото, всичко зависи отъ доброто самосъзнание на нашето Народно Прѣдставителство — то трѣбва да бжде послѣдниятъ контролъ. Това е моето мнѣние.

Д-ръ Х. Владигеровъ: Г-да прѣдставители! Азъ искахъ да моля комисията, която ще разгледва този законопроектъ, (Гласове: По-високо!) да има прѣдъ видъ да разширочи още повече атрибутитѣ на финансовитѣ инспектори. Тѣй както се изброояватъ учрежденията, на които може да се прави ревизия, азъ намирамъ едно опущение, дѣто не се споменаватъ мюфтийскитѣ управления. За тия управления нищо не се каза. Има кметове... (Не се чува.) така и държавнитѣ учреждения. Отъ практика знамъ, че нѣкой мюфтии сж отказали на финансовитѣ инспектори да допуснатъ каква да е ревизия, макаръ да е имало прѣдписане за това отъ Министерството на Външнитѣ Работи. Вънъ отъ това, не е злѣ, ако се допусне, щото Министърътъ на Финанситѣ да може да делигира финансовия инспекторъ въ извѣстни случаи да може да прави ревизия на фискалнитѣ контрабандни дѣла, защото има такива дѣла, дѣто фискътъ е заинтересованъ и често пѣти Министърътъ на Финанситѣ иска да знае положението на тия дѣла, понеже у насъ има грамадни фискални дѣла, напр. има едно фискално дѣло въ Бургазъ за 200.000 л., друго едно дѣло фискално въ Русчукъ има за 70.000 л., които се протакатъ отъ много врѣме и и не се свършватъ. На тия дѣла не се обръща внимание, и ако Министърътъ на Финанситѣ вземе бѣлѣжка отъ това, ще бѣде въ полза на фиска.

Ц. Таслаковъ: Ако нѣмаше прѣстѣпници, нѣмаше да се правятъ и закони. Първата грѣшка на хората е дала мотива за първия законъ; така щото, ако остане Министъръ на Финанситѣ г. Каравеловъ вѣчно, азъ мисля да скжсаме този и много други закони. Но тѣ се правятъ за други министри. Бѣше въпросътъ за примѣри. Азъ ще ви кажа, че въ Троянъ дойде единъ ревизоръ, който, като намѣри злоупотрѣбение на единъ кметъ, поиска отстранението му. Слѣдъ малко той стана окруженъ управителъ и направи маса нарушения, за да накара този скщия злоупотрѣбителъ да стане кметъ. Ето защо трѣбва да се направи нѣщо, за да не ставатъ тия злоупотрѣбления. Въ такъвъ смисълъ говори г. Филиповъ, въ такъвъ смисълъ говори и г. Министъръ Каравеловъ. Колкото и да бѣде единъ законъ добъръ, ако нѣма хора, които да го изпълняватъ, той ще стане лошъ. Ето защо, азъ ще моля, да се вземе въ съображение бѣлѣжката, която прѣдлага г. Филиповъ.

Х. Филиповъ: Нѣма съмнѣние, г-да прѣдставители, че намѣрението, което се прѣслѣдва съ направеното отъ г. Алекси Филиповъ прѣдложение, щото да се давало право на финансовитѣ инспектори, да отстраняватъ чиновницитѣ, е намѣрение похвално, обаче, дали срѣдството, съ което той мисли, че би могла да се постигне цѣльта, е приемливо или не, то е единъ въпросъ много трѣпливъ. И азъ съмъ дълбоко убѣденъ, и всички сме убѣдени, че самъ г. Алекси Филиповъ ще дойде до

сѣзнание, че не може да се прѣпорѣча това срѣдство, не може да стане това, което той прѣдлага, защото, независимо отъ това, че нѣкой финансовъ инспекторъ може да бѣде слабъ по нѣкои юридически въпроси, да не може да схване юридическата страна на работата и да се произнесе en plein connaissance de cause, дали има или нѣма злоупотрѣбение, но азъ вземамъ другъ случай: когато чиновникътъ не е извършилъ злоупотрѣбение пита се: нѣма ли да пострада учреждението отъ отстранението на този чиновникъ? Може би, въ рѣцѣтъ на този чиновникъ да сж съсрѣдоточени вишкитѣ на цѣлото управление. Той не е само отдѣлна единица, че, като го отстранишъ, да се не побърка хода на работата. Послѣ, има и друго нѣщо. Ако се открие злоупотрѣбение на единъ мирови съдия, позволѣте ми да ви кажа, че никой пѣтъ той не може да бѣде отстраненъ отъ длъжността си направо отъ финансовия инспекторъ, докато не се направи нужното разпореждане по реда, прѣдвиденъ въ специалния законъ. Това ще бѣде голѣма крайностъ, която ще ни доведе до много неприятни послѣдствия. И заради това азъ прѣпорѣчамъ на комисията, която ще разглежда проекта, даже никакъ да се не занимава съ този въпросъ, защото, вѣрвамъ, ще бѣде излишно губене врѣме, а засега понеже се говори доста по принципъ върху този законъ, моля да се спратъ по-нататкъ дебатитѣ, и да се прати законопроектътъ въ комисията.

Прѣдсѣдателътъ: Турямъ на гласуване прѣдложението: да се приеме законътъ по принципъ и да се изпрати въ комисията. Моля ония, които приематъ това прѣдложение, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Слѣдъ това иде законопроектътъ за измѣнение и допълнение на разни членове отъ закона за Народното Просвѣщение.

Секретаръ В. Димчевъ: (Чете.)

„Изложение на мотивитѣ

къмъ законопроекта за измѣнение и допълнение на чл. чл. 146 и 147 отъ закона за измѣняване измѣнения прѣзъ 1898 г. чл. 146 отъ закона за Народното Просвѣщение отъ 20 XII. 1899 г. и измѣнение на чл. 148 отъ закона за измѣнение и допълнение на чл. чл. 25, 58, 61 и пр. отъ 28 VI. 1899 г. и на чл. 14 отъ закона за Висшето училище въ София отъ 20 XII. 1894 год.

Господа народни прѣдставители!

Прѣзъ 1898 г. IX-то Обикновено Народно Събрание въ третата си редовна сесия измѣни чл. 146 отъ закона за Народното Просвѣщение, съ цѣлъ да увеличи училищната такса въ срѣднитѣ учебни заведения и съ това да увеличи и срѣдствата за доставяне училищни пособия и помагане бѣдни ученици при скщитѣ заведения. По-миналата го-

дина, обаче, това измѣнение на закона се унищожи съ другъ законъ, прѣди да се приложи то изцѣло и сѣщиятъ членъ отново се възстанови така, както си бѣше първоначално въ закона за Народното Просвѣщение. Съ настоящия законопроектъ пъкъ, който се прѣдлага на вашето просвѣтено внимание, г-да народни прѣдставители, се иска да се възобнови измѣнението на въпросния членъ, т. е. да се увеличи училищната такса въ държавнитѣ гимназии и Висшето училище и да се взема такава и въ педагогическитѣ и общинскитѣ класни училища по съображения, които се излагатъ по-долу.

Споредъ чл. 78 отъ конституцията ни само първоначалното образование е безплатно и задължително. Отъ него могатъ и трѣбва да се ползватъ еднакво всички български данѣкоплатци. За по-нататъшното образование, колкото и общообразователно да е то, необходимо е да се плаща извѣстна такса, която трѣбва да бѣде толкова по-голяма, колкото по-голямъ права и прѣдимства прѣдства то прѣдъ първоначалното учение.

Отъ срѣдното образование не всички български граждани могатъ да се ползватъ еднакво. Затова справедливо е да се взема училищна такса отъ ония заможни родители, чиито дѣца иматъ възможностъ да продължаватъ учението си по-горѣ отъ задължителната степенъ, като се смѣта, че срѣщу особенитѣ права, които се даватъ на свършилитѣ срѣдно учебно заведение въ обществото, тѣхнитѣ родители трѣбва да допринесатъ нѣщо повече къмъ разноскитѣ за срѣднитѣ училища, отколкото всѣки другъ данѣкоплатецъ.

Щомъ отъ срѣдното образование се ползватъ само нѣкои данѣкоплатци, нужно е, за да се създаде единъ малъкъ приходъ на държавното съкровище, което за срѣдното и висшето образование толкова разноси прави, да се увеличи училищната такса, както тя е по-висока и въ други държави. Така напр., въ Прусия и нейнитѣ държави ученицитѣ плащатъ годишно по 168 л. за гимназия, реална гимназия или реалка, по 140 л. за прогимназия; въ Австрия за едно полугодие се плаща въ Виена 60 л., въ градоветѣ, които иматъ повече 25.000 жители 48 л., а въ всичкитѣ други — 37 л. Таксата се изплаща наведнажъ. Въ Белгия таксата е между 20 до 120 л. годишно; въ Русия — между 60 до 120 л. годишно; въ Сърбия отъ 20 до 60 л. годишно. Ето защо въ законопроекта се прѣдвижда да се увеличи и у насъ училищната такса: 1) въ държавнитѣ мъжки и дѣвически гимназии отъ 8 л. на 20 л. годишно за долния и отъ 12 л. на 40 л. годишно за горния курсъ и 2) въ Висшето училище — отъ 40 л. на 80 л. годишно.

По горѣприведенитѣ съображения въ законопроекта се опрѣдѣля училищна такса и въ педагогическитѣ училища 20 л. годишно за курсоветѣ, а въ общинскитѣ класни училища по 8 л. годишно за долнитѣ (I, II, и III класове) и по 12 л. за горнитѣ класове. Половината отъ събраната такса въ общинскитѣ класни училища ще служи за

купуване учебни пособия, а другата половина за поддържане сѣщитѣ училища.

Училищна такса ще се взема само отъ ученици и студенти, дѣца на състоятелни родители. Ще се освобождаватъ отъ такса само ония бѣдни ученици и студенти, които сж показали прѣзъ изтеклото полугодие най-малко много-добъръ успѣхъ и сж имали добро поведение. Ученици или студенти, които не се учатъ, които оставатъ по двѣ години въ класъ, или само слѣдъ двойни изпити могатъ да прѣминатъ въ по-горенъ класъ или курсъ, не заслужватъ това благодѣяние — да имъ се остави да се ползватъ безплатно отъ срѣдното или висшето образование. Както стипендии и други помощи се отпущатъ само на добри и бѣдни ученици, така сѣщо би трѣбвало и освобождаванетоъ отъ училищна такса, което въ случая е единъ видъ помощъ, да става не само споредъ бѣдността на ученицитѣ, но и споредъ тѣхния успѣхъ и поведение. По тоя начинъ ще се поддържатъ и насърчаватъ само способнитѣ, трудолюбивитѣ и съ добро поведение ученици и ще се даде възможностъ на нашитѣ срѣдни и висши училища да изпускатъ въ живота повече интелигентни и по-добъръ подготвени младежи.

Това сж вкратцѣ съображенията, възъ основа на които ви се поднася, г-да народни прѣдставители, настоящиятъ законопроектъ, който, надѣя се, ще приемете и подобрите още въ настоящата сесия, за да може да влѣзе въ сила отъ идущия 1 септемврий, отъ когото почва учебната година. Съ него ще се даде възможностъ да се удовлетвори една необходимостъ, която се диктува отъ истинскитѣ интереси на нашата Държава изобщо.

София, 16 априлъ 1901 г.

Управляющия Министерството на Народното Просвѣщение, Министъръ-Прѣдсѣдателъ и Министъръ на Финанситѣ :

П. Каравеловъ.

Законопроектъ

за измѣнение и допълнение на чл. чл. 146 и 147 отъ закона за измѣняване измѣнения прѣзъ 1898 г. чл. 146 отъ закона за Народното Просвѣщение отъ 20 XII. 1899 г. и измѣнение на чл. 148 отъ закона за измѣнение и допълнение на чл. чл. 25, 58, 61 и пр. отъ 28 VI. 1899 г. и на чл. 14 отъ закона за Висшето училище въ София отъ 20 XII. 1894 г.

Чл. 1. Ученици въ държавнитѣ гимназии внасятъ училищна такса годишно по 20 л. за долния и по 40 л. за горния курсъ; ученици въ педагогическитѣ училища — по 20 л. годишно, а студенти и слушатели въ Висшето училище — по 80 л. годишно.

Тия такси се изплащатъ на два пѣти — по половина въ началото на всѣко полугодие, и сборътъ имъ постѣпва на приходъ въ държавното съкровище.

Чл. 2. Ученици въ общинскитѣ класни училища плащатъ въ началото на всѣко полугодие за дол-

нитѣ класове по 8 л. годишно, а за горнитѣ — по 12 л. годишно училищна такса. Половината отъ тия такси се употрѣбѣва за купуване учебни пособия, а другата половина постѣпва въ училищната каса за поддържане на сѣщитѣ училища.

Чл. 3. Отъ училищна такса се освобождаватъ само ония бѣдни ученици и студенти, които сѣ показали прѣзъ изтеклото полугодие много добъръ успѣхъ (срѣдня бѣлѣжка най-малко 4 1/2 при шестобална система) и сѣ имали най-малко добро поведение.

Чл. 4. Настоящия законъ влиза въ сила отъ 1 септемврий 1901 г.“

Т. Влайковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Какю виждате отъ дългото заглавие на този законъ, въпросътъ, който се засѣга отъ него, е прѣтърпѣлъ много измѣнения досега. Най-напрѣдъ въ закона, създаденъ въ 1892 г., е прѣдвидено едно положение, какви такси да се внасятъ отъ ученицитѣ въ срѣднитѣ училища, както въ закона за Висшето училище, какви такси да се плаща за Висшето училище. Въ 1898 г. този членъ отъ закона, който засѣга материята за такситѣ, е билъ измѣненъ, като сѣ увеличили таксата за срѣднитѣ училища: намѣсто 8 и 12 л. поставили сѣ 20 и 30 л. Слѣдъ една година, обаче, другото Народно Сѣбрание, което дойде подиръ оттеглянето на правителството на покойния г. Стоиловъ, дойде и измѣни измѣнението на този членъ, като възстанови пакъ стария членъ, т. е. да останатъ такситѣ такива, каквито сѣ били прѣдвидени въ закона отъ 1892 г.

Сега управляющиятъ Министерството на Народното Просвѣщение иде и възстановява онова, което е било наредено въ 1898 г., и което е било отмѣнено въ 1899 г., само че не го възстановява, както е било, а въ много по-голѣмъ размѣръ: такситѣ се увеличаватъ много повече, отколкото прѣзъ 1898 г., като се прибавя ново още положение, т. е. освѣнъ дѣто се увеличаватъ такситѣ за срѣднитѣ училища, увеличава се таксата и за Висшето училище, прибавя се, при това, увеличение на такситѣ за народнитѣ класни училища, които досега не сѣ плащали такса. (Гласове: Плащали сѣ!) Нищо. Азъ мисля, че и това положение е било отмѣнено, но въ всѣки случай тая такса за народнитѣ класни училища бѣше по-малка; тѣй щото, сега и тя се увеличава. И послѣ, прави се ново положение, че такситѣ, които досега не сѣ служили да се помага на Държавата въ издържането на гимназитѣ, а сѣ служили за помощ на бѣднитѣ ученици и за пособия, сега тия такси ще се внасятъ въ държавната хазна.

Важното сега е, какво е накарало днешниятъ управляющъ Министерството на Просвѣщението да се повърне къмъ едно положение, което е било отхвърлено отъ едно Народно Сѣбрание. На прѣвъ погледъ потикътъ да се направи това прѣдложение, или това измѣнение на закона ще сѣ бюджетни съобра-

жения, да се помогне нѣкакси на Държавата, за поддржката на срѣднитѣ училища, отъ една страна, и, отъ друга страна, понеже се прѣдвижда, споредъ както азъ знамъ, въ бѣдния бюджетъ, народнитѣ класни училища да се оставятъ да се поддържатъ само отъ общинитѣ, то навѣрно, за да се създадатъ нѣкакви ресурси на тия общини или окръзи да поддържатъ своитѣ училища, прѣдвидено е, че общинитѣ или окръжитѣ ще взематъ извѣстни такси отъ ученицитѣ, за да могатъ по-лесно да посрѣщатъ своитѣ разходи. Не ще и дума, че въ днешно врѣме, когато дѣйствително търсимъ източници отвсѣкдѣ за поддржката на голѣмитѣ държавни разноси, и, отъ друга страна, отвсѣкдѣ търсимъ да правимъ намаления, имало би смисълъ да се направи и въ туй отношение нѣщо, да се потърсятъ и въ училищата, въ училищнитѣ такси нови срѣдства за увеличение на държавнитѣ приходи; но това би имало смисълъ само тогава — не ще и дума — ако такова едно посѣгане би било справедливо, ако би имало за това сериозни основания, ако съ това не се накърняваше общественото благо, за каквото се признава потрѣбата отъ просвѣта.

Споредъ мотивитѣ, които прѣдшествуватъ самиятъ законопроектъ, мисли се, че съ туй измѣнение на закона се постига и по-голѣма справедливостъ въ разпрѣдѣление разносикѣ по поддържане на училищата — и това е, аслѣ, главниятъ и единствениятъ почти мотивъ, който се намира въ това изложение. Този мотивъ сѣстои въ това, че, понеже учението, по-високо отъ първоначалното, не е задължително за всички споредъ конституцията, и понеже то е едно благо, отъ което не всички еднакво се ползватъ, а само нѣкои граждани могатъ да се ползватъ отъ него, то, казва се въ мотивитѣ, справедливо е, щото тия, които се ползватъ съ това по-високо благо, и които по-нататкъ добиватъ нѣкои привилегии по отношение на държавнитѣ служби, за ползуване отъ държавната трапеза, справедливо е да плащатъ нѣщо повече отъ другитѣ. Такъвъ е основниятъ мотивъ, който е легналъ въ този законъ. Ако този мотивъ бѣше правъ и основателенъ, и ако бихме искали да бѣдемъ послѣдователни, като излизаме отъ този мотивъ, трѣбвало би да се нареди, щото вънъ отъ първоначалното обучение, кой каквото образование иска да добие, да плаща напълно за него, или съ други думи, онѣзи, които искатъ да поддържатъ дѣцата си въ срѣднитѣ училища, нека си отворятъ сами такива училища и да ги поддържатъ; защото за Държавата това нѣщо не е отъ необходима обществена полза: това, което е необходимо, то е прѣдвидено въ конституцията. Та, ако искаме да бѣдемъ послѣдователни, тамъ би трѣбвало да отидемъ, защото тия такси, особено, както се увеличаватъ съ това измѣнение на закона, не сѣ нѣщо по-друго, освѣнъ особенъ данѣкъ, който се прѣдвижда да се плаща отъ онѣзи лица, които се ползватъ отъ тѣзи училища. Но като имаме прѣдъ видъ крайната точка, къмъ която бихме отишли, ако искаме

да бждемъ послѣдователни, мисля, че никой нѣма да се съгласи, че такова положение е справедливо. Наистина, въ нашиятъ основенъ законъ е приетъ единъ принципъ, една граница, до която образованието се счита необходимо и задължително, но струва ми се, че и вънъ отъ туй, всѣко образование сѣ пакъ служи за обществена полза, сѣ пакъ се признава за обществена необходимостъ и заради туй именно се отварятъ и всевъзможни родове училища, навсѣкѣдѣ, както и у насъ; заради туй, именно, сѣ харчени толкова милиони за сръдни, специални и висши училища и т. н. Това е несъмнѣна истина. Разносикътъ за поддържането въобще на образованието сѣ родъ отъ тѣзи необходими държавни разноси, които се харчатъ отъ всѣка държава, та и отъ насъ, за поддържането на известни културни блага за своитѣ членове. Защото образованието въобще, безъ да се ограничава, се признава като културно благо, и държавата навсѣкѣдѣ, па и у насъ, е длъжна да го достави на всички ония, които го търсятъ. Трѣбва ли заради туй Държавата да иска особенъ данѣкъ отъ ония, които се ползватъ специално отъ тѣзи блага? Общиятъ принципъ, ми се струва, въ всички такива случаи, за които Държавата харчи нѣщо за общото благо, е такъвъ, че за поддържането на тия културни потребности се харчи отъ общитѣ сръдства на Държавата, които се събиратъ отъ общитѣ данѣци, прибирани по единъ справедливъ начинъ — всѣки, разбира се, плаща споредъ силитѣ си — и не се прѣдвижда никога и никѣдѣ особенъ специаленъ данѣкъ въ полза на тѣзи, които специално ще се ползватъ отъ това или онова благо. Такъвъ специаленъ данѣкъ въ никой случай не се прѣдвижда, при всичко, че има много случаи, дѣто отъ известни обществени блага едни лица, единъ слой хора се ползватъ повече, други се ползватъ по-малко, а трети никакъ не се ползватъ. Знаете, че има много културни учреждения, отъ които се ползватъ прѣимуществено хората отъ градоветѣ, а за селата сѣ недостъпни, и сѣ пакъ тѣ се поддържатъ отъ общитѣ сръдства, и не искаме особенъ данѣкъ отъ онѣзи, които специално се ползватъ отъ тѣхъ. Така е съ болницитѣ, така е съ желѣзницитѣ, съ всевъзможни други пѣтища, отъ които всѣкога се ползватъ повече гражданитѣ, повече по-сѣстоятелнитѣ, отколкото селянитѣ, напр., но сѣ пакъ всичко туй се поддържа отъ общитѣ държавни сръдства. Та и въ дадения случай не би трѣбвало да става и дума, че за разносикътъ по-поддържане по-високото образование, не трѣбва да се плаща специаленъ данѣкъ отъ ония, които се ползватъ отъ него. Има тукъ друго едно нѣщо — изискването на справедливостъта, която, ужъ, остава нѣкакси онеправдана: защо едни да плащатъ еднакво съ всички на Държавата сръдства, а да не се ползватъ еднакво отъ тѣзи блага, които се създаватъ заради тѣхъ. Дѣйствително, този въпросъ може да се задава както въ много други случаи, така и въ

тоя случай, относително училищата: защо, напр., селянитѣ да плащатъ повече или поне еднакво съ гражданитѣ, а да не се ползватъ отъ сръднитѣ училища, отъ Висшето училище — отъ по-високитѣ училища въобще? Има мѣсто да се задава този въпросъ. И за да се възстанови справедливостъта, трѣбвало би да се погрижи Държавата, въ дадения случай Министерството на Просвѣщението, да създаде такива училища, отъ които да се ползува специално селското население. Трѣбвало би, както е на други мѣста, наредъ съ сръднитѣ училища, да се създадатъ специални училища, особени нисши училища, вечерни курсове за практически земледѣлски знания, училища, отъ които особено ще може да се ползува селското население и тогава ще излѣзе едно уравновѣсяване. Ако въ по-малко мѣста има по-високи училища, обикновено сръдни, отъ които не всички се ползватъ, за голѣмата маса да се създадатъ такива специални, за да могатъ да излѣзатъ равномѣрни разноси, които Държавата харчи за образованието въобще. По такъвъ само начинъ ще може да се възстанови справедливостъта, а не съ това, че щомъ нѣкои не могатъ да се ползватъ отъ училищата, да затворимъ вратата и на други, като имъ искаме специаленъ данѣкъ, защото, както го показва практиката, този данѣкъ не може да се плаща отъ всички и да се иска отъ всички, значи, за мнозина училищата да бждатъ затворени. А това дѣйствително е данѣкъ; до сега както бѣха такситѣ, наистина, не бѣше данѣкъ. Такситѣ служеха, за да се подпомогне за по-доброто нареждане на училищата. Тѣзи пари не отиваха въ хазната за да се поддържатъ училищата; досега отиваха половината за бѣднитѣ ученици, а половината за учебни пособия. Та, споредъ мене, не е справедливо да се налага особенъ данѣкъ, какъвто е този, на ония хора, които ще прашатъ дѣцата си въ сръдно училище. Може би, ще възразятъ нѣкои, че този данѣкъ ще се взема само отъ сѣстоятелнитѣ. Даже и така да бѣше — само отъ сѣстоятелнитѣ да се взема — пакъ е несправедливъ, защото се нарушава общия принципъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Тая несправедливостъ е въ цѣлия свѣтъ!) Възможно е — азъ ще говоря и за това. Не справедливо е да се взема специаленъ данѣкъ въ такъвъ случай, когато се взима въобще училищенъ данѣкъ, за тия обществени блага, които сѣ признати за обществени. Но въ дадения случай не ще бжде така, че ще се взема само отъ сѣстоятелнитѣ, а всички бѣдни ще бждатъ освободени. Наистина, бѣднитѣ ще бждатъ освободени, но това освобождение е фиктивно, защото бѣднитѣ асѣ не могатъ да отидатъ до гимназитѣ. Сега за сега, освѣнтъ гражданитѣ, отъ селянитѣ обикновено отиватъ въ гимназитѣ само по-сѣстоятелнитѣ или отъ сръдна рѣка хора, а бѣднитѣ не могатъ да отиватъ. Но, освѣнтъ това, тѣмъ имъ се туря и друга една непрѣодолима прѣграда. Турентъ е цензъ 4½ най-високъ успѣхъ, чрѣзъ

който ще се прѣгради пътя на всички почти. (А. Филиповъ: Мързеливитѣ никѣдѣ не се фаворизиратъ! Правосъдието, най-важното право въ държавата, и то се плаща!) За мързеливитѣ, да — слабитѣ не бива да се поддържатъ, признавамъ; но да искаме непрѣмънно да бѣдатъ всички отлични ученици, когато, за да бѣдатъ отлични, освѣтъ способности, изисква се и удобства — това, което не всички могатъ да иматъ. Ще каже, да прѣграждашъ пътя на срѣднитѣ способности. Слѣдователно, въ основата на този принципъ лежи несправедливостта. А щомъ е така, не би трѣбвало за него и въ негово име да правимъ нѣкакви економии, или по-право, да създаваме нови приходи на Държавата. Още повече, че тия приходи азъ мисля ще бѣдатъ фиктивни. При единъ разходъ отъ 2 милиона лева почти за срѣднитѣ училища, ако оставимъ ученицитѣ така, както сж сега, ще се получи единъ приходъ за поддържане на гимназитѣ отъ сто и нѣколко хиляди лева, и то ако останатъ ученицитѣ, колкото сж сега. Но знае се сигурно, че съ увеличението на тия такси половината отъ ученицитѣ, които плащатъ, ще прѣстанатъ да плащатъ, и ще излѣзе, че това, което ще се притури отъ по-високата такса, ще се намали отъ по-малкото число на онѣзи, които ще плащатъ тая такса. Така щото, ще излѣзе единъ видъ, солъта за брашното. Прочее, особна помощъ за Държавата или за поддържането на училищата не ще да има. Имамъ тукъ едно изложение, отъ което се вижда, че, ако се въведе този редъ, отъ ученицитѣ, които слѣдватъ досега, половината ще прѣстанатъ да слѣдватъ. Това е даже за долнитѣ класове, дѣто такситѣ ще се увеличатъ на 20 л. Ще се изтъкне тукъ, може би, и другъ мотивъ, който въ самото изложение на мотивитѣ не е указанъ, но който сигурно се е ималъ прѣдъ видъ отъ този, който е съставилъ законопроекта, именно: да се намали у насъ учениятъ пролетариатъ, да се прѣгради пътя на многото желаючи да слѣдватъ въ нашитѣ училища, съ цѣлъ за да станатъ кандидати за чиновници — та като се отбиятъ оттамъ, да се заловятъ за производителна работа. Дѣйствително, у насъ се явява напливъ отъ чиновнически пролетариатъ, явяватъ се повече учени, отколкото трѣбватъ, и всѣки подлага рѣка къмъ държавната трапеза. Трѣбвало би да се направи нѣщо, наистина, да се намѣри цѣръ на това зло, което става вече социално зло. Но, въпросътъ е, съ какво би могло да се спомогне да се избавимъ отъ това зло? Дали по такъвъ единъ грубъ начинъ — просто да имъ затворимъ вратата на училищата? Защото не може да се не признае, че съ това увеличение на таксата на една голѣма частъ отъ тия, които слѣдватъ сега, или които по-нататъкъ ще слѣдватъ, просто ще имъ се затвори вратата на училищата. И не на богатитѣ, нито на бѣднитѣ, които и безъ това не могатъ да слѣдватъ, а на дѣцата на срѣдна рѣка хора, за които никой не може да

каже, че сж бѣдни, но които за 3—4 дѣца не могатъ да платятъ такса. Та, отъ една страна това, че по такъвъ начинъ ще се затвори вратата на много хора; а отъ друга страна, не може да се каже, че тѣзи, на които ще се затвори вратата на училищата ще отидатъ да се заловятъ съ нѣкаква производителна работа. Ако можехме да намѣримъ срѣдства, съ които, като ги отклонимъ отъ тоя пътъ, да имъ дадемъ въ рѣцѣтѣ нѣкаква работа, макаръ, че на пръвъ погледъ това ще се види пакъ реакционерно, че имъ прѣграждаме пътя къмъ училищата, но сѣ пакъ бихме се помирили съ него, ако се постигне такъвъ благотворенъ резултатъ. Но, сега за сега, и това е невъзможно, защото ние нѣмаме условия, които да привлекатъ по-голѣмо количество отъ нашитѣ младежи къмъ нѣкой производителенъ трудъ. Не можемъ да кажемъ, че има у насъ липса отъ прости работници, напр. отъ занаятчий, защото друга производителна работа, освѣтъ занаятитѣ и земледѣлието нѣмаме — нѣма фабрики, кѣдѣто да отидатъ да намѣрятъ работа и прости работници и по-интелигентни хора и тѣмъ остава да се заловятъ или за занаятъ или за земледѣлието. Селянитѣ още могатъ да останатъ на своята работа, защото дѣцата само на по-състоятелнитѣ отъ тѣхъ се учатъ въ градоветѣ и тамъ оставатъ, не се връщатъ на земледѣлието, а това и занаятъ тѣй ще си продължава; но отъ градоветѣ не можемъ да вземемъ дѣцата и да ги пратимъ въ селата да работятъ земята, щомъ нѣма за тѣхъ условия; тѣ би трѣбвало да се заловятъ за нѣкой занаятъ, но кой ще откаже, че имаме сега излишъкъ отъ занаятчий, които сж работили по 5—10 години и, че много нови занаятчий имаме, които подлагатъ рѣка на обществената трапеза, защото нѣма съ какво друго да се заловятъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Защото не знаятъ да работятъ.) Не за това, а защото нѣматъ работа.

Трѣбва у насъ да се създадатъ економически условия такива, чрѣзъ които да се подтикне нашето економическо развитие и тогава само хората, особено, благоразсѣдливитѣ родители, ще взематъ да не пращатъ своитѣ дѣца да се учатъ за готовановци, но за производителна работа. Зная, че има и сега много рассѣдливи родители, които не отиватъ да пращатъ дѣцата си да се учатъ за чиновници, но ги даватъ на училище, свършватъ 3—4 класа, послѣ ги даватъ на занаятъ, но като изучатъ занаята и като нѣма какво да работятъ, щатъ не щатъ, и тѣ се принуждаватъ да подложатъ рѣка за служба. Искамъ да кажа, че по този грубъ начинъ, по който се затваря вратата на училището за младежитѣ, не ще се постигне цѣльта, който се гони, и не по такъвъ начинъ може да се постигне тя. Трѣбвало би, както казахъ, отъ една страна да се създадатъ особени условия за економическото развитие, които не могатъ, разбира се, изведнажъ да се създадатъ и при туй не само отъ Правителството, а трѣбва една голѣма съкупна

дѣятелностъ на цѣлото наше общество, а отъ друга страна, за да се прѣкрати апетита къмъ службогонството, трѣбва да се тури добъръ редъ въ чиновническиѣ наредби у насъ, т. е. да се тури строгъ цензъ и конкурсъ за всички служби, така шото всѣки да знае, че не може току-така, защото е свършилъ нѣкой и другъ класъ, веднага да му е готова службата, да знае, че, за да се добие такава или онакава служба, ще се мине прѣзъ много митарства, да знае най-послѣ, че не може по партизански начинъ, чрѣзъ поддържката на тоя или оня да се добие служба, а трѣбва да се чака редъ. Това ще бѣде едно срѣдство, чрѣзъ което ще могатъ отъ малко-малко да се отклонятъ нѣкои младежи, които иматъ възможностъ да се заловятъ за производителенъ трудъ, да не ламтятъ къмъ по-нататъшно учение, но да се заловятъ за по-другъ трудъ. Но сега не само, които иматъ, но и които нѣматъ възможностъ не имъ остава друго, освѣнъ да чакатъ да се създадатъ такива условия. Та искамъ да кажа, че този мотивъ, който се има прѣдъ видъ — не е казанъ тукъ, но азъ знаа, че е единъ отъ главнитѣ мотиви за да се създаде този законопроектъ, сир., желанието да се прѣкрати пѣтя на младежитѣ да подпѣлнятъ редоветѣ на чиновничкия пролетариатъ, това нѣщо нѣма да се постигне. И така, безъ да се постигне нѣкаква друга цѣль, просто се прѣгражда пѣтя на сума младежи да добиятъ просвѣта, която, каквото щемъ да казваме, е едно общо благо. И когато се знае, че колкото повече се увеличава общия контингентъ на образованитѣ хора у насъ, и колкото повече се повдига уровенъ на просвѣщението, толкова е по-добъръ за цѣлата страна; ние отиваме и прѣграждаме пѣтя къмъ такава едно общо повдигане на просвѣщението.

Та като имамъ прѣдъ видъ тѣзи съображения, отъ една страна, отъ друга страна, като знаа, че първия главенъ мотивъ, който се е ималъ прѣдъ видъ, че ще се добиятъ нѣкакви особени ресурси за поддържането на нашитѣ училища е фиктивенъ, че нищо или свършено малко ще спечели хазната, азъ твърдя, че свършено напразно ще се създаде една наредба, която не може да се не признае, че е явно реакционна. Когато въ 1898 г. се създаде такава измѣнение, което бѣше много по-малко, защото, първо, не засѣгаше всички училища и второ, не достигаше до този размѣръ — 40 л. за срѣднитѣ училища, знаете много добръ, че се повдигна едно общо незадоволство въ страната, не само между интеллигентния свѣтъ въ страната, особено между учителитѣ, но и между селското население; знаете, че въ митингитѣ, които станаха по селата, когато протестираха противъ другитѣ наредби на тогавашното правителство, особено силно напирала и на това увеличение на такситѣ. И въ 1899 г. новото Народно Събрание, за да отмѣни това законоположение, имало е прѣдъ видъ между другото да удовлетвори и това обществено искане. И сега, ако приемемъ това положение, увѣренъ

сѣмъ, че ще създадемъ пакъ едно таково общо незадоволство, което ще бѣде много по-силно, защото увеличаването е въ много по-голѣмъ размѣръ, защото то засѣга не само гимназиитѣ, но и Висшето училище и педагогическитѣ и трикласнитѣ училища. Има едно общо искане, което се състои въ това, да се повдигне равнището на нашето първоначално образование, т. е. да се направи, шото задължителното учение да бѣде не 4, а 7 години. Това искане е усвоено, даже, отъ самитѣ земледѣлци. Сега, намѣсто да отидемъ да удовлетворимъ това искане, намѣсто дѣ направимъ три класа отъ училищата не само безплатни, но и задължителни, ние отиваме та, както за горнитѣ класове, така и за тия три долни класове, туряме нова прѣграда, като създаваме такситѣ; защото и въ общинскитѣ и окръжнитѣ училища, и тамъ се създава тази прѣграда, и тамъ се прѣдвижда, че ще се плаща по 8 л. годишно за слѣдване въ третѣ класа.

Та, като имамъ всичко това прѣдъ видъ, азъ бихъ молилъ управляющия Министерството на Просвѣщението г. Каравеловъ, да си оттегли този законопроектъ, да не се създава поводъ, за да се породи едно ново незадоволство въ страната, незадоволство, което, за съжаление, ще бѣде насочено противъ едно правителство, поддържано, ужъ, отъ прогресивни и демократически елементи. И, ако г. Министърътъ не се съгласи да го оттегли, азъ бихъ молилъ почитаемото Народно Прѣдставителство да не приема по принципъ този законопроектъ.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Ако има нѣщо въ България, което да прави печално впечатление, и да тежи на министритѣ, то е хилядитѣ службогонци, които покриватъ София. Азъ ще ви кажа, че не само интереситѣ на хазната сж ни ръководили за да внесемъ този законопроектъ, а по-високи интереси, и азъ сѣмъ убѣденъ, че и ония, които ще ме слушатъ, и ония, които сж вънъ, и ония, които за въ бѣдѣще ще дойдатъ, ще разбератъ, че азъ сѣмъ билъ правъ, а не г. Влайковъ. Всички тѣзи мѣрки, които прѣлагаме днесъ, щѣхте всинца да ги искате слѣдъ 5 години, както днесъ Ромъния прави, но малко късничко. За менъ, ето какво трѣбва да бѣде образованието въ България. Нашия основенъ законъ казва, че първоначалното образование е безплатно и задължително. „Задължително“ е една фикция, която напълно никѣдъ не се прилага. Задължително е първоначалното образование и въ Франция, и въ Германия, но никой не го изпълнява точно, защото има дѣца, които не могатъ да се учатъ. Второ. Общинитѣ, ако искатъ, могатъ да си наредятъ 2-ро, 3-то или 4-то класни училища, занаятчийски или каквито намѣрятъ за нужно, но тѣ не могатъ да бѣдатъ задължителни. Ако въ Англия една голѣма партия, която числи въ редоветѣ си много умни хора, говори, че вие не можете да накарате моитѣ дѣца, когато трѣбва да пасятъ во

доветъ, да отиватъ въ училището, то още по-малко можемъ да задължимъ ние дѣцата непрѣмънно да посѣщаватъ класнитъ училища. Англичанитъ нѣматъ законъ като нашия и не могатъ да прокаратъ такъвъ; ние имаме законъ за началнитъ училища, но за трикласнитъ и ние нѣмаме. Послѣ, намъ трѣбватъ не бездарности и глупави хора съ дипломъ, които отъ економически производители се прѣобраќатъ въ непроизводители, отъ добри чизмари, напр., ставатъ лоши даскали или съвсѣмъ нищо не ставатъ. Намъ не ни трѣбватъ хиляди гимназисти, а по-малко, но да бѣдатъ добри. И това се стрѣми да достигне законътъ, който ви сега прѣдлагамъ. Ето какво имаме: въ Софийската гимназия има въ първи класъ 11 паралелки, а въ втория — 12. И азъ съмъ увѣренъ, че $\frac{2}{3}$ отъ ученицитъ се числятъ въ тѣхъ само благодарение на това, че съ тройка сж могли да се освободятъ отъ плащане на каквато и да е такса. А пъкъ при бѣлѣжка тройка, макаръ и да плаща, ученикътъ не трѣбва да стои въ гимназията. Ние сега допускаме така, че, който има $4\frac{1}{2}$ балъ и е бѣденъ, освобождава се отъ плащане на такса. Който се не учи добръ и е бѣденъ, не трѣбва да стои въ гимназията; той е лишенъ тамъ, и нито хлѣба си ще намѣри въ бѣдѣще, нито ще принесе полза нѣкому. „Просвѣта! просвѣта!“ — това е единъ даскалски терминъ, останалъ отъ гърцкитъ даскали. „Хлѣбъ! хлѣбъ!“ — това трѣбва да бѣде нашето знаме. Всички трудове сж свещени но най-свещения върши оня, който оре. Да се не мисли, че даскалитъ спасиха България! Допущамъ, че въ турско врѣме, прѣди освобождението, сж я спасявали, но сега думата „спасителъ“ не е вече на мѣстото си. И азъ съмъ за просвѣтата, но искамъ просвѣта, а не полупросвѣта. И жалкъ е онзи гимназистъ, който сѣ съ тройка минава отъ класъ въ класъ, защото не може отъ него нѣщо да се очаква. Той нито учителъ добъръ ще бѣде, нито дѣбъръ шивачъ, нито добъръ чизмаръ. Не е хубаво да покровителствуваме бездарнитъ хора. Даровититъ съмъ готовъ да покровителствуваме, готовъ съмъ на първитъ ученици да се даватъ и стипендии даже, защото вѣрвамъ, че онзи, който е свършилъ срѣдно съ $4\frac{1}{2}$ или 5 може, да принесе голѣма полза на нашето общество, защото се явява новъ умственъ работникъ; но такива, които минаватъ съ тройки, и за които се говори да се освободятъ отъ такса, ималъ баща му срѣдства или нѣмалъ, не съмъ съгласенъ, защото знаа свидѣтелствата за бѣдностъ какъ се правятъ въ градскитъ свѣѣти. Таксата не е голѣма и не трѣбва съ тройки да изпущаме съ хиляди ученици. Ами знаете ли, че Софийскитъ гимназии изпущатъ толкова ученици, колкото надали и въ Берлинъ свършватъ! Тамъ нѣма по 11 и 12 паралелки въ първитъ класове, както е у насъ. Затова, азъ не виждамъ, че се постига онова, за което г. Влайковъ плаче. Може за Висшето училище да се намали таксата — това бихъ допусналъ — може би,

и за общинскитъ класни училища да се намали тя, толкова повече, че азъ искамъ да ги поддържатъ общинитъ. Но за гимназиитъ принципътъ трѣбва да бѣде: да плащатъ онѣзи, които искатъ да се учатъ; учението въ тѣхъ се рентира, а, което дава рента, трѣбва и да плаща. Желалъ бихъ, за да изкараме отъ гимназиитъ добри ученици, да туримъ отъ I класъ нагорѣ най-строгъ изпитъ. Азъ, вѣроятно, нѣма да управлявамъ Министерството на Просвѣщенieto, но, ако го управлявамъ, ще искамъ най-строги изпити още отъ първитъ класове. Веѣки, който иска да отиде въ гимназия, да държи изпитъ, и нека да изкараме по-малко гимназисти, но да сж добри хора, та когато станатъ медици, финансисти и инженери, да станатъ добри медици, добри финансисти и добри инженери. Ние много се хвалимъ, но много способни хора нѣмаме, защото така лесно получаватъ диплома у насъ; кой свършилъ, кой не свършилъ гимназия, даваме имъ възможностъ да минатъ и прѣзъ университета, а пъкъ не могатъ едно писмо грамотно да напишатъ. Ние истински грамотни хора имаме твърдѣ малко. Знаете ли, че ония, които свършватъ съ матуритетенъ изпитъ, повечето сж полуграмотни по български, благодарение на тая халтавость, че изпущаме всички да минаватъ леко прѣзъ гимназията? Единъ човѣкъ, който може да бѣде добъръ производителъ на материална работа, нѣма защо да го тикаме съ двойки да минава прѣзъ гимназията за да иска подиръ държавна служба. Намъ не ни трѣбватъ много души да минаватъ прѣзъ гимназията; а ни трѣбва да свършватъ най-способнитъ българи. Внесения отъ менъ законъ дава възможностъ на способнитъ да минаватъ, защото напълно ще освободимъ отъ плащане такса ония, които иматъ най-хубави балове. Готовъ съмъ, даже, да допуснемъ съ единъ законъ на най-първитъ гимназисти да даваме и стипендии да свършватъ — на това бихъ напълно съчувствувалъ — но на такива, каквито свършватъ сега, било въ мажскитъ гимназии, било въ женскитъ, нѣмамъ голѣми симпатии и не вѣрвамъ, че това ще увеличи просвѣтата въ България. И, ако заприлича България на Гърция, както сега подиръ войната я описватъ, че тя била една фабрика за даскали, за адвокати и за медици, дѣто медикътъ счита себе си щастливъ, ако може да изкара 50 л. на мѣсець, то ще бѣде нещастие за нашата страна.

Намъ ни казватъ, че тая мѣрка била реакционна. На това ще ви отговори, че въ Германия, Англия, Франция и въ други цивилизовани страни за срѣдното образование тоже се плаща такса. Дѣ има страни, дѣто срѣдното образование да е освободено отъ такси? По образователния въпросъ азъ прѣдпочитамъ да отида съ реакционната Прусия, отколкото съ либералната Гърция. Една държава слаба като нашата, трѣбва да обръща по-голѣмо внимание на шienето на чепици и на дрѣхци, отколкото да фабрикува quasi образовани хора. Това поне е моето мнѣние. Азъ бихъ желалъ, ако Бъл-

гария иска напредъкът, да възвисимъ най-напредъ материалния трудъ, а ние се мъчиме да го убиваме. Убиваме го всички! „Ние това не искаме да работимъ, онова не искаме да работимъ.“ Българитѣ сѣ искатъ да надзираватъ, какъ работятъ другитѣ; а здравитѣ нации работятъ сами за възвишението на материалния трудъ. Тѣй работи Англия, тѣй работи Германия, тѣй работи и Америка. Старата доктрина за възхваляване умствения трудъ е била полезна въ своето врѣме, въ турско врѣме, понеже умствения трудъ се е търсилъ тогава па сѣ и имало нужда отъ него, но сега вече не трѣбва да се повтаря. Ние отведнажъ тръгнахме да изкарваме колкото се може повече „учени“. Но каква работа ще търсятъ, какво ще правятъ тѣ, азъ бихъ желалъ да зная. Единъ гимназистъ може ли материално нѣщо да изкара, ако е умствено неспособенъ? Той ще е нещастенъ само за това, защото е гимназистъ. Той или трѣбва да свърши висше учебно заведение, или трѣбва да се заложи за материална работа, щомъ нѣма баща му средства да продължава наукитѣ си. Ако остане работата така, както е сега, тогава тѣзи хора, какво ще правятъ? Значи, не толкова отъ желание да съкратимъ разходитѣ или да увеличимъ приходитѣ на Държавата сме внесли този законопроектъ, колкото отъ искренното желание, че той ще бѣде полезенъ за България. Това е моето най-дълбоко убѣждение и нѣма да се оплаша отъ тѣзи или онѣзи, че ме наричатъ реакционеръ. Азъ ви казвамъ, че ще бѣда честитъ да бѣда съ английскитѣ и германскитѣ реакционери, но не съ гърцитѣ и италянцитѣ. Тамъ мене не нѣма.

Народното Събрание, ако иска, може да отхвърли този законопроектъ, отъ него министерски въпросъ нѣма да правимъ, но, ако го отхвърлите, съ това ще покажете, че умствено сме незрѣли за да разбираме важнитѣ социални и политически въпроси.

Д. Ризовъ: Азъ съжалявамъ, че за пръвъ пѣтъ отъ когато засѣдаваме г. Министъръ-Президентътъ не ме убѣди съ своитѣ аргументи. Примѣрътъ съ Ромъния е съвсѣмъ неудаченъ, защото Ромъния е най-невѣжествената страна въ Европа, тѣй като тамъ робството още съществува, и то въ най-лошата форма. Това, че Ромъния плащала такси (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Сега ги турятъ!) показва, че Ромъния се намира въ рѣцѣтъ на привилигированата буржуазна класа. Вратата на училищата тамъ сѣ затворени за бѣдното население, и особено за селското, поради което процентътъ на безграмотнитѣ хора даже и въ Турция не е толкова голѣмъ, колкото въ Ромъния.

Въпросътъ е тукъ, кои сѣ цѣлитѣ на законопроекта. Едната цѣль е економията — пари да се събератъ; а другата е, да се не създава чиновнически или интеллигентенъ пролетариатъ. Азъ бихъ билъ готовъ да призная цѣлосъобразността и на двѣтъ тия цѣли — при всичкия реакционенъ изледъ, който тѣ иматъ — само, ако г. Каравеловъ

ме убѣдеше, че най-способни сѣ онѣзи, които получаватъ бѣлѣжка 4 $\frac{1}{2}$ и 5. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Тогава, значи, да не се учатъ!)

Г-нъ Каравеловъ знае, че цѣла борба се води на западъ за унищожението съвсѣмъ на экзаменитѣ. Г-нъ Каравеловъ знае, че не сѣ баловетѣ, които опрѣдѣлятъ способността на ученицитѣ. Вѣроятно, и самъ той е билъ единъ отъ ония ученици, които не сѣ получавали добри балове — защото, обикновено, онѣзи които се занимаватъ и вѣнъ отъ училището, получаватъ лоши балове. Азъ ще ви спомня за примѣръ, че рускитѣ писатели, освѣнъ Тургеневъ, всички други сѣ имали най-лоши бѣлѣжки въ училището. Неотдавна се напечатаха бѣлѣжкитѣ на единъ учителъ, който се е произнесълъ, че по руски езикъ и по словесността Левъ Толстой е билъ най-слабъ, и че отъ него нищо нѣма да излѣзе; а вие знаете, че той сега е най-гениалния писателъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Вие романиститѣ ги оставѣте на страна; тѣ сѣ таланти едностранчиви!) Освѣнъ туй, не забравяйте, че бѣлѣжкитѣ купатъ, не само защото добритѣ бѣлѣжки взиматъ ония ученици, които само уроцитѣ си учатъ; иматъ и една друга лоша страна бѣлѣжкитѣ: че самитѣ учители турятъ тия бѣлѣжки по фаворитизмъ. Това г. Каравеловъ, като бившъ учителъ, трѣбва да го знае отъ другаритѣ си. Даже у насъ има случай на самоубийства отъ несправедливи бѣлѣжки. На нѣкой учителъ ученикътъ не се харесва и той го прѣсѣлѣдва до девето колѣно. Въобще, да се полагаме напълно, че единъ учителъ ще пише справедливо 4 или 4 $\frac{1}{2}$, е наивно, защото вие знаете съ колко леко сърце се пишатъ бѣлѣжкитѣ, и какъ е трудно да се прави разлика на $\frac{1}{2}$ или на единица. Да се допусне туй, значи, да се затворятъ вратата на сума ученици. Азъ мисля, че ще направимъ. . . (Глъчка. Не се чува.) Въобще, азъ не допускамъ, че способни хора, ще могатъ. . . (Глъчка. Не се чува.) Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Като правило ли е, че тѣ сѣ по-способни?) По-способни сѣ хората, които не сѣ получили хубава бѣлѣжка, а сѣ се занимавали сериозно. Не говоря, че това е правило; но твърдя, че случаитѣ на способни ученици безъ хубави бѣлѣжки сѣ повече, отколкото случаитѣ на способни ученици съ хубави бѣлѣжки. Азъ мисля, че страхътъ на г. Каравелова отъ създаването на такъвъ интеллигентенъ пролетариатъ, който ще чака само да сѣдне на държавната трапеза, ще се избѣгне съ мѣрцитѣ, които г. Влайковъ прѣдлага, а именно: да се направи законъ за чиновницитѣ, който да тури образователенъ цензъ, на ако щѣте и конкурсенъ. Затова говорихме и при дебатитѣ по отговора на троното слово. Отъ това сме всички въодушевени, и мисля, че Правителството трѣбва да вземе грижата въ идущата сесия да ни внесе единъ законъ, за да се затворятъ тия врата. . . (Не се чува.) Азъ по-скоро бихъ се съгласилъ за затваряне на Вис-

шето училище, за затваряне на нѣкои гимназии у насъ, отколкото за въвеждането на този законъ съ неговитѣ високи такси, защото азъ считамъ, че тогава вратата на училището ще се затворятъ не само на най-бѣднитѣ, но главно, на оная сръдна рѣка, за която г. Влайковъ ви говори. Такситѣ изглеждатъ малки, когато се говори само за едно дѣте (Глъчка. Не се чува.) но вие знаете, че нашата България никой не може да я упрекне въ неплодovitостъ — хората обикновено, иматъ по 4—5 дѣца, та г. Влайковъ бѣше съвършено правъ, когато ви каза, че положително тѣмъ се затварятъ вратата на училището. Ако искаме Държавата да се не товари съ излишни разноски и да не създава само кандидати за служби, тогава нека поопшимъ частнитѣ училища. Нека затворимъ нѣкои наши гимназии, за които се харчатъ голѣми суми; нека ограничимъ даването на стипендии; нека закриемъ, ако щете и Висшето училище. Азъ ще се съглася и на туй, защото зная такъвъ единъ печаленъ фактъ: въ историко-филологическия отдѣлъ има една стипендия на името на Маринъ Дриновъ, за да се специализира единъ студентъ по историята и филологията; и знаете ли, че нѣколко пѣти вече сж ставали конкурси, но никой не се е явилъ на конкурса, което показва, че нашия историко-филологически факултетъ не изкарва човѣци посвѣтени на своята специалностъ, ами само кандидати за служби. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Което азъ говорихъ за гимназитѣ?) Примѣра на г. Каравелова за българския езикъ е безусловно вѣренъ; но това не е само у насъ. Ще се очудите, господа, ако ви кажа, че напоследѣкъ е констатирано какво даже и въ Франция езикътъ се слабо изучава. А Франция е страната, която е побъркала на изучаването французкия езикъ. Може въ всички грѣхове да обвинявате французитѣ, но не и въ незаинтересованостъ да изучаватъ езика си... (Не се чува.) и вие всички знаете, че французкитѣ писатели могатъ да се обвиняватъ въ всѣко друго нѣщо, но не и въ незнание на французкия езикъ. У тѣхъ езикътъ е настояща музика, и даже бездарнитѣ го владѣятъ. При сѣ това, отъ единъ послѣденъ отчетъ се оказва, че французкиятъ езикъ и въ французкитѣ гимназии страшно куца. Тѣй щото, това е, може би, общо зло въ всичкитѣ училища. Въ всѣки случай, не този законъ ще бѣде цѣрътъ на това зло. Това е по-скоро... (Не се чува.) въобще, тѣ сж работи, които нѣматъ нищо общо съ този законъ.

Г-нъ Каравеловъ говори, че хората, които сж бездарни и не ги бива за работа, по-добрѣ е да се не учатъ, а да отидатъ да работятъ. Безсъмнѣно, това е така; но безсъмнѣно е, че е лесно да се каже „да отидатъ да работятъ“, но не е лесно да се направи. Защото изниква въпроса: дѣ тѣ ще да намѣрятъ работа? Ние, поне, не виждаме, дѣ може да намѣрятъ тѣ работа. Сега ни се прѣдставя случай съ економитѣ въ бюджета да провѣримъ туй: затварятъ се маса служби, остава да

видимъ, какъ ще намѣрятъ тия хора работа. Г-да, бѣдата е, че липсватъ у насъ условия за производство. (Ц. Таслаковъ: За 20 л. ще намѣрите чиновникъ, а за 50 л. слуга не можете да намѣрите! — Н. Цановъ: Защото слугата е робъ!) И, да ви кажа, ако е въпросътъ за пролетариатъ, азъ прѣдпочитамъ интелигентния пролетариатъ, прѣдъ невѣжествения. Щомъ направимъ законъ, който да затваря вратата на държавнитѣ служби за бездарнитѣ и неспособнитѣ, щомъ се оставятъ хората да се борятъ сами, безсъмнѣно е, че тѣ по-лесно ще намѣрятъ сръдства за да се прѣхранятъ, ако бждатъ образовани, отколкото, ако бждатъ безъ образование. Пролетариатътъ е едно зло, съ което се бори цѣлия свѣтъ. Той е ядката на така нарѣчения социаленъ въпросъ. Въ всѣки случай, помалко ще бѣде злото, ако пролетариатътъ бѣде интелигентенъ, отколкото ако е невѣжественъ.

Ето защо азъ бихъ молилъ г. Министъръ Каравелова да оттегли този законопроектъ, защото независимо отъ това, че той има всичкитѣ бѣлѣзи на единъ реакционенъ законъ, безусловно недостатенъ за единъ демократически министъръ, но той нѣма да постигне оная цѣль, която г. Каравеловъ гони, а само ще създаде едно незадоволство въ страната, и незадоволство оправдано. Ясно ще бѣде за всѣкиго, че тенденцията на закона е: само богатитѣ хора да се учатъ, а на сиромаситѣ да се затварятъ вратата на училището; а пѣкъ ние всинца знаемъ — и г. Каравеловъ повече отъ насъ, — че най-способнитѣ хора сж излѣзли отъ сръдата на сиромаситѣ, но не отъ сръдата на богатитѣ.

Г. Кирковъ: Отъ туй, което говори г. Ризовъ, азъ забѣлжихъ да се прави едно смѣшение: смѣсватъ се нѣколко въпроса, които трѣбва да бждатъ раздѣлени, за да бждемъ ясни. Смѣсва се въ този въпросъ и въпросътъ за образователната система у насъ, смѣсватъ се и цѣль редъ други въпроси, и накрай нищо ясно не излиза. Въпросътъ е много ясенъ. Покачватъ се такситѣ въ училищата съ цѣль, както се обясни, да не се дава такъвъ напливъ отъ хора желаючи да се учатъ, отъ една страна, значи, да се затули това желание въ всички да се учатъ; и второ, да се даде възможностъ съ едно прѣцеждане, да добиемъ наши хора дѣйствително способни. Казвамъ, първата страна на въпроса, и съ нея се постига едно много лошо нѣщо. Втората страна не рѣшава въпроса. Ако вие покачите такситѣ на училищата, то съ това вие ще спрѣте само образованието, но дали ще получите умни хора — това е много голѣмъ въпросъ. Животътъ не е далъ никакви доказателства, които би могли да потвърдятъ подобна теория. Странно ми се вижда, наистина, какъ може да разсждаваме така, да мислимъ, че училищата ни даватъ умни, способни и полезни хора. Азъ казвамъ, че не училищата, а животътъ ги дава, и цѣлата онази теория, която се гордѣеше на бѣлѣжката „4“ е теория фиктивна

на нищо не основана. Нито петорката, нито четворката, нито шесторката ни дават гаранция, че този човѣкъ, който я е получилъ, ще бѣде полезенъ въ живота. Обаче, съ втората страна се затварятъ вратата на училищата за една голѣма частъ, ще кажа за болшинството на народа, като се нанася ударъ върху самия народъ.

Г-да народни прѣдставители! Днесъ е на власт една демократическа партия, и менъ ми е странно да чувамъ отъ водителя на тази партия подобна мисль, която той изказва. На една демократическа партия, основния принципъ е демократизация на учебното образование. Какво ще рѣче това? Даване образование на всички, а главно на онуй болшинство отъ долната маса? Обаче, съ единъ законъ се явява сѣщата партия, водителътъ на тая партия и казва, че трѣбва да запустимъ вратата на тази маса, която ламти за тия демократически идеи. Аргументитъ на г. Каравелова за Англия и за реакционерството не сѫ аргументи, които може да ни убѣдятъ, нито сѫ такива, съ които може да ни докаже, че неговитъ мисли сѫ по-прави. Не е въпросътъ за обвинение, даже, но важна е тукъ цѣльта, която се гони и която, може би, сега не се съзнава. Защо? Защото се излиза отъ едно много тѣсно гледище, отъ гледището за тѣй нарѣчената държавна трапеза. Министритъ намиратъ, че държавната трапеза е пълна, и казватъ: какъ можемъ да направимъ, за да има по-малко кандидати за държавната трапеза? Отговорътъ е готовъ: Затворѣте училищата и ще имате по-малко кандидати. Съ туй въпросътъ не се рѣшава, нито въпросътъ за интелигентния пролетариатъ, нито за другия пролетариатъ. Много върна е мисльта, че за една държава е по-сгодно да има работа съ единъ интелигентенъ неработящъ пролетариатъ, отколкото съ единъ пролетариатъ необразованъ, тѣй сѣщо неработящъ. И нашето най-голѣмо нещастие днесъ не е отъ интелигентния пролетариатъ, но отъ онзи пролетариатъ, който не работи, отъ тѣзи хора, които сѫ изхвърлени отъ дребното производство, отъ земледѣлието и отъ занаятитъ. Този пролетариатъ е, който попѣлва първитъ редове на дребното чиновничество, този пролетариатъ е, който съставлява шайкитъ въ България, този пролетариатъ е, съ една рѣчь, който се явява единъ елементъ въ нашия политически животъ и отъ който се ползватъ всички онѣзи партии, които нѣматъ свръзка съ масата. Ето защо, казвамъ, че, когато говоримъ за интелигентния пролетариатъ, трѣбва да правимъ разлика. Въ България има работящъ пролетариатъ, и за него — за голѣмо съжаление — нищо не е направено и въ образователно и въ друго отношение, а има и другъ единъ пролетариатъ неработящъ, лумпенитъ; за тѣхъ има много нѣщо направено въ смисълъ на туй, че тѣ винаги сѫ били около държавната трапеза. Така щото, когато е дума за пролетариатъ, на интелигентния пролетариатъ трѣбва да намѣрите мѣсто, и не съ туй, като затворите училищата, но като

уредитъ Държавата. Уредѣте вашата държава така, щото да има право да бѣде служащъ само онзи, който е миналъ прѣзъ рѣшетото. Но щомъ Държавата ви е така неуредена, че всѣки единъ може да стане чиновникъ, както прѣди малко имаше случай съ интерпелацията да се казва, че единъ кръчмаръ е назначенъ за околийски началникъ, то, г-да, позволѣте ми да ви кажа, че вие никой пътъ нѣма да направите нѣщо: ще имате една простака България и нищо нѣма да направите. Ето защо права е мисльта на г. Влайкова, че, за да се избавимъ отъ този интелигентенъ или полуинтелигентенъ пролетариатъ, единственото сръдство е, не да се затворятъ училищата, а да се уреди Държавата. И на днешното Правителство всѣка една правилна негова задача ще бѣде тази, именно: да уреди Държавата, щото не всѣки да може да отива да търси служба; който, обаче, иска, трѣбва да прѣдстави извѣстенъ цензъ, извѣстна способностъ, ако не видима, то поне на книга; тогава може да имате държава добръ уредена и ще подбирате способнитъ хора да служатъ на тая държава. По-нататѣкъ недѣйте се грижи, какъ другитъ ще си намѣрятъ работа. Грижата ви може да бѣде за социалното уреждане на страната, и бѣдѣте увѣрени, че нашата страна, както е назадъ, ще дойде моментъ, когато ще се възползува отъ този полуинтелигентенъ пролетариатъ въ тази смисль, че цѣлиятъ пролетариатъ, който не намира работа, слѣдъ извѣстно врѣме и, както казватъ габровци, „слѣдъ като го натисне Шерю, той ще потърси сръдство да живѣе.“ Имате ли добръ уредена държава, имате ли добръ уредени партии, които да почиватъ на принципи, тоя пролетариатъ като не ще може да намѣри мѣсто, ще бѣде принуденъ волею-неволею да си търси хлѣба, т. е. да се прѣдаде на онзи трудъ, за който говори Министърътъ. Въ дадения случай това не се постига, напротивъ, съ тая мѣрка вие рискувате да нанесете ударъ на онази работна сиромашъ въ България, която има нужда отъ образование. И какъ така отъ 20 години съществуване дойде ни на умъ, че сме много образовани, стига ни толкова акжлъ, така щото, да си посберемъ пешоветъ! Това е много странно за единъ народъ, който сега почва да живѣе, и съвсѣмъ не сѫ убѣдителни за менъ тия примѣри, които сѫ приведени въ мотивитъ на законопроекта, именно, примѣритъ отъ Австрия, примѣритъ отъ Прусия, примѣритъ отъ Белгия, примѣритъ отъ Русия. Въ тия държави, ако погледнемъ исторически, какъ се е развивало у тѣхъ образованието, ще видимъ, че е било привилегия на една класа. Въ Прусия, напр., образованието тѣй е турено, щото г-да прускитъ юнкери да иматъ доста глупавъ свѣтъ, доста глупаво население, което да имъ работи безотвѣтно, да бѣде овца прѣдъ тѣхъ — това имъ е било желанието. Обаче, ако прослѣдите какво е ставало задъ гърба на правителствата въ Прусия, ще видите едно голѣмо стрѣмление да се даде образование на тая долна маса, по мимо пра-

вителиствата, като виждатъ, че тѣзи правителства сѣ въ рѣцѣтъ на реакционни партии, въ смисълъ, че не искатъ да даватъ свѣтлина, не искатъ да даватъ образование. Въ Парижъ, по мимо правителството, въ всѣки кварталъ има тѣи нарѣчениѣ народни университети, защото самото френско правителство върви, подтиква се отъ реакционни партии, които не искатъ образование, защото, г-да, знанието е сила, а комуто дадемъ сила, ще може срѣщу твоята сила да противопостави своята. Ето защо въпросътъ за образованието е билъ въпросъ класовъ: всѣки се е стрѣмилъ да го направи монополъ за себе си, всѣка партия е искала да вземе въ рѣцѣтъ си образованието, защото то е сила съ която, естествено, да запази своето социално положение. Обаче, отъ извѣстно врѣме насамъ въ Европа се започва едно демократизиране на образованието, на учението. Това е въ Англия, която привеждатъ за примѣръ. Вѣрно е, че държавата малко се грижи, но частната инициатива, общинскитѣ свѣти, графствата сѣ направили много за народното безплатно образование и сѣ го правили безплатно, защото сѣ се водили отъ мисълта: че за една страна, която гради своитѣ богатства на труда, трѣбва този трудъ да бѣде въ сѣщото врѣме облѣнъ съ свѣтлината на науката. И за съжаление е тая страна, която мисли, че нѣкой трудъ ще бѣде по-добъръ, ако той е трудъ на хора тъмни, на хора безъ образование! Напротивъ, за доказателство може да ни служатъ всички тия културни страни, че колкото повече долната работеща маса е по-образована, по-просвѣтена, толкова е по-плодотворенъ трудътъ. Малко едно сравнение може да направите между единъ западенъ работникъ и единъ български, между единъ английски работникъ и единъ италиански, и единъ турски и български. Ще видите една голѣма разлика. Англичанинътъ, който притежава извѣстно образование, който е интелигентенъ, има по-високи потребности, които го каратъ да иска по-голѣма надница и въ сѣщото врѣме да развива по-голѣма интензивна сила. Сравнете нашия работникъ, който нѣма никакви потребности, който едвамъ се храни, който само лукъ и хлѣбъ яде, и цѣль день търка, сравнете го съ единъ италианецъ, — който, ако го сравните съ английския работникъ, стои по-долу — и ще видите продуктивността на единия и на другия. Това се дължи отъ степенята на интелигентността. Този работникъ, който е интелигентенъ, който е вкусилъ отъ образованието, отъ свѣтлината, е по-полезенъ за държавата, по-полезенъ за индустрията, по-полезенъ за самото развитие на страната. Само реакционни правителства, само реакционни класи, които искатъ да господствуватъ, които искатъ да служатъ съ реакционни сили, само тѣ може да посѣгнатъ върху демократизацията на учението. Ето защо и у насъ, въ България, понеже отначало не е имало такива прецизирани класи, които искатъ само да живѣятъ, затова образованието се е допуснало и затова, въ

сравнение съ другитѣ държави, нашата страна по грамотностъ стои на пето мѣсто, стои по-горѣ отъ много, даже, стари държави. Ако вземете Русия, тя има грамотни подъ 1%, а има райони, които стоятъ по-долу — до 0.2%. Идѣте въ Австрия, въ Галиция, никакво образование нѣма. Но какво показва Галиция за Австрия? Нея я наричатъ „Источна Турция“. Съ една рѣчь, кѣдѣто сѣ се стрѣмили да понижатъ образователния уровеньъ, тамъ виждаме, че тѣзи държави сѣ вървѣли назадъ, че сѣ изпаднали. Ако вие правите сравнение между отдѣлнитѣ провинции, сѣщитѣ резултати ще получите. Вземѣте Силезия, или тия провинции, дѣто юнкерството господствува, — тамъ образование нѣма; но за това сѣ долни, за това сѣществува този остарѣлъ, този архаически трудъ. Но вземѣте провинцитѣ въ Италия, ще видите че образованието стои по-високо. Навсѣкѣдѣ е така. Вземѣте у насъ тия окрѣжии, тия райони отъ нашето отечество, дѣто е сѣществувало по-добро благосѣстояние и вие ще видите, че населението е съ по-високо образование. Въ нашитѣ украини това не се срѣща, — тамъ образованието е слабо. Ето защо, казвамъ, че въ нашата страна е едно прѣстѣпление, ако се посѣгне върху този принципъ, именно, демократизирането на образованието. То е и най-сѣществениятъ и всѣка държава не може да има по-голѣмъ принципъ отъ този, че образованието е нужно прѣди всичко за да се замогне нашата страна въ економическо отношение. Недѣйте да очаквате процѣвтяване на България, основано на невѣжеството. Процѣвтяването ще бѣде основано на знанията, основано на образованието, на просвѣщението на работнитѣ слоеве. Тѣмъ трѣбва да дадемъ свѣтлина, тѣмъ трѣбва да дадемъ знания, за тѣхъ трѣбва да има достѣпъ въ училището. Затова азъ съмъ принципиално противъ този законопроектъ, и по никой начинъ не мога да гласувамъ за него; намирамъ го, даже, единъ ударъ върху бѣдѣщето на страната, единъ ударъ върху самото образование. Както знаете, долната и срѣдната маса е тази, която отива въ долнитѣ класове на училищата. Вѣрно е, че не всички отиватъ до VII-й класъ въ гимназията и до V-й класъ въ другитѣ училища, а много малко пѣкъ отиватъ въ Висшето училище. Именно, казвамъ, че тази долна маса е, която може да достигне до 3—4 класъ максимумъ. А на нея се затваря вратата на училището съ тия високи такси.

Казвате вие, че като сѣ бѣдни, нѣма да имъ се взема такса. Да, но трѣбва да получатъ 4 1/2. И азъ казвамъ, че то е едно платоническо желание, което никакъвъ резултатъ нѣма да достигне, освѣнъ този — да се изпѣдятъ бѣднитѣ дѣца отъ училището. Защото, азъ ви питамъ: нужни ли сѣ извѣстни условия, за да успѣва едно дѣте? Безъ сѣмѣние сѣ нужни. А кой сѣ тия условия? Не сѣ ли едни съвокупни домашни условия, кѣдѣто дѣйствително дѣтето да има възможностъ да получи нужната храна, нужното облѣкло и всичкитѣ други усло-

вия, за да може да се развива? А долната маса, бѣднитѣ дѣца ли сѣ въ тия условия? По никой начинъ. Направѣте сравнение въ статистиката: кои сѣ по-успѣли, и вие ще видите, че долната и срѣдната маса дава казийонната тройка. Наистина, отдѣлни ученици се явяватъ способни, силни, и затова е останало понятието, че бѣднитѣ по-добри се учатъ. Да, тѣ употребяватъ по-голѣми усилия — азъ го вѣрвамъ това, — но тѣ не могатъ да издържатъ не могатъ да свършатъ, защото, когато се хранятъ съ черъ хлѣбъ и празъ, недѣйте мисли, че еднакво ще бѣдять въ състояние да издържатъ, защото здравето развитие на тѣлото създава здрава работа на мозъка. Затова трѣбва съотвѣтствена храна. (Ц. Таслаковъ: За тази храна трѣбватъ работни рѣцѣ, а не гимназисти!)

Тѣй щото, и този мотивъ, който навеждате, че на тѣзи, които получаватъ висока бѣлѣжка, тѣмъ ще се даде помощъ да учатъ, това не може да се постигне, защото бѣдността е най-вѣрното условие, за да може едно дѣте да развива тѣлото си. Бѣднитѣ дѣца не могатъ да се развиватъ, да работятъ тѣй силно съ мозъка си, защото получаватъ много слаба храна. Това е едно правило въ живота на всѣки, и не знай какъ може да се изтъква като мотивъ.

Ето, прѣдъ видъ на тия съображения, г-да, азъ заявявамъ, че ще гласувамъ противъ тоя законопроектъ като такъвъ, който противорѣчи, прѣди всичко, на моятъ основенъ принципъ; той ще бѣде ударъ за самото образование въ страната — той е просто едно затваряне вратата на училищата, на долната и срѣдна маса, която има нужда отъ умствено повдигане, за да бѣде полезна на нашата страна.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Неможахъ да разбера защо се казаха толкова думи за реакция, по поводъ на такситѣ за срѣдното образование. Разбирамъ отъ страна на г. Киркова да говори това. Той мисли, че сънътъ на Белами ще се постигне най-късно подиръ едно столѣтие. Но между говорившитѣ има и такива, които вѣроятно не вѣрватъ на този сънъ. Г-нъ Кирковъ бѣше правъ отъ своя точка зрѣние. Той обвиняваше: Германия, Русия, Франция, и всички други държави въ реакция, подиръ това похвали Англия и Америка, но безъ да можѣ да съедини културната височина на работника съ школското образование. За него послѣ, може би, ще каже пѣщо. Но менѣ ме очудва друго, че се говори за реакция въ София, напр. градъ отъ 60.000 жители, дѣто има 11—12 паралелки въ мъжката гимназия. Прѣди всичко ще кажа на г. Ризова, че трѣбва да прѣстане да се шегува съ сериознитѣ работи. Толстой и Нютонъ — не сѣ аргументи. Когато разсѣждаватъ хора, трѣбва да разсѣждаватъ солидно. Великия гений, който се явява веднажъ въ столѣтие, не трѣбва да туряте въ вашата смѣтка. Ученици, които иматъ 4½ като общо правило, сѣ

ще бѣдять по-добри, отколкото ония, които иматъ 3. Въ противенъ случай, не трѣбва никакво образование да давате. Щомъ давате образование и слѣдите за него, трѣбва да вземете за общо правило, че ония, които иматъ 5, сѣ по-добри отъ ония, които иматъ 4, а ония, които иматъ 4, сѣ по-добри отъ ония, които иматъ 3. Гениитѣ не трѣбва да вземате въ разчетъ, а особено художницитѣ гении. (Д. Ризовъ: Азъ Ви казахъ, какъ учителитѣ се лѣжатъ въ своитѣ бѣлѣжки.) Великитѣ нации за своята цивилизация сѣ обязани на тоя редъ; и въ Франция, и въ Англия, и въ всѣка друга държава, всѣкъдѣ взематъ се въ внимание бѣлѣжкитѣ. И туй има значение. Азъ ще Ви покажа колко струватъ тия аргументи. Дѣ сѣ по-добри дѣцата, у добритѣ ли родители или у лошитѣ? Вие ще излѣзете да кажете, че знаете дѣца, на които самитѣ родители сѣ много лоши, но дѣцата прѣкрасни; или обратното, нѣкои родители сѣ много добри, но дѣцата излѣзнали много лоши. Маркъ Аврелий бѣше най-добриятъ човѣкъ, но синъ му Комодъ бѣше единъ отъ най-голѣмитѣ варвари. Това разсѣждение е малко женско; мъжетѣ не трѣбва така да разсѣждаватъ. Единични примѣри вземате оттукъ, оттамъ — съ тѣхъ не може да се правятъ правилни заключения. Общото правило е, че у добритѣ родители, дѣцата сѣ добри, и наопаки — у лошитѣ лоши. Изключение може да има, и ни една психология не е досега обяснила, кое се дължи на органическа наслѣдственостъ, кое на възпитание. Така сѣщо е и съ баловетѣ: ученици, които иматъ 4, сѣ по-добри отъ ония, които иматъ 3. Тѣй поне трѣбва да разсѣждава единъ законодатель. Нѣма защо да се силваме на Толстой и други гении. Даже за езика, дѣто казахте, не е вѣрно. И много ми е жално, че Вие го говорите. Азъ Ви увѣрявамъ, че ако отидете сега въ Висшето училище или въ гимназията, ще ви покажатъ погрѣшкитѣ. Въ Русия, въ втория класъ на гимназията, такива безграмотни ученици не би ги търпѣли. Азъ вѣрвамъ, че въ Франция още по-строги сѣ въ това отношение. Отъ Французка гледна точка, даже въ езика на Воге и Мопасана допушамъ, че ще се намѣрятъ нѣкои насилия но това е висока точка зрѣние, а не бѣлгарска безграмотностъ. У насъ сѣ вулгарно безграмотни. (Д. Ризовъ: Такситѣ какво ще спомогнатъ?) Ще помогнатъ. На бездарнитѣ хора, ако е тежко, нѣма защо да влизатъ въ училищата, а, ако е способенъ ученикъ — мога да допусна малко смекчение отъ 4½ на 4 да направимъ и — ще имаме гаранция, че ще е по-добъръ отъ онзи, който е ималъ 3. Това трѣбва да допуснемъ като общо правило. Има отдѣлни хора съ идиосинкразия, многи силни въ едно, а много слаби въ друго. Това се срѣща често и у великитѣ хора. Даже, разказватъ анекдоти за Нютона, че билъ много глупавъ човѣкъ въ обикновенитѣ работи: не помнилъ нищо, а пъкъ всѣки човѣкъ, който не помни, е глупавъ. Това е било, защото всичкитѣ му великъ умъ е

билъ насоченъ въ една точка. Но общото правило, ако изберете чиновници или съдии даже, е, че оня, който е получилъ 4, ще бѣде по-добъръ отъ оня, който е получилъ 3. За индивидуални случаи допускамъ и противното. Така щото, отъ тази точка зрѣние, не може да се докаже, че ние като спираме ония троициници, много ще поврѣдимъ на нашето образование. Напротивъ, ще спрѣмъ извѣстно количество хора, на които мѣстото е, не въ гимназията, а другадѣ.

Колкото за г. Киркова, че тая мѣрка не била демократическа, азъ ще му отговоря, че, напротивъ, тя е най-демократическа. Азъ положително нѣмамъ право да обирамъ селянитѣ, за да поддържамъ дѣцата на гражданитѣ. (Гласове: Вѣрно!) То е моето дълбоко убѣждение. Вие искате, щото гражданитѣ нищо да не плащатъ, даже и за онова образование на дѣцата, което се у насъ добръ рентира. Отъ тази точка зрѣние, понеже вие сѣ говорите за селянитѣ, — а тѣ съставятъ 83% отъ населението — азъ бихъ желалъ да не свалите всички юкъ за образованието тѣмъ, за да се учатъ дѣцата на гражданитѣ, защото процентътъ на селянчетата въ гимназиитѣ е много малкъ. Азъ нѣмамъ на рѣка смѣтка, но мога да ви дамъ свѣдѣния и да ви покажа, че е тъй. Ако говоримъ за демокрация, трѣбва да говоримъ за нея въ най-широка смисълъ, въ смисълъ на интереситѣ на всички хора. И понеже 83% ще плащатъ за 17%, то едва-ли е това демократично. (Г. Кирковъ: Сега имъ затваряте вратата!) Азъ никакви врата никою не затварямъ, напротивъ, вратата сѣ най-широко отворени. Затварятъ се тѣ за свършено слабитѣ ученици, ако такава малка такса може да се счита затваряне. Може би, нѣкои слаби ученици, които не желаятъ да плащатъ такса, ще излѣзатъ; но, ако излѣзатъ, лошо нѣма да направятъ, ще имаме нѣколко по-добри терзии и чизмари.

Моето убѣждение е, че това за страната ще бѣде много добро. Даже, за пролетариата, дѣто казвате, азъ мога да ви кажа, че ние даже и работници нѣваме. Ще ви приведа единъ примѣръ. Тукъ има единъ доста голѣмъ терзий, продавачъ на дрехи — Иерохамъ. Понеже ми казаха, че той е почналъ да шие дрехитѣ тукъ, заинтересовахъ се и отидохъ да попитамъ, какъ стои въпросътъ. „Азъ, каже, шия половината тукъ — не всичко.“ „Защо?“ „Защото нѣма работници.“ (Г. Кирковъ: Търси по за 30 пари работници!) Вие съвсѣмъ не знаете работата: има двѣ момчета, на които плаща по 12 л. на день. Азъ разпитахъ, отъ улицитѣ не събрахъ свѣдѣния. Питахъ го, понеже, твърдѣха постоянно, че у насъ липсватъ кройчи. „Не е истина, каза той — мѣне ми трѣбва за 40 души единъ кройчъ и азъ нему плащамъ 250 л., но нѣмамъ шивачи.“ Посочи ми редъ дрехи и ми каза, че половината дрехи шие задъ граница, а половината тукъ. „Ако бихъ намѣрилъ добри работници, всички щѣхъ да шия тукъ. Имамъ двоица български работници, които конкуриратъ съ най-добритѣ

Виенски и на тѣмъ плащамъ много, а други има около 15, които шиятъ долно качество и срѣдно качество дрехи; а изобщо по-хубавитѣ трѣбва да се шиятъ въ Виена.“ И ми посочи тигели неправилни и дрехи ютюдисани и полуизгорѣни, положително лоши; посочи ми цѣли катове дрехи развалени отъ лоши работници. Затова не е работа само да говоримъ, че пропадатъ занаятитѣ. Нѣма занаяти, защото не знаятъ да работятъ, а единъ малко грамотенъ човѣкъ, който знае по-добръ да работи, смѣта че трѣбва да стане чиновникъ. Подиръ, не е школското образование, причина на голѣмото прѣвзходство на английския работникъ. Въ Англия едно знамъ, че всѣки работникъ се възпитава въ фабриката, дѣто работи. Има, наистина, свободни университети, но не всѣки се учи тамъ. Цѣли партии спорѣха за техническото образование и дали могатъ въ училищата да се учатъ занаятитѣ, и болшинството потвърди, че побѣдяватъ ония, които се учатъ въ фабричитѣ. Английскитѣ работници работи много повече; това е свършено вѣрно, и ако четете ще видите, че въ школно отношение не може да се счита отъ най-развититѣ. Той не може да се прѣхвърля отъ една работа къмъ друга: той е много специалистъ това е вѣрно, а пъкъ работи повече отколкото нѣмецътъ и колкото за 4 наши работника. Затова въ Англия заработната плата е по-висока, а трудътъ е по-евтинъ, отколкото въ цѣла Европа. Азъ това не отричамъ и нѣмаше защо да прѣвземате крѣпости, които не съмъ, даже, защищавалъ. Никой не възстава противъ това, че висшето образование трѣбва да върви добръ. Никой не отрича, че срѣдното образование трѣбва да върви тоже добръ; само ви казвамъ, че нѣма защо непрѣмънно всички да минатъ прѣзъ срѣдното образование и да изкараме хора неспособни за никаква — нито физическа, нито умствена работа, неспособни, даже, за пасене на телци, изгубили понятие за физически трудъ и не спечелили никакво умствено развитие. Непознавате ли такива хора? Противъ никое образование въ България азъ поне лично не съмъ, но не виждамъ защо съ всички срѣдства да се мѣчимъ непрѣмънно да прѣвърнемъ хората отъ производителни въ непроизводителни, въ економическа смисълъ на думата.

Пакъ ще кажа, че желалъ бихъ да върви съ тия диви и реакционни страни: Германия, Англия, Франция, отколкото съ такива образовани, като Ромъния и Гърция. Ромъния сега се усѣти да направи нѣщо, а въ Гърция, дѣто не се грижатъ никакъ за висшето образование, сума мѣжки гимназии има — женски нѣма, понеже гърцитѣ считатъ, че женитѣ не трѣбва да се образуватъ — отъ които излизатъ въ голѣмо количество свършено безплодни хора.

Така щото, азъ не виждамъ какви страшни работи има въ законопроекта, за които да възставатъ и да се дрънка толкова за реакция. Нищо подобно нѣма. Всѣки трѣбва да плаща за специалнитѣ услуги, които му дава Държавата. Азъ ви казвамъ,

велика е оная нация, която най-нисшия трудъ счита за най-добъръ; тя ще върви напредъ, а не оная, която ще върви съ доктори, адвокати и даскали.

Т. Влайковъ: Азъ ще започна съ това, съ което свърши г. Министерътъ. (Г-нъ Министеръ-Прѣдсѣдателътъ излиза.) Азъ съжалявамъ, че г. Министерътъ си отива. Азъ ще започна, както казахъ, съ това, съ което свърши г. Министерътъ.

По въпроса за работниците въ Англия има изслѣдвания отъ професори, на които и той самъ се покланя, именно, отъ професоритѣ Янжулъ и Чупровъ, които, като разглеждатъ какъ стоятъ работниците, признаватъ, че най-високо стои, най-интензивенъ е трудътъ на тия работници, които иматъ най-голъмо образование. (Глъчка.) Тъй щото, и у насъ и навсѣкждѣ гледатъ, че трѣбва да има и за работниците едно по-високо образование. (Глъчка. Много прѣдставители излизатъ.) Азъ моля малко отиди да се даде.

Д. Петковъ: Дайте отиди, г-нъ прѣдсѣдателю!

В. Кънчовъ: Ние не сме имали никакъв отиди въ това засѣдание.

Прѣдсѣдателътъ: Давамъ 15 минути отиди.

(Слѣдъ отиди.)

Прѣдсѣдателътъ: (Звъни.) Отиди изтече и засѣданието продължава.

Г-нъ Влайковъ има думата.

Т. Влайковъ: Азъ казахъ, че ще започна съ това, съ което свърши г. Министерътъ — съ въпроса за работниците — защото той каза, че намъ ни трѣбватъ работници, а не учени хора. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: За учени хора азъ не говорихъ!) Има изслѣдвания отъ хора, на които г. Каравеловъ се покланя, именно, професоритѣ Янжулъ и Чупровъ, които правятъ оцѣнка на образованието и сравняватъ интензивността на работническия трудъ съ тѣхното образование и дохождатъ до заключение, че колкото сж по-образовани работниците, толкова тѣхниятъ трудъ е по-интензивенъ и производителенъ. И, дѣйствително, като излизатъ отъ това положение, навсѣкждѣ вънъ отъ официалното образование, вънъ отъ образованието на гимназията и виспитѣ училища и пр. образованитѣ общества и добри разбранитѣ хора се стараятъ да се създаватъ условия, чрѣзъ които извънъ официалнитѣ училища да се повдигне образованието на работниците и на масата. Отварятъ се висши училища даже за работниците. Така нарѣченото университетско образование се разпространява навсѣкждѣ; въ нѣкои мѣста и на обикновенитѣ работници се дава гимназиално образование, запознаватъ ги съ литературата, запознаватъ ги съ изкуствата даже, безъ да напуштатъ работата си, и доказва се, че всичко това влияе за да се

повдигне интензивността на тѣхния трудъ. Така щото, образованието и работническото не сж несъвмѣстими понятия; напротивъ, колкото повече е образованъ единъ работникъ, толкова повече той може да бжде полезенъ. И въпросътъ е сега, не можемъ ли да имаме работници, а какъ ще да се намѣри работа за многото работници, а че тѣ ще иматъ образование, това ще имъ помогне. И у насъ, ако нѣма добри работници, не е вината, че има учени хора, а вината е, че нѣма условия за работа, и онѣзи, които искатъ да работятъ, нѣма какво да работятъ. Заради това прави сж онѣзи твърдениа, че, дѣйствително, трѣбва да се работи у насъ въ смисълъ, както каза и г. Кирковъ, да се създадатъ економически условия, чрѣзъ които да се даде възможностъ на хората да работятъ. Яви ли се такава възможностъ, разбира се, че онѣзи, които иматъ по-голъмо образование, ще бждатъ и по-пригодни за тази работа.

Вънъ отъ това, г. Министерътъ смѣсва двѣ работи въ своитѣ възражения, именно: положението за непригодността на нашитѣ гимназии, за халтавата наредба на нашитѣ срѣдни училища съ въпроса за такситѣ. Дѣйствително, че нашитѣ гимназии не сж добри уредени и нашитѣ срѣдни училища въобще не даватъ добри подготвени сили, и че и отъ Висшето училище, както забѣлѣжи г. Ризовъ, излизатъ лица, на които подготовката е съмнителна. Но, нима такситѣ сж виновни за това? Има много причини за това и, една отъ причинитѣ е, може би, че нѣма строгъ образователенъ цензъ, т. е., че не се подлагатъ на строгъ изпитъ тѣзи, които се приематъ и които леко минаватъ отъ единъ класъ въ другъ; може би, да е крива и системата на обучението, може би, и персональтъ да не е добри подбранъ. Трѣбва да се изучатъ тия условия и да се види да се подобрятъ. Въпросътъ за срѣдното и висшето образование изобщо — това е съвсѣмъ другъ въпросъ и за него ще се замислимъ, когато се занимаемъ съ единъ законъ, въобще, за народното образование, а не тукъ при въпроса за такситѣ да смѣсваме тѣзи два въпроса и да мислимъ, че чрѣзъ такситѣ е отворена вратата на всички и затова работата въ тия срѣдни училища не е добра и лицата, които излизатъ отъ училищата, не сж добри подготвени. Азъ мисля, че и сега, слѣдъ като се затворятъ вратата за едно голѣмо количество хора, работата ще си остане пакъ на сжщото мѣсто, защото само за бѣднитѣ се туря ограничение, а за богатитѣ, които пакъ така ще минаватъ, ако си остане непромѣнена системата на училищата, ще излизатъ пакъ такива ученици, каквито сж излизали досега. И резултатътъ какъвъ ще бжде? Кандидатитѣ за служби по качество ще бждатъ сѣ сжпитѣ, само че ще бждатъ отъ по-богатитѣ. А, дали ще бждатъ по-умни, тоя въпросъ си остава въ това положение, въ което стои и сега.

Трѣбва при това да раздѣлимъ въпроса на двѣ: на въпросъ за такситѣ въ долнитѣ и послѣ въ горнитѣ класове.

Не ще и дума, че трѣбва да се повдигне равнището на основното образование, т. е. цѣлата маса на населението да добива малко повече образование отъ това, което добива сега. Това е общепризнато, това е прието навсѣкѣдѣ и този въпросъ и у насъ е узрѣлъ и ние трѣбва да направимъ нѣщо такова. Слѣдователно, не трѣбва да се закриватъ вратитѣ на трикласнитѣ училища, които сѣ разширение на основното образование, а трѣбва тѣ да се откриятъ широко. Мислило се е въ това отношение много и, ми се струва, че въ скоро врѣме ще се прѣдложи такъвъ единъ законъ. И въ идущата сесия, какъвто законъ за народното образование и да се внесе, непрѣмънно ще да се прокара и туй, щото задължителното учение у насъ да трае не 4 години, а 7 години. Наистина, задължителността у насъ още не е абсолютна, а е фиктивна, но това, щото родителитѣ да учатъ дѣцата си повече години, ще бѣде едно условие, едно задължение относително, само за тамъ, дѣто има възможность. По въпроса за тия трикласни училища, за наливътъ отъ ученици въ тѣхъ, който най-много възмушава или дразни г. Министра — защото при всичкитѣ свои възражения той има прѣдъ видъ сѣ, че въ София имало 11 или 12 паралелки въ I класъ — азъ ще приведа тукъ нѣколко бѣлѣжки, които е далъ единъ отъ директоритѣ на прогимназиитѣ въ София, по поводъ законопроекта. Той е изпратилъ едно свое мнѣние до прѣдсѣдателя на комисията по Министерството на Народното Просвѣщение въ Народното Сѣбрание, и тамъ, освѣнтъ разнитѣ съображения, дава и цифри, които въ дадения случай много ще ни послужатъ, за да се види, какво ще стане, ако се приеме тази наредба. Специално за долнитѣ класове той документъ казва: (Чете.)

„Въ повѣрената ми втора държавна Софийска прогимназия (съ I, II и III кл.) сѣ постѣпвали нѣколко години наредъ около 380 ученика. Това е нормалното число на ученицитѣ при наличността на помещението. Тая учебна година имаме пакъ 380 души.

Отъ тѣхъ: а) платили училищна такса 200 души
 „ „ б) неплатили „ „ 180 „

По успѣхъ ученицитѣ се дѣлятъ така — понеже г. Министърътъ казва, че успѣхъ $4\frac{1}{2}$ билъ сръденъ успѣхъ. (Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Азъ не говорихъ тая дума! Не дѣйте ми приписва думи, които не съмъ говорилъ!)

а) Напуснали безъ бѣлѣжка 20 души
 б) Съ успѣхъ между 1 (лошъ) и 2 (слабъ) 40 „
 в) „ „ 2 (слабъ) и 3 (удовлет.) 113 „
 г) „ „ 3 (удовлетворителенъ) 167 „
 д) „ „ 4 (добъръ) 30 „
 е) „ „ $4\frac{1}{2}$ (много добъръ) 10 „

Всичко 380 души.“

И повече отъ $4\frac{1}{2}$ нѣма. (Министъръ М. Сарафовъ: Нека излѣзатъ отъ училището!) Слѣдователно, ако вземемъ да освобождаваме при такива

само условия, ще се освободятъ само 10 души. Ето какво разправа по-нататѣкъ този г. поддиректоръ и главно какви конкретни случаи привежда той и какво ще правятъ тия ученици. (Чете.) „Щомъ се приложи таксата 20 л. и освобождението при успѣхъ $4\frac{1}{2}$, тутакси ще се явятъ слѣднитѣ три сетнини:

1) ще се намалятъ платилитѣ такси (споредъ направената справка за състоянието на родителитѣ имъ) отъ 200 на 150 души

2) ще могатъ да се освободятъ по успѣхъ $4\frac{1}{2}$ около 10 „

3) Ще се намѣрятъ отъ бѣднитѣ, които съ голѣмо усилие да платятъ по 20 л. около 30 души
 190 души

„За останалитѣ 190 дѣца училището на 1 септемврий ще се затвори безусловно.

„Пита се какво ще стане съ тѣзи дѣца? На занаятъ не могатъ да идатъ, понеже сѣ на $10\frac{1}{2}$, 11, 12 и 13-годишна възраст. Такива слаби дѣца нищо не могатъ да работятъ, та затова и никой занаятчия не ги приема. Прѣди Герговденъ азъ повикахъ бацитѣ на двама ученици отъ I кл., на двама отъ II и единъ отъ III кл. Понеже дѣцата имъ не вървѣха никакъ добръ въ учението, посвѣтвахъ ги да си ги взематъ и да ги дадатъ на занаятъ тъкмо по деня, когато може да се намѣри по-бърже мѣсто за слуги и чираци. Какво излѣзе? Настаниха се само 1 ученикъ отъ II и ученикътъ отъ III кл., а ученицитѣ отъ I кл., както и оня отъ II кл., не могле никѣдѣ да си намѣрятъ мѣсто. Родителитѣ дойдоха пакъ въ канцеларията съ молба да приема отново дѣцата имъ. „При когото ги заведохме, каже, сѣ ги не ще. Всички викатъ: малко е дѣтето, слабо, некадърно да ми върши никаква работа, ще ми яде на халостъ хлѣба; трѣбва азъ нему да шетамъ, а не то менъ...“ И тѣ сѣ прави! Дѣца на $10\frac{1}{2}$, 11, 12 и 13 години не могатъ да вършатъ почти никаква чирашка работа при занаятчий. Затова, именно, въ всички културни държави задължителното учение трае непрѣкъснато и обхваща дѣцата отъ $6\frac{1}{2}$ до 14 годишна възраст.“ Нататѣкъ слѣдватъ разсѣждения.

Излиза, значи, че, ако се приеме това положение за такситѣ въ долнитѣ класове, за 190 дѣца отъ една прогимназия ще бѣдатъ затворени вратата, и тия дѣца не ще могатъ да отидатъ на занаятъ, докато не настигнатъ на възраст... (Министър-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Въ трикласнитѣ училища ще отидатъ.) И дотова врѣме ще станатъ улични дѣца. Така стои въпросътъ за трикласнитѣ училища, за които ние бихме искали да се приеме тъкмо противното положение, т. е. не само да не се налагатъ тия такси, но да остане и съвсѣмъ безплатно учението въ тѣхъ, като при това се направи задължително още 3 години за всички, защото до това врѣме дѣцата, както се

вижда отъ тия данни, нищо не могат да вършатъ. Сега, по-нататъкъ за по-горнитѣ класове. Тамъ вече нѣма такава голѣмо количество бѣдни дѣца, защото не могат да слѣдватъ толкова, но тамъ прѣобладаватъ дѣцата на срѣднитѣ хора, които не могат да се считатъ за бѣдни, за да се освобождаватъ при една или друга бѣлѣжка. Напр., единъ човѣкъ, който получава 100 л. заплата, единъ земледѣлецъ, който има стотина декара земя, такъвъ човѣкъ не може да се каже, че е бѣденъ и никой нѣма да му даде свидѣтелство, че е бѣденъ, и на тоя човѣкъ дѣцата, ако има той едно-двѣ дѣца, не ще могат да слѣдватъ. И какво ще излѣзе? Бѣдни дѣца, за които мислимъ да туримъ като прѣграда успѣхътъ $4\frac{1}{2}$ и съ това да повдигнемъ равнището на училището, ще има свършено малко — нѣколко ученици. Ще излѣзе това, че на срѣднитѣ ученици, на дѣцата отъ срѣдна рѣка хора, ще имъ се затворятъ вратитѣ и ще останатъ само дѣцата на богатитѣ хора, тия, които иматъ възможность да плащатъ, които по никой начинъ нѣма да повдигнатъ равнището на нашитѣ гимназии. Отъ това нѣма да излѣзатъ дѣцата по-умни и по-подготвени, и понеже тѣ ще бѣдатъ кандидати за служба, значи, безъ никакви прѣчки ще дадемъ възможность на богатитѣ дѣца да заематъ тия служби, които сега се заематъ и отъ срѣдна рѣка хора, които могат да бѣдатъ по-способни, значи, правимъ единъ видъ образование, и държавни, и обществени служби, и чиновнически длѣжности привилегировани — нѣщо, което е много опасно и много лошо бие въ очи. Азъ поддържамъ напълно всички онѣзи мисли, които изказа г. Кирковъ. Менѣ, особено, ме засѣгатъ силнитѣ ония упреки, които хвърлятъ на демократическата партия, отъ срѣдата на която ще излѣзе този законъ. Наистина, ние като демократи мислимъ малко по-другояче; ние сме разбирали, че трѣбва между друго да се счита за основенъ принципъ да се демократизира науката, да се демократизира образованието. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ съмъ писалъ сжщото прѣди години и е печатано!) Мислили сме ние, че не само трѣбва да се направи по-достъпно сжществующето срѣдно образование, но сме мислили още, че както чрѣзъ частна инициатива така и чрѣзъ поддрѣпа отъ Държавата трѣбва да се създадатъ и онѣзи учреждения, чрѣзъ които на работящата маса и на земледѣлческото население да се даде по-високо образование, като при това се създадатъ такъвъ родъ заведения, каквито сж народнитѣ университети по другитѣ мѣста, да се създадатъ всевъзможни вечерни практически допълнителни курсове и пр., чрѣзъ които общо и всестранно да се повдигне равнището на образованието на цѣлата маса. Така сме разбирали основния принципъ за образованието, като членове на демократическата партия. И сега, ако се приеме това положение, азъ не разбирамъ какви демократи ще бждемъ ние и какъ ще оправдаемъ своето поведение като членове на тая партия въ това На-

родно Събрание. Ето защо, като се обръщамъ къмъ всички да не приематъ това прѣдложение, азъ особено настоятелно бихъ помолилъ прѣдставителитѣ отъ тая партия, къмъ която и азъ принадлежа, да не приематъ това прѣдложение, защото това ще бжде не само антиконституционно, ами и крайно антидемократично.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Менѣ ме е много интересувалъ въпросътъ за способността къмъ производство на единъ работникъ. Силаваха се тукъ на г. г. Янжулъ и Чупровъ. Ще ви кажа между нази, че нѣмамъ високо мнѣние за рускитѣ економисти, казвамъ ви го откровенно. И нѣмамъ го по двѣ причини. Първо, защото тѣ иматъ винаги прѣдвзети идеи: иматъ само прѣдъ видъ редѣтъ въ Русия, и второ, защото взиматъ крайнитѣ точки на единъ въпросъ. Разбира се, когато говори единъ Янжулъ и единъ Чупровъ, че въ Англия работникътъ стои високо, защото има добро школно образование, той гледа Русия, дѣто работникътъ и сега още е безграмотенъ. Но, че само елементътъ на школното образование билъ факторъ за единъ добъръ работникъ, това не е истина. Тогава ще турятъ германския работникъ винаги по-високо отъ английския, защото е по-грамотенъ. А това не е истина. Ако единъ английски работникъ има 300 вретена въ текстилната индустрия, нѣмскиятъ ще има 180. И азъ мога да ви посоча съчинения по-нови и по-умни, които потвърдяватъ това. Вземѣте умното съчинение на Хобсона „Evolution of Capitalism.“ Тамъ ще видите какъ работи английскиятъ работникъ сравненъ съ нѣмския. Не само елементътъ на грамотността прави по-дѣйствителенъ работникътъ, макаръ, че не отричамъ значението на грамотността. Вѣрвате ли, че въ Англия отъ гимназиитѣ ще излѣзатъ фабрични работници, да станатъ тъкачи? Единъ човѣкъ, който е свършилъ гимназия, напрѣдналата му възраст не ще му позволи да стане добъръ тъкачъ или шивачъ. Вѣрвате ли го? (Д. Ризовъ: Не само това, но това е една отъ причинитѣ!) Вѣрвате ли го? Моля, ние говоримъ за срѣдното образование, а не за нисшето. Нѣмамъ нищо противъ, ако отдѣленията отъ 4, станеха 6 или 7, но само при двѣ условия: че ще трѣбватъ нови нѣколко милиона, които хазната да прѣдвиди за тѣхъ; и второ, че не мога да се съглася тия 3 послѣдни отдѣления да бѣдатъ задѣлжителни. Азъ считамъ, че има право онази вдовица, или оня селянинъ сиромасъ да каже, че моето дѣте е врѣме да ми помага. Тѣй разсѣждаватъ англичанитѣ, дѣто казвате, че има добри работници, защото тѣ се учатъ не толкова въ школата, колкото въ фабриката. Колкото за народнитѣ университети, азъ нѣмамъ нищо противъ тѣхъ. Малко смѣшни ще бждемъ засега съ нашитѣ народни университети. Тѣ сжществуватъ навсѣкждѣ по частна инициатива. Въ Англия има много умни хора, умни професори, които четатъ даромъ умни работи въ тия народни университети. Английскитѣ писатели сж много попу-

лярни, четат лекции, които работниците разбиратъ. Обаче у насъ не вървамъ това да е възможно засега. Па и не мога да разбера: какво значение може да има за нашитѣ занаяти, дали гимназистѣ ще бъдатъ съ повече ученици, или съ по-малко. Азъ съмъ убѣденъ, че колкото повече гимназии имате, колкото повече паралелки имате, напълнени съ бездарни за умственъ трудъ хора, толкова по-долни занаяти ще имате. Ни единъ въ България нѣма да стане отъ гимназистъ занаятчия, освѣнъ, ако не е свършилъ повече отъ първи или втори класъ. Азъ пъкъ имамъ искрено желание гимназията да бѣде гимназия и да бѣде обусловена да изкарва добри гимназисти. За 7 отдѣления въ народното училище — азъ нѣмамъ нищо противъ това; казвамъ само едно: че пари нѣма, и второ, че третѣ послѣдни отдѣления не могатъ да бѣдатъ задължителни. Тукъ се свършва въпросътъ и тукъ се свършватъ прѣпирнитѣ.

И азъ не виждамъ какво отношение може да има между демократията и, колко трѣбва да плащатъ имотнитѣ хора за образованието на своитѣ дѣца въ сръднитѣ училища, защото тукъ се касае за имотни хора, които иматъ способни синове, да плащатъ въ гимназията. Азъ не желая думпенъ-демократия. Гърция за менъ не е идеалъ. Прочетѣте всичко каквото е писано за Гърция подиръ послѣдната Гръцко-турска война, и ще видите, кой е кривъ. Вие искате хора съ занемарено нисше образование и надутото сръдно образование, които се готвятъ непрѣменно да прѣминатъ университета и да получатъ свободна професия. Гърция е пълна съ такива свободни професии, а така също и Италия. Здравитѣ нации, сѣвернитѣ, германската, напр., съвсѣмъ нѣматъ такива стремления и азъ бихъ желалъ да бѣдемъ като тѣхъ реакционери. На г. Влайкова не мога и не желая да отговоря, защото азъ не виждамъ какво ново той казва; освѣнъ, че какво ще каже демократията. Азъ за себе си мога да кажа, че изказахъ печатно това мое мнѣние по този въпросъ и сега го поддържамъ, реакционно или не въ Народното Събрание. Това е моето дълбоко убѣждение, и азъ съмъ увѣренъ, че тая мѣрка е най-дѣйствителна, за да се тури край на едно хлабаво гимназиално образование и да се сдобиемъ съ по-добъръ контингентъ отъ съдии, адвокати и т. н. Менъ ми се струва, че никого не обиждамъ тукъ: който иска, пакъ ще се учи; ако се учи хубаво, и сиромаштъ ще мине гимназията и ние ще имаме отъ една страна повече производителни хора, а отъ друга, по-способни хора между свободнитѣ професии. Азъ бихъ желалъ да изслушамъ още нѣкои оратори, но въ всѣки случай, отъ своя страна ви казвамъ, че нѣмамъ никакъ желание да оттегля законопроекта; не се срамувамъ за него, и вие ще видите послѣ, кой ще се срамува за своитѣ рѣчи по тоя въпросъ и кой е ималъ право.

Н. Цановъ: Менъ ми е много драго, г-да народни прѣдставители, че въ първата си рѣчь г. Ми-

нистъръ-Прѣдсѣдателятъ заяви, че отъ този законопроектъ нѣма да прави кабинетенъ въпросъ. И затова азъ ще изкажа нѣколко мнѣния, защото по този въпросъ се говори много.

Отъ своя страна изказвамъ пълна солидарностъ съ всички ония господа, които заявиха и се изказаха противъ законопроекта. И азъ заявявамъ, че ще гласувамъ противъ него. Защото едно е ясно за мене: ако ние увеличимъ таксата за влизане на ученицитѣ въ училище, това е да стѣснимъ, да прѣградимъ пътя на хората къмъ образование; това съ други думи се казва реакционерна мѣрка, дума, която сама излѣзе изъ устата на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя. За мене това е ясно, като бѣлъ день. Отъ думитѣ, размѣнени тукъ между него и онѣзи господа, които се изказаха по принципъ противъ този законопроектъ, излиза едно нѣщо, че Правителството се бои отъ голѣмъ напливъ на чиновничество и, вслѣдствие на това, мѣрката, която се прѣдлага въ този законопроектъ, споредъ него, е единствената спасителна мѣрка, за да се избѣгне занаятъ това зло, което се е обърнало насосоциално. Азъ мисля, че ние прѣувеличаваме това зло и много го прѣувеличаваме. Та нека се обърнемъ навсѣкѣдъ и да погледнемъ, отъ какви елементи се състои нашето чиновничество, за да бѣгаме отъ образовани хора. Нашето чиновничество още за дълго врѣме ще търси образовани хора, за да ги поеме въ своитѣ редове. За да можемъ ние да избѣгнемъ отъ този напливъ на чиновничество, за да може да се уреди този важенъ отдѣлъ въ нашето държавно управление, азъ мисля, че не е този пътътъ. Ако Министерството, ако Правителството издаде по всичкитѣ Министерства единъ особенъ редъ, по който могатъ да се приематъ чиновници, увѣрявамъ ви, че ние за дълго врѣме не ще можемъ да подиглиимъ чиновническитѣ кадри съ образовани хора. Идѣте въ съдилищата, даже, вземете секретаритѣ въ съдилищата, идѣте въ мировитѣ съдилища, идѣте послѣ въ всички други учреждения и ще видите, че тамъ сѣ прѣпльнени канцелариитѣ отъ необразовани хора и по тази причина у насъ върви така държавната машина. За насъ, хората, които излизаме отъ прогресивни партии, ще бѣде постигнатъ идеала тогава, когато ние ще имаме и жандарми гимназисти. (Министъръ-Прѣдсѣдателятъ П. Каравеловъ: Ще бѣде печално!) Да, защото само по този начинъ ще можемъ да имаме пълна гаранции, че единъ день ще бѣдатъ сигурни правата на българскитѣ граждани. Намъ ни се говори за Гърция, но въ Гърция причината, по моето мнѣние, се състои въ това, че се е давало много и прибързано образование на грѣцкитѣ граждани, и заради това, защото и тамъ обществениятъ животъ е вървѣлъ така лошаво, както се развива и както се е развивалъ и у насъ, на което развитие би трѣбвало да се тури вече една прѣчка. Извѣстно е на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя, че съ падането на едно министерство въ Гърция се изринватъ съ

лопата всички чиновници, и безспорно е, че онѣзи, които сѣж поддържали министерството, което идѣло на власт, когато били въ оппозиция, се явяватъ като службогонци. Ето на това нѣщо ще може да се тури край само, когато се опрѣдѣли точно, по какъвъ начинъ ще се приематъ чиновниците въ нашитѣ учреждения. И туй нѣщо не е било само въ Гърция. Азъ помня, че прѣди четири години бѣше обществена язва даже въ Америка, защото извѣстно бѣше, че съ падането на единъ президентъ на републиката 80.000 чиновници оставаха на улицата, а за всѣка една служба се явяваха 10—20 претенденти. Послѣдниятъ прѣдсѣдателъ на републиката съ своето министерство се помъчи да тури край на тази деморализация и обърна внимание на другата страна на въпроса; обърна внимание на туй: да уреди чиновническия въпросъ. Ако го уредимъ и ние, увѣрявамъ ви, че ние нѣма да имаме напливъ отъ такова чиновничество, защото по-големиятъ напливъ отъ чиновници у насъ е отъ бездарности, които се явяватъ да поддържатъ днесъ единъ, а утрѣ другъ въ оппозиция, днесъ единъ, а утрѣ другъ на правителствената маса — прѣдставителъ или министъръ.

Менѣ ми бѣше интересно да зная, по какъвъ начинъ е дошълъ собствено въ Министерството този законъ, защото зная, че този законъ още прѣди 4—5 години чиновниците на това Министерство искаха да го прокаратъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Чиновниците не сѣж, а министрите!) Азъ бѣхъ въ Народното Събрание, когато се бѣше внесълъ този сѣщия законъ съ желание да се прокара. Отъ тѣзи чиновници, които сѣдатъ въ канцеларията, не прѣдставятъ отъ себе си нищо повече, освѣнъ канцеларски мишки, и тѣ сега искатъ да го прокаратъ.

Г-да! Азъ мисля, че толкова повече, когато ни се даде дума отъ министерската маса, че съ този въпросъ нѣма да се прави кабинетенъ въпросъ, ние ще бъдемъ още по-свободни въ разсужденията си. Нека тукъ, въ Народното Събрание, да се разбере, какъ ние разбираме извѣстни принципиални въпроси и какъ други ги разбиратъ. Това не е нищо лошаво, защото отъ стълкновението на идеитѣ ще може да излѣзне истината. Ние мислимъ, че по никакъвъ начинъ не трѣбва да се турятъ прѣчки на образованието. Ако, дѣйствително, нашитѣ гимназии сѣж лошави, ние можемъ да помислимъ, и Правителството да помисли да ги реорганизираме. Но, ако откриваме гимназии, трѣбва да ги откриваме за всички български граждани и никакво стѣснение за никого не трѣбва да се прави. Сега за сега има напливъ въ гимназиитѣ заради това, защото още българскитѣ граждани виждатъ, че по-лесна прѣхрана е въ чиновничеството. А защо да не позволимъ и на менѣ, бѣденъ човѣкъ, по лесенъ начинъ да искамъ да си изкарвамъ прѣхраната? Защо да го позволявате само на богатитѣ? Дотогава, докогато съществуватъ такива учебни заведения, дотогава не трѣбва да се правятъ прѣчки за никого отъ

българскитѣ граждани. Тукъ се прочете една статистика и ние отъ тая статистика не можемъ, освѣнъ да се убѣдимъ по единъ най-положителенъ начинъ, че за маса български момчета ще бѣдатъ затворени българскитѣ гимназии. Та отъ българския народъ всичко вземаме, ако захванемъ да му заваряме и учебнитѣ заведения, тогава какво ще му дадемъ? (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Сѣдилища!) Каза се, че дотогава, докогато не се повдигне образованието на единъ народъ, дотогава не можемъ и да чакаме този народъ да може да защити съзнателно своитѣ правдини, а това е фактъ, за който азъ не искамъ да говоря тукъ, защото е много очевиденъ. Нашето възраждане се дължи аслѣ на онѣзи малко единици, които искаха да се запознаятъ съ азбукето, и които поведоха българския народъ къмъ неговото освобождение, къмъ възтържествуване на народнитѣ идеали, къмъ възраждането и, най-послѣ, къмъ освобождението.

На тѣзи основания и на онѣзи, които се казаха, защото не искамъ да повтарямъ онова, което е казано, азъ бихъ молилъ г. Министъръ-Прѣдсѣдателя да оттегли този законопроектъ, който не е толкова належащъ сега. Нека се разберемъ най-послѣ по между си: дотогава, докогато не се разберемъ, не би трѣбвало да бѣде слаганъ той въ Народното Събрание за дискутиране. Азъ отъ своя страна нѣма да гласувамъ за него.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Прѣди всичко, примѣритѣ, които се приведоха за чиновниците съвсѣмъ сѣж невѣрни. Въ Америка е въведена оная безобразна система, да се изгонватъ чиновниците отъ противната партия, още прѣди 60 години, прѣди това да се въведе въ Гърция и другадѣ. И това е най-опасното за демократията. Американцитѣ сѣж нарѣкли службитѣ плячка, която дѣлятъ побѣдителитѣ. И никой президентъ тамъ нѣма да спре това, макаръ, че нѣкои, като Кливелендъ, се опитаха да прѣкрятъ това зло. (Н. Цановъ: Други я спрѣха!) Ония срѣдства, за които казвате, че съ законъ могли стѣ да ограничите, смѣняването на чиновниците, това не можете да го направите. Ще бѣде малко смѣшно да се каже, че и у насъ ще бѣдатъ стражаритѣ нѣкога съ университетско образование. Такива стражари, ще бѣдатъ много скѣпи и ще коствуватъ на страната много. Страна, дѣто стражаритѣ би били университанти, ще бѣде гладна страна. Това да го знаете. И послѣ ще ви кажа, че нѣкои отъ най-добритѣ мои финансови чиновници не сѣж свършили университетъ и нѣматъ дипломъ. Азъ питамъ г. прѣдсѣдателя, да каже вѣрно ли е. (Д. Ризовъ: Защото сѣж стояли 15—20 години.) Не можете да кажете, че непрѣмѣнно трѣбва да дойде съ дипломъ, за да бѣде добъръ чиновникъ. (Д. Ризовъ: Ако имаха образование, иѣха да бѣдатъ още по-добри!) То е още въпросъ. Ще ви кажа единъ случай. Прѣди малко ставаше експертиза въ Англия. Единъ

фабрикантинъ се бѣ изразилъ, че най-добъръ механикъ е оня, който нищо друго не разбира, освѣнъ онова, което му е дадено да гледа. (Г. Кирковъ: Това е мнѣние на фабрикантите!) Заради това, когато говорите за работници, трѣбва да ограничавате тия работи. Всѣка специалистика има си и ползата. Щомъ въ всѣко село има по петъ души адвокати, както е въ Гърция, тѣ винаги ще подведатъ народа, ще спечелятъ изборитѣ и ще отмѣнятъ вашия законъ за чиновницитѣ. Това ще го правятъ винаги. Ние знаемъ отъ Радославово врѣме, даже, този безобразенъ законъ, съ който отмѣниха закона за такситѣ на народняцитѣ, за да спечелятъ извѣстни лица. Това бѣше единъ отъ лошитѣ закони, които тѣ направиха. Ако дойдатъ пакъ на властъ, ще отмѣнятъ всичкитѣ закони, които имъ прѣчатъ въ пѣщо. Какво ще направите вие? Нищо. Така щото, да не мислите вие, че ще имате много голѣма гаранция за чиновницитѣ, щомъ изработите законъ за несмѣняемостта имъ, дори полицейскитѣ стражари ако имаха университетско образование. Азъ съмъ убѣденъ, че ако стражаритѣ дойдатъ до тамъ, щото да иматъ университетско образование, тогава нѣма и нужда отъ стражари. (Д. Ризовъ: Въ Швеция и Норвегия има стражари съ университетско образование! — Ц. Таслаковъ: Колко получаватъ? Съжалявамъ тия гимназисти или университетанти!) Азъ не мога да съпернича съ г. Ризова въ своитѣ пътувания въ Швеция и Норвегия, да се търсятъ аргументи, че тамъ имало стражари университетанти. Азъ не зная такова нѣщо. (Д. Ризовъ: Положително го зная!) Може да го има. Но считамъ нещастна оная страна, която има стражари университетанти, които за 40 л. да стоятъ на дѣжда. Разсѣждавайте като економисти! Азъ бихъ желалъ всѣки единъ съ по-малко трудъ и капиталъ да достига служба, която дава 40 л. Човѣкъ, който е изхарчилъ — защото и въ Швеция и Норвегия има такси — 10-15 хиляди л. за своето образование, докато свърши университета, за да получава 50 л. мѣсечно, това е лошо прилагане на капиталъ и трудъ. (Н. Цановъ: 70 л. получаватъ учителитѣ, 70 л. получаватъ и стражаритѣ!) Вие хубаво знаете, че у насъ учителитѣ далечъ не сѣ изхарчили толкова пари за образованието си; повечето сѣ отъ педагогическитѣ училища, а даже има и съ три и четирикласно образование учители. Единъ човѣкъ, който е свършилъ седемъ класа въ гимназията и четири въ университета — 11 — върватъ ли, че ще отиде да стане стражаръ съ 40 л? И считате ли това положение, че е идеално? . . . Азъ поне не бихъ желалъ да видя да стане въ нашата земя такова нѣщо. Затова азъ пакъ настоявамъ и ще поддържамъ своето мнѣние, че отъ аргументитѣ, които ми се приведоха, не почувствувахъ поне колебание въ себе си. Приведоха се аргументи, които може да сѣ добри, но не сѣ тукъ на мѣстото си, — че гимназиалното образование е всичко, и, че азъ съмъ билъ противъ образованието и че азъ съмъ билъ противъ училищата. Азъ не

съмъ противъ образованието. Въпросътъ е за такси на богатитѣ и неспособнитѣ ученици. Говори се тукъ за имотни хора, а не за сиромаси. Ама рускитѣ писатели тѣй писали. Извинѣте, азъ не съмъ тѣхенъ поклонникъ и най-малко на рускитѣ економисти. (Д. Ризовъ: Благодарение на тѣхъ, Русия е такава.)

А. Филиповъ: Г-да народни прѣдставители! Може би, за пръвъ нѣма да се случи съгласие между мене и моитѣ другари отъ лѣвицата. Азъ съмъ демократъ, ако не отъ по-рано, то поне отъ тогава, отъ когато е г. Найчо Цановъ. Но азъ не мога да смѣтамъ, че демократията нанася на себе си поражение съ настоящия законопроектъ. (Г-нъ Д-ръ К. Милановъ възразява.) Азъ, поне, не бихъ желалъ, нашитѣ училища да даватъ такива подготвени хора, като г. Д-ръ Миланова. Азъ съмъ именно, противъ такова образование. Човѣкъ, който може да прѣкъсва другитѣ въ врѣме на говорене, то значи, че баща му и Държавата напразно сѣ харчили пари да го учатъ. Затова изслушайте, бѣдѣте внимателни да кажа нѣщо хубаво по това.

Говорѣше се, че билъ насоченъ законътъ въ полза на реакцията. Дѣйствително, у насъ сѣществуваше реакция, но азъ не видѣхъ тия, които сѣ свършили гимназия, въ борбата срѣщу тази реакция, нито видѣхъ тия, които сѣ свършили висше образование. Борбата издържаха онѣзи, които нѣмаха никакво образование, и онѣзи, които имаха по-малко образование, а реакцията поддържаха ония, които при единъ режимъ на прѣстѣпления бѣха поддържници на този режимъ, които бѣха покровителствувани да минаватъ отъ единъ класъ въ другъ и да излизатъ недоучени. Единъ недоученъ човѣкъ, който е ималъ въ гимназията слабъ успѣхъ, като влѣзе въ живота, той не е кадѣренъ за производителенъ трудъ и ще търси реакционни елементи да имъ служи. Но не само това. Азъ моли моитѣ другари г. г. Цанова и Вайкова, да прослѣдятъ безусловнитѣ фондове и да видятъ кои елементи ги грабѣха, тия ли, които нѣмаха образование, или ония, които имаха пълно образование? Менѣ ми се струва, че 90% отъ тия, които грабѣха безусловнитѣ фондове, бѣха такива, които имаха пълно образование. Никакъвъ ударъ на образователното дѣло съ това не се нанася. Мотивитѣ сѣ прѣкрасни: да се покровителствува само способността и прилежността, а всичко друго не трѣбва да се фаворизира, защото всѣки, който покровителствува бездарнитѣ и мързеливитѣ, прави прѣстѣпление и срѣщу родителитѣ, и срѣщу обществото, защото съ врѣме не се посочва на родителитѣ, каква опасностъ има и за тѣхъ и за синовѣтѣ имъ, за да я прѣкратятъ. Единъ бездаренъ чолѣкъ ще стане врѣдителенъ и за баща си и за радъ самия него.

За да се дойде до това заключение, което азъ права, моля да се прочете самия законъ, въ който нищо странно не е прѣдвидено. Може да се направи едно модифициране, но духътъ нѣма да се накръни.

По чл. 2 иска се въ общинскитѣ класни училища да се плаща по 8 л. за долния курсъ и по 12 л. за горния. Какво се прави съ тая такса? Употрѣбвява се половината за купуване учебни пособия, а другата половина — за поддържане на сѣщитѣ училища. Това не е нѣщо ново, за да говоримъ, че имало реакция. Ние знаемъ въ турско врѣме, че първоначалното образование се плащаше. Отъ турския държавенъ бюджетъ не се плащаше, нито отъ общинския; тамъ дѣто приходитѣ на черковитѣ не бѣха достатѣчни, плащаха допълнително, и никому не бѣше дотегнало. Така щото, това не е нѣщо ново, толкова повече, че самитѣ училища ще експлоатиратъ тия такси.

Отъ друга страна, г-да, гимназиитѣ сѣ само въ градоветѣ. Г-нъ Министъръ-Прѣдсѣдателтъ ни каза, че единъ день пѣлѣ да ни прѣдстави статистика да видимъ колко процента отъ ученицитѣ сѣ били отъ селата и колко отъ градоветѣ. Азъ мисля, че ние нѣмаме нужда отъ такава точна статистика, защото познаваме условията, въ които живѣемъ, 90% сѣ отъ градоветѣ, а 10% отъ селата. Освободѣте ги отъ всѣкакви такси, пакъ грамадната маса отъ 83% не ще може да се ползува, защото не е само таксата, но грамадни разности сѣ свързани съ учението. Селянинътъ не е въ състояние да плати нито за квартира, нито за поддържане, нито за храна. Това е, което кара селянитѣ да се не ползватъ отъ тия облаги, които сѣ създадени за гражданитѣ, и отъ които се фаворизиратъ гражданитѣ. Не само това. Селянинътъ нѣма и друга възможность, защото му се отнематъ работни рѣцѣ; той прѣдпочита синъ му да му подпомага въ неговата работа, отколкото да го учи въ гимназията и да стане чиновникъ. Така щото, на сиромашта нѣма да легне този законъ. Въ градоветѣ той пакъ нѣма да легне, защото по чл. 3 се освобождаватъ отъ училищна такса бѣднитѣ ученици, които сѣ показали много-добъръ успѣхъ. Най-главното е, че се освобождаватъ бѣднитѣ. Както е сега състоянието на нашитѣ градски жители, 70% ще се освобождаватъ и 30% ще плащатъ; на тия 30% ще бѣде справедливо да имъ се наложи една такса. Това е единъ допълнителенъ данѣкъ, който ще плащатъ, за да могатъ да участвуватъ въ общитѣ държавни разности, сръщу грамаднитѣ облагини а Държавата която поддържа на смѣтка на всички данѣкоплатци една гимназия въ града имъ. Азъ мисля, че тая опасность, която нѣкои съглеждатъ въ това, че се прѣчело на образованието систематически, и че е реакционно, не се постига. Трѣбва да бждемъ внимателни, когато употрѣбвяваме думата реакция и да знаемъ кога да я употрѣбвяваме. Ние знаемъ, че въ Русия университетскитѣ врата доскоро бѣха затворени на младежитѣ, които не сѣ отъ дворянско произхождение. Това е реакционно, защото се затварятъ вратата на училищата за другитѣ класи, но у насъ нѣма такава нѣщо, никога не се затварятъ вратата на училищата. Този законъ съдържа

едно хубаво, рационално разпореждане, като съгледатъ, че едно дѣте не е способно и е бѣдно да се посочи на родителитѣ, да му дирятъ друга кариера. Тая цѣль се гони. Вратата на училището сѣ отворени за всѣкого, а сѣ затворени само за некадѣхнитѣ.

Едно нѣщо има сега още да кажа, за да може като отиде законопроектътъ въ комисията, да го има прѣдъ видъ, защото проповѣдваха, че първоначалното образование, въ което трѣбва да влизатъ и първитѣ два класа отъ общинскитѣ или класни училища, значи, шеститѣ класа да бждатъ освободени отъ всѣкакви такси, това може да го има прѣдъ видъ комисията, когато разглежда законопроекта, но най-много отъ трети класъ нагорѣ, всички, които иматъ дѣца да учатъ, да плащатъ такси. Ако родителитѣ сѣ бѣдни и дѣцата имъ сѣ способни, тогава да се позволява да се учатъ на държавни разности, а на неспособнитѣ, да имъ дирятъ чайрето съ врѣме. Тѣзи сѣ възгледитѣ, които азъ мислѣхъ, че трѣбваше да изкажа сега — сега когато се говори за приемането на този законопроектъ по принципъ, и вѣрвамъ, че г. Министърътъ на Просвѣщенiето ще се съгласи, а и комисията ще ги има прѣдъ видъ. Поне първитѣ два класа, които се смѣтатъ като допълнение на първоначалното образование, да се освобождаватъ отъ такси, а останалитѣ класове да плащатъ.

В. Кънчовъ: Г-да народни прѣдставители! Въ законопроекта за такситѣ, който ни се поднася, има нѣща, съ които азъ не ще мога да се съглася, обаче, трѣбва да призная, че тѣзи нѣща сѣ второстепенни. Основнитѣ принципи, които сѣ поставени въ законопроекта, азъ не намирамъ за реакционни. Най-главниятъ принципъ, поставенъ въ този законопроектъ, е: богатитѣ хора да плащатъ за образованието на своитѣ дѣца въ сръднитѣ и висшитѣ учебни заведения. Този принципъ азъ поддържамъ напълно. Въ подробноститѣ може да се различаваме съ другаритѣ, откъдѣ почватъ богатитѣ и откъдѣ почватъ бѣднитѣ. Появява се една сръдна класа между богатитѣ и бѣднитѣ, която може дѣйствително да пострада, ако оставимъ законътъ неясенъ, и бжде изпълняванъ отъ хора, които ще искатъ непрѣмѣнно да бждатъ строги и да поставятъ тая сръдна класа въ лошаво положение, особено тая частъ отъ нашата сръдна класа — занаятчийската, която не може да бжде сравнена съ бѣдницитѣ и която желае да даде нѣкакво образование по-голѣмо отъ първоначалното на своитѣ дѣца. За това, обаче би, трѣбвало да се помисли въ комисията, когато ще се прѣглежда този законъ, и да се намѣри единъ изходъ, да не би да причинимъ пакостъ на сръдната еснафска класа у насъ, която има много дѣца, а нѣма много сръдства, и би желала да даде по-добро образование на своитѣ дѣца. Обаче, за богатиятъ човѣкъ несъмнѣно е, че трѣбва да плаща много, и този е главниятъ принципъ, който лежи

въ закона. (Д. Ризовъ; Колцина сж?) Нека бждатъ малцина, нека плащатъ, колкото повече, толкова по-добрѣ. Защо за училищата да плаща цѣлиятъ народъ, а да се ползува отъ тѣхъ една малка частъ?

Вториятъ принципъ, който не е реакционенъ е, че бѣднитѣ способни трѣбва да се освобождаватъ отъ плащане такса. Този принципъ не е реакционенъ, а повече отъ демократически. Азъ съмъ съгласенъ, че бѣднитѣ способни дѣца не само не трѣбва да имъ се налагатъ такси, но, ако учителскитѣ съвѣти съгледатъ, че има талантиливи дѣца, трѣбва да имъ се даде помощъ отъ Държавата да свършатъ образованието си. Ако такъвъ подборъ правимъ въ нашитѣ училища, увѣрявамъ ви, че много скрити таланти ще изкараме на сцената. Слѣдователно, принципътъ не е реакционенъ, и азъ не виждамъ тая страшна опасностъ, която виждатъ нѣкои отъ моитѣ добри другари въ закона.

Има другъ единъ принципъ, който е прокаранъ въ този законопроектъ, който не е написанъ, но г. Министъръ-Президентътъ го каза: трѣбва да се поощряватъ некадѣрнитѣ. Азъ съмъ напълно съгласенъ. Азъ, може би, нѣма да се съглася въ нѣкои отдѣлни точки, обаче, принципътъ да се не поощрява некадѣрността е много прѣкрасенъ, защото опасни елементи не сж образованитѣ хора у насъ, а онѣзи, които сж прѣминали въ извѣсни класове и сж необразовани и неспособни. Ако можемъ по нѣкакъвъ начинъ да поощряваме неспособнитѣ да прѣминаватъ прѣзъ извѣстно число класове, за да получатъ извѣстни права, би било много хубаво нѣщо. (Д. Ризовъ: Кое е критериума?) Критериумъ сега е само изпитната бѣлѣжка, другъ, за жалость, нѣмаме. Нека говори каквото ще г. Ризовъ, но болшинството отъ тия ученици, които сж били съ добри бѣлѣжки въ гимназитѣ, сж били добри и въ обществото, а които сж имали въ гимназитѣ лошъ успѣхъ и въ живота сж били некадѣрни. Изключения има, но тѣ сж изключения. Болшинството отъ ония ученици въ гимназитѣ, които сж имали лошъ успѣхъ и въ живота сж били некадѣрни. Изключения може да има, но тѣ сж малко. Начинътъ, по който се даватъ бѣлѣжкитѣ у насъ, на този начинъ азъ не симпатизирамъ — има голѣми недостатѣци и би могло да се търси друго срдство, за да се избѣгнатъ тѣзи недостатѣци — обаче, зарадъ туй ние не говоримъ. Когато бихме говорили по закона за народното просвѣщение, като по какъвъ начинъ да се прѣцѣняватъ способноститѣ на ученицитѣ, азъ бихъ изказалъ своитѣ възгледи. Но, тукъ не му е мѣстото.

Има трета една мисль, която се изказа тукъ, и която е много важна за насъ. Тая мисль е на работящия народъ да се дава възможность да се образова. На тази мисль азъ напълно съчувствувамъ, обаче, азъ не виждамъ съ какво ще ѝ прѣчи този законопроектъ. Азъ казвамъ, когато Държавата, когато частнитѣ общества се потрудатъ да даватъ възможность да получаватъ по-голѣми позна-

ния всички ония, които работятъ, азъ ви казвамъ, ако Държавата даде възможность на 30 дѣца въ работилницата на Мито Орозовъ въ Враца да получатъ по-добри познания, ще направимъ една голѣма добрина, защото, съгласенъ съмъ, че образованитѣ, интелигентнитѣ работници е по-добъръ, отколкото необразованитѣ. За жалость, принципътъ на срднитѣ учебни заведения у насъ не е да даватъ тия заведения работници. Поне тѣзи учебни заведения не сж поставени така, животътъ у насъ не е такъвъ, или маса околни случаи има за да не сж такива тѣзи учебни заведения, щото да правятъ продуктивни сили отъ ония, които свършватъ срдно образование. Но ние трѣбва да се стрѣмимъ, щото на работящия народъ да дадемъ знания по-голѣми. Това е едно велико дѣло. Обаче, законопроектътъ не се касае до това, и прѣпятствие въ възпитанието азъ не виждамъ да създава. Така щото, принципътъ, легналъ въ закона, азъ го намирамъ не реакционенъ. Азъ бихъ се съгласилъ да се приеме. Въ подробноститѣ, дѣто се спомѣнаха, може би, да не бжда съгласенъ съ нѣкои отъ тѣзи подробности: като докъдѣ е способността на ученицитѣ и откъдѣ захваща неспособността на ученицитѣ, кой е бѣдниятъ, кой е богатиятъ, кой е срдна класа; какво ще правимъ съ хората отъ срдната класа, които иматъ четири дѣца; не ще ли да изберемъ по-способнитѣ отъ тѣхъ и да ги освобождаваме отъ такса? Това сж подробности, върху които можемъ да размислимъ въ комисията. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ ви казахъ, че на 4 отстъпямъ.) Нека всички ония наши приятели, които се интересуватъ по този въпросъ, да дойдатъ въ комисията, когато тя разисква законопроекта, да изкажатъ своитѣ възгледи, да може оттамъ да се изкара нѣщо по-добро и по-ясно отъ това, което е прѣдставено тукъ. Но главното, за което азъ станахъ да говоря, че принципътъ на проекта, богатиятъ да плаща, а способниятъ бѣденъ да не плаща, е принципъ не реакционенъ, и азъ за него ще гласувамъ. А този принципъ е главниятъ, основниятъ принципъ на законопроекта — така поне азъ гледамъ на него.

И. Вобековъ: По този твърдѣ малкъ проектъ, г-да, станаха толкова дебати, като че ли разискваме единъ законъ за учебното дѣло у насъ, какъвто, споредъ моето мнѣние, твърдѣ е желателно отъ надлежното Министерство да бжде прѣдставенъ. Не само сега, а отъ отдавна врѣме се чувствува необходимостъ отъ единъ по-добъръ, отъ единъ по-пълненъ и свършенъ законъ за училищата у насъ. Дебатитѣ сега се продължиха така сериозно и тъй пространно, като че ли се касае работата върху прѣдмѣтъ, който обзема почти цѣлото наше учебно дѣло. А между това, г-да, касае се работата само за налагането на такси на ученицитѣ, които слѣдватъ въ срднитѣ училища, гимназитѣ и Висшето училище. Тѣзи такси, споредъ моето мнѣние, сж необходими да се възстановятъ не зарадъ туй, защото

съ това ще може да се подръпи държавното съкровище донейдѣ, но главно затова, защото ще се притечемъ на помощ на самитѣ общини, на самитѣ учебни заведения, за да могатъ тия общини, тия учреждения, които поддържатъ тия училища, да могатъ да снабдятъ училищата съ нужнитѣ помагала, съ нужнитѣ пособия. Г-да, ние се възмушаваме отъ такситѣ, които ще се плащатъ отъ хора заинтересовани, отъ хора, които се ползватъ отъ учебното дѣло, отъ училищата. Ами, г-да, защо не се възмушаваме отъ върхнината, която се налага по 5% върху всички граждани, които се учатъ и които не се учатъ. Отъ това не се възмушаваме, а се възмушаваме отъ това, което ще плаща само този, който ще се ползува. (Д. Ризовъ: Когато дойде този въпросъ и по него ще говоримъ.) Та, г-да, азъ забѣлѣзвамъ, които говориха противъ тѣзи такси, имали сж нещастieto да се не съприкасаватъ съ нашитѣ общински управления, съ тия управления, на гърба на които стои издържането училищата, да видятъ съ какви сръдства се издържатъ тия училища, съ какви сръдства се добиватъ тия помагала, зарадъ които постоянно дрънкатъ учителитѣ. Ако знаете, че сж прѣнебрѣгнати всичкитѣ интереси на общината, а само сж запазени интереситѣ на учителитѣ съ единъ специаленъ законъ, то нещѣхте толкова да се борите за изхвърлянето на тия такси. Миналата или по-миналата година — не помня добръ, коя година бѣше — се установи законъ, чрѣзъ който бирницитѣ да не даватъ никаква сума на общинитѣ, додѣто не изплатятъ на учителитѣ. Кметоветѣ могатъ да не получаватъ цѣла година заплатата си, служащитѣ на общината може да не получаватъ цѣла година тоже, но на учителитѣ трѣбва да бѣде платено. И този законъ създаде това, за което вие се борите. Учителитѣ не съжаляватъ общинското управление, не съжаляватъ пѣдаритѣ и разсилнитѣ, че цѣла година не могатъ да получатъ никаква заплата, да могатъ да прѣхранватъ сѣмействата си. Не подѣлятъ сръдствата, които получава общината, на половина, или пропорционално между всичкитѣ служащи; но тѣ напълно получаватъ платата си, а за другитѣ имало-нѣмало не искатъ да знаятъ. Тѣй щото, такситѣ, които сж установени, по моето мнѣние, сж съвършено наврѣме и сж твърдѣ законни, защото се коснуватъ до гърба само на тѣзи граждани, които ще пращатъ дѣцата си въ училище да се ползватъ.

Г-нъ Влайковъ каза, че законопроектътъ ималъ за цѣлъ да прѣгради пътя на учения пролетариатъ у насъ — отчасти ималъ такава цѣлъ. Азъ, г-да, ако има законопроектътъ тази цѣлъ, напълно я сподѣлямъ, защото трѣбва у насъ съ едно сръдство, съ единъ законодателенъ начинъ, да се прѣградятъ пътищата на създаването този ученъ пролетариатъ, защото той се създава у насъ изкуствено. И, ако има такъвъ ученъ пролетариатъ, той е само затова, защото се създава изкуствено. Какво ще правятъ тия наши хора, които излизатъ отъ

учебнитѣ заведения? Връща ли се единъ отъ тѣхъ да се заеме съ трудъ, занаятъ, съ търговия при родителитѣ си? Нито единъ. Не само които получаватъ общо образование, но и тия ученици, които излизатъ отъ специални заведения, каквито сж земледѣлческитѣ училища, и тѣ не се връщатъ при своитѣ родители, да се заловятъ за земледѣлческа работа, и тѣ отиватъ да търсятъ служба. (Д. Ризовъ: Разбира се, като имаме околийски началници кръчмари, още повече такива може да искатъ служба.) Ето защо азъ мисля, че даже ако би ималъ тази цѣлъ законопроектътъ да прѣслѣдва, ние рано или късно, колкото сега да се показвате демократи, колкото и да поощрявате образованието и просвѣщението, не е далечъ деня, когато вие сами, които ратувате за тая идея, ще искате да се прокара такава, именно, законоположение. (Н. Цановъ: Давамъ Ви дума, че нѣма да го поискаме!) И сега бихте казали сжщото, ако би се вникнало въ положението на Държавата. Ако отидете по селата да попитате родителитѣ на нѣкой докторъ, колко пари имъ струва този докторъ, вие ще видите, че той е продалъ и ниви и волове, додѣто изкара синътъ му докторски титулъ. Но, дали е способенъ той да прѣхранва и себе си и сѣмейството си, което се е разорило, за да го поддържа; питайте ги! Азъ такива сѣмейства, за жалостъ, въ България съмъ ги видѣлъ много. Тѣй щото, отъ образование до образование има разлика. У насъ образованието трѣбва да върви паралелно съ културното развитие, съ индустрията, съ търговията. Когато нашиятъ гимназистъ излѣзе отъ гимназията, нека той самъ да се сравни съ онзи, който излиза изъ французкитѣ или английски гимназии и иде та се хване за машината и работи така, както у насъ работятъ проститѣ работници. Нашитѣ гимназисти това нѣма да го направятъ, а ще искатъ непрѣмънно служба да получатъ; ще искатъ да живѣятъ тѣй охолно, както живѣятъ ония, които стоятъ по-високо отъ него. Ето защо ни най-малко нѣма защо да се страхуваме отъ измѣнението на закона, защото самото положение на работитѣ у насъ го налага. Това трѣбва да е било положено въ основния законъ още съ самото му създаване и нѣмаше нужда по него да разискваме сега. Тѣй щото, по начало съмъ да се приеме законопроектътъ и да се прати на комисията и тамъ, ако намѣратъ за нужно, нѣкакви измѣнения да станатъ.

Д-ръ К. Милановъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ съмъ сжщо съгласенъ съ изказаното мнѣние отъ прѣдговорившитѣ оратори, които бѣха противъ този законопроектъ. Ще се съглася най-напрѣдъ и съ мнѣнието на г. Найча Цановъ, че основата на демократизма, че основата на единъ правиленъ държавенъ строй, на единъ строй, който отива къмъ прогресъ, лежи непрѣмънно въ образованието, защото, който не го разбира, той не може и да го защитава. Фактъ е, г-да, че не може единъ държавенъ хубавъ строй да се задържи, щомъ фактически

условията не сж подготвени, щомъ този народъ, за който е създаденъ, не е въ състояние да го защити. Дайте му най-голямата свобода, винаги ще я изгуби, защото не ще може да я разбира и да я пази. Дайте нашата конституция на едни диваци, тѣ ще я изгорятъ още на първия денъ. Но дайте я на хора, които я разбиратъ, които вслѣдствие на дълга борба сж я изработили, сж изработили единъ хубавъ държавенъ строй, където свободната воля на всѣки елементъ може да се прояви, и може да има значение въ държавното управление, тамъ ще видите, че по такъвъ начинъ постигнатъ строй, ще бѣде най-сериозно пазенъ, най-сериозно защищаванъ и разбираенъ, за което се изисква прѣди всичко образование. Ето защо и азъ съмъ на мнѣние, че въ демократическитѣ начала лежи възпитанието въ тия начала, и общото образование на народа, разбирането на тѣзи начала и строгото имъ защищаване, а пъкъ безъ развитие никой не ще бѣде въ състояние да ги защищава. Дайте каквато щете свобода, нѣма ли народъ, който да я разбира, той не може да я защищава и ще я изгуби. Азъ не съмъ съгласенъ, че въ основата на този законъ лежи принципътъ: какво щѣла да се даде възможностъ само на бѣднитѣ да се прѣвъзпитатъ, стига тѣ да сж способни. Азъ съмъ на мнѣние, че въ основата на този законъ лежи единъ принципъ, който е много грозенъ за тази маса, отъ която изискваме най-широко до една степенъ прѣвъзпитание, за да разбира своитѣ политически права, особено въ държавно отношение, и да ги прилага не само въ индустриално, не само въ економическо отношение, но и въ всичкитѣ функции на държавното управление, където, пакъ съмъ съгласенъ, че е необходима интелигентностъ на единъ работникъ, за да се повиши неговия трудъ, за да разбира работата, и за да може нѣщо повече да изработи. Че съ прокарването на този законъ, ние ще спрѣмъ тази срѣдна рѣка хорица да изпращатъ своитѣ дѣца въ училище, то е ясно, затуй даже тѣзи, които бѣха за законопроекта, направиха отбой, като слизаха къмъ третокласното образование и като казаха, че то трѣбва да бѣде безплатно, защото и сами видѣха, че въ основата на закона има една несправедливостъ, която спира възможността за стремлението на народа къмъ своето развитие, било политическо, било економическо или частно.

Г-да! Това мнѣние е вѣрно и азъ съжалявамъ, че не мога да кажа много повече отъ това, защото онова, което изложиха прѣдговорившитѣ, по най-ясенъ и положителенъ начинъ показва какви сж неудобствата на такъвъ законъ и какви сж лошитѣ послѣдствия, ако той се приложи. Вѣренъ е този възгледъ: че, непрѣмѣнно, ние ще дадемъ само образованието въ рѣцѣтъ на тѣзи, които сж най-богати, които иматъ материалната възможностъ да се образуватъ и съ това ще направимъ бюрократическа една класа, която само ще има възможностъ да сѣдне на държавната трапеза, а способнитѣ бѣдни ще бѣдатъ отстранени, защото безспоренъ е възгледътъ, че много

отъ ученицитѣ, които иматъ най-голяма способностъ и най-голямо желание да се развиятъ, не могатъ да направятъ това, защото много отъ тѣхъ сж бѣдни, защото тѣзи условия, въ които тѣ сж поставени да живѣятъ, не могатъ да се повдигнатъ, за да разполагатъ съ еднакви условия за проучване на своитѣ уроци и за прѣминаването въ по-горенъ класъ съ хубави балове; защото дѣтето, като се върне въ къщи, ще върши къщна работа и ще видите, че баща му е угасилъ свѣщъта, защото струва 10 пари. Тѣ сж факти, които навеждамъ за да покажа, че срѣдната рѣка хора и бѣдната класа, които и тѣй сж поставени лошаво економически, щомъ ги трупате съ още единъ семеръ, ще ги съсипеете.

Ламтението, наливътъ къмъ чиновничеството не може да се спрѣ съ затварянето на училищата; напротивъ, за да спрѣте това ламтене, вземѣте тѣзи мѣрки, които се прѣпорѣчваха отъ нѣкои прѣди менъ, опрѣдѣлѣте строгъ цензъ, хвърлѣте настрана това партизанско настояване да се назначи този или онзи, и вие ще имате що-годѣ помалкъкъ наливъ отъ чиновници, защото абсолютно не може да се достигне идеалното, но постепенно, постепенно ще се приближимъ при него, постепенно, постепенно ще изваждате рекрути за подобри чиновници, но по никой начинъ не е това началото за създаване умственъ пролетариатъ, именно, че голѣмия наливъ кандидати за чиновници е билъ послѣдствие, защото имало много ученици у насъ. Ако турите единъ строгъ цензъ, всѣки ще знае, че не е ли способенъ, трѣбва да се залови за друго занятие. Но не трѣбва да отричаме, че еднакво и тѣ иматъ право да вървятъ нагорѣ и ако видятъ, че не сж въ състояние да прѣминатъ тѣзи цензове, тѣ ще се повърнатъ сами безъ всѣ какво по-нататъшно законно прѣпятствие къмъ други занятия. Недѣйте взема, г-да, за основа и въ насъ постановлението на законитѣ въ другитѣ страни, защото тѣ сж поставени при съвършено други условия, защото тамъ частната инициатива е била достатъчно силна, за да развие населението, за да му даде що-годѣ умственъ багажъ; а у насъ е прѣдоставено всичко на Държавата, защото нѣмаме толкозъ интелигентни сили, щото да ги хвърлимъ въ частната инициатива, за да могатъ да подготвятъ населението, безъ да чакатъ държавна помощъ, защото и нашитѣ интелигентни сили сж принудени да се грижатъ за своята прѣхрана и нѣматъ свободно врѣме да се занимаватъ съ образованието на народа. Нѣма това да го отрѣча, защото ще бѣде прѣстѣпно. По-нататъкъ, г-да. Ако турите пъкъ прѣграда на този, именно, срѣдно богатъ елементъ къмъ училището, ще му отнемете възможността да се учи. Защото азъ виждамъ въ този законопроектъ само началото да се спрѣ на срѣдната рѣка хора да могатъ да изпращатъ дѣцата си въ училище, а да изпращатъ дѣцата си само богатитѣ и тѣзи отъ срѣдната и бѣдната класа, на които дѣцата могатъ да иматъ особени таланти. Но, вие ще направите

и друга грѣшка, ако полагате въпроса на това начало, че като земледѣлците плащатъ 10% върхнини, зарадъ туй трѣбва да се накаратъ другитѣ хора, които се учатъ, да плащатъ двойна такса. Не е върно, г-да. Защото, ако се турите на тая почва, работата е свършено друга, и вие първи ще я напуснете. И азъ ви питамъ, като е така, тогава какъ бѣхте по закона за окротоата? Тамъ трѣбваше да повдигнете сѣщия въпросъ, защото тамъ, именно, селянитѣ плащатъ на градоветѣ или на голѣмитѣ общини. Азъ ще стѣпя на сѣщата почва, както заключи г. Влайковъ, че за търговията, за пѣтипата и съобщенията и за администрацията плащатъ сѣ селянитѣ голѣми данѣци, а пѣкъ въ селото си нѣматъ единъ кехая даже, а сами изпълняватъ лично тая длѣжностъ. Недѣйте стѣпва на тая почва, защото не е твърда за васъ. А пѣкъ на селянина нѣма да му е мило, ако той се подготвя умствено, за да разбира своитѣ права. Още повече, г-да, вземѣте прѣдъ видъ и това, че не трѣбва да си противорѣчите въ началата, отъ които се рѣководите, за да прокарате нѣкои законоположения. Въ едно друго прѣдложение, въ единъ другъ законопроектъ, прѣдложенъ сѣщо отъ Министерството, ще видите, че за общинскитѣ училищни съвѣти се прокарва едно постановление, като се измѣнява стариятъ законъ и се поставя единъ по-слабичѣкъ цензъ, за избирание въ настоятелствата, и то е съ цѣль, щото лица 25-годишни и които сѣ по-грамотни да могатъ да попадатъ въ тѣхъ, за да се даде възможностъ на единъ по-грамотенъ елементъ да влѣзе въ настоятелствата. Приемете ли настоящия законъ, право ще отидете противъ онова стремление. Вие, г-да, нѣма да турите никога редъ у насъ, ако мислите да държите населението въ невѣжество. Ако имате съзнателни избиратели, нѣма да допуснатъ, както каза и г. Филиповъ, на тия, които знаятъ чуждъ езикъ, да ги взематъ и да ги експлоатиратъ. Ако може да разбира своитѣ права, той строго ще пази своитѣ интереси, а за да се постави на висотата, да разбира тия интереси, и възпитание е необходимо, и образование е необходимо. А този законопроектъ отива прѣмо противъ него. Ако разгледаме законопроекта отъ други начала, отъ економически начала, не само относящи се къмъ ония, които плащатъ данѣцитѣ, но и къмъ общото економическо повдигане на страната ни, ще видимъ, дали не трѣбва на насъ, като подготвяме индустрията сѣщеврѣменно да повдигнеме и въ умствено отношение и работнитѣ рѣцѣ, които ще влѣзатъ въ тая индустрия за достигането и повдигането на нашето общо економическо състояние? Да. Тѣзи нѣща трѣбва да вървятъ паралелно. Ако се поставимъ и на тая почва, казвамъ, пакъ ще видимъ, че този законопроектъ е прѣмо противорѣчивъ. Защото примѣритѣ, които се приведоха отъ г. Министъръ-Прѣдсѣдателя за двамата кройчи, че имъ се плащало по 12 л., иде да опровергае основния принципъ на този законопроектъ и доказва противното; тѣзи интелигентни работници

получаватъ повече, защото за да разбиратъ да кроятъ и да шиятъ по-добрѣ, трѣбва да иматъ извѣстна по-голѣма интелигентностъ, умѣтъ имъ да е по-развитъ, за да могатъ да схващатъ тия изкуства по-лесно и да ги приспособяватъ на мѣстото, дѣто работятъ. Значи, и тамъ се изисква интелигентностъ; значи, трѣбва да се даде потикъ къмъ народното образование и понеже зарадъ туй нѣмаме частна инициатива, то непрѣмѣнно Държавата трѣбва да се земе съ това. А економии да се направятъ отъ това, нѣма по никой начинъ да може, защото процентътъ на дѣцата, които ще се учатъ, съ това прѣтрупване ще се намали и, слѣдователно, ще се намали и числото на внесенитѣ такси и ще дойдемъ до сѣщата тая сума, която е била и досега. Слѣдователно, и отъ тази точка зрѣние не може да се защищава този законопроектъ. Ето защо съ това съдрано парцалче недѣйте кърпи единъ по-съдранъ човалъ. Прочее, недѣйте прави економии отъ това!

Колкото за примѣритѣ, които наведе г. Бобековъ, азъ мисля, че тѣ нѣматъ нищо общо съ условията и принципитѣ, които се развиха отъ г. Министра и отъ другитѣ г. г. прѣдговоривши, защото то се отнася до вътрѣшното уреждане на училищата, а не до тия принципи. Още повече, че никой не слага въпроса за образованието въ България съ тия два параграфа на законопроекта, но само то е едно малко прѣпятствие на образованието, поне споредъ нашето скромно разбиране. Ето защо азъ нѣма да продължавамъ повече, защото се изказахъ достатъчно и заявявамъ, че и азъ съмъ на мнѣние, че приемането на този законопроектъ ще бѣде доста врѣдително и ще гласувамъ противъ него.

Д. Христовъ: Азъ ще кажа нѣколко думи, защото врѣмето е напрѣдвало.

Азъ ще кажа още отсега, че напълно сподѣлямъ възгледитѣ, които сѣ прокарани въ законопроекта, по причинитѣ, първо, изложени въ неговитѣ мотиви и, второ, изказани краснорѣчиво отъ г. Кѣнчова. Смѣсва се твърдѣ много отъ прѣдговорившитѣ оратори едно много важно начало; смѣсва се свободата и демокрацията на нашето общество съ общото образование. Менѣ ми се струва, че нѣма нищо общо гимназиалното образование съ тая свобода, защото иначе, при други условия, менѣ ми се струва, че всички онѣзи, които защищаватъ това положение, ще се съгласятъ съ едно нѣщо, че нашитѣ училища, нашитѣ гимназии, фактически не даватъ онова образование, за което се говори, а напротивъ, тѣ иматъ повече спекулативна цѣль, и не създаватъ въ дѣйствителната смисълъ на думата една образована класа, а, напротивъ, създаватъ единъ бюрократически елементъ. Нѣщо повече, г-да. Ако е въпросътъ, че трѣбва да се задържи образованието съ този законопроектъ, ще кажа още и слѣдующето, че нашата учебна система, за която толкова много се говорѣше и се похваляваше като едно срѣдство, за да се повдигне уровенъ на образованието у насъ изобщо, тази учебна система по-

скоро докара онѣзи резултати, за които се говори. Тя изсмуква жизненитѣ сокове на населението, за което справедливо забѣлѣжи г. Министъръ-Прѣдсѣдателътъ, като ги прави непроизводителни, а тѣзи непроизводителни елементи въ нашето общество, менѣ ми се струва, сѣ най-опаснитѣ врагове на демократическитѣ и конституционни учреждения. Ето защо, ако този законопроектъ би прѣслѣдвалъ цѣльта да се ограничи това, менѣ ми се струва, че въ това отношение той ще принесе само полза, а не врѣда.

Истина ли е, че дѣйствително сега ще бѣде задържано правото или ще се възпрѣпятствува на ония родители, които искатъ да пращатъ своитѣ дѣца да се учатъ повече отъ три класа? Менѣ ми се струва, че и това не е вѣрно, защото обикновено отъ трети класъ нагорѣ постѣпватъ дѣцата повече отъ срѣдна рѣка и, ми се струва, че дѣцата на такива родители ще могатъ да издържатъ сравнително такива такси, каквито се прѣдвиждатъ въ законопроекта. Най-важното е, че тѣзи родители ще направятъ своята смѣтка по-рано: заслужава ли тѣхнитѣ дѣца да продължаватъ своето образование или не, и ако намиратъ, че тѣ заслужаватъ да се учатъ, не ще съмнѣние че ще плащатъ такситѣ, но ако намиратъ, че не заслужаватъ да продължаватъ учението си, тогава нѣма да плащатъ никакви такси.

Има и друго едно съображение, което ще изкажа, и което е много важно, особено за онѣзи, които се бориха противъ тоя законопроектъ и които казваха, че конституционната уредба въ нашата страна ще се накърни. Ще кажа слѣдующето съображение, което е твърдѣ важно: че не е билъ този интелигентенъ бюрократически елементъ, който е водилъ борбата сега и по-напрѣдъ, а това сѣ били онѣзи елементи, които сѣ излѣзли отъ срѣдата на нашето общество, именно, отъ еснафското търговското, земледѣлческото и пр. съсловия. Г-нъ Ризовъ, който приведе по-напрѣдъ примѣра съ Толстой и други, забрави да каже едно нѣщо, че въ най-голѣмата маса хора, които сѣ излѣзли отъ нашитѣ гимназии и Висшето училище, не само нѣма сѣнка отъ толстоевщина, но нѣма и сѣнка на солидни, поредъчни и сериозни хора, които да се справятъ съ живота. (Н. Цановъ: И ти си отъ тамъ излѣзълъ!) Недѣйте говори за отдѣлни случаи. Ето защо азъ мисля, че законопроектътъ не нарушава никакви принципи на демократизма, първо, и, второ, че тамъ има фискални цѣли, а именно, иска се да се докаратъ срѣдства, особено на общинитѣ, за да могатъ да поддържатъ училищата. И, слѣдователно, нѣмаме съществени причини, азъ поне не виждамъ съществени причини, за да се изкажа противъ него, напротивъ, нека се изпрати въ комисията и онѣзи подробни искания, които се направиха, тамъ ще се разгледатъ.

Ц. Таслаковъ: Г-да народни прѣдставители! Слѣдъ толкова говорене, не остава какво повече

да се каже. Едно нѣщо ми е драго, че въ редоветѣ на демократическата партия се забѣлѣжи едно демократическо нѣщо: тя доказа, че не прилича на казармена партия, а прилича, дѣйствително, на една разумна партия. Ето какъ тълкувамъ азъ това разногласие въ нейнитѣ редове, по приемането на този законопроектъ.

Колкото се отнася до закона, азъ не мога да го нарека бюрократически, защото едно мѣроприятие ще бѣде бюрократическо тогазъ, когато то стнема нѣкакво благо на болшинството, а пъкъ когато то дава извѣстни блага на болшинството, то не може да бѣде, освѣнтъ демократическо. Азъ намирамъ, че мѣрката, именно, която се взема, за да се плащатъ извѣстни такси въ гимназиитѣ, е мѣрка, съ която ще накараме богатитѣ да плащатъ. Така щото, това е въ полза на тая земледѣлческа маса, която е въ болшинство. Азъ мога да понитамъ, г-да земледѣлцитѣ да ми кажатъ, въ гимназиитѣ колко земледѣлчески синове има? Нека прослѣдимъ хубаво това и ще видимъ, че сѣ повече граждански и на богати хора, защото хората отъ срѣдна рѣка не могатъ да пратятъ синоветѣ си въ София, не могатъ да ги изпратятъ въ Габрово, Пловдивъ и не знамъ къдѣ. Та тѣ нѣма да плащатъ никакви такси, а ще ги плащатъ само богатитѣ. Ето защо азъ не съмъ по принципъ противъ този законъ, защото е демократически, и съгласенъ съмъ, когато дойде да се говори за трикласнитѣ училища, тамъ вече да бѣдемъ по-сѣщпи въ налагане на такситѣ, да ги намалимъ до минимумъ, защото, именно, тамъ ще се учатъ земледѣлческитѣ синове. Азъ не разбирамъ трикласни училища съ гимназиално образование, но искамъ въ трикласнитѣ училища да се прѣподава нѣщо професионално, нѣщо стопанско, такова, отъ което, като излѣзе ученикътъ, да може да си изкарва хлѣба, а не да чака на вратитѣ на депутати и министри за кора хлѣбъ — да стане чиновникъ.

Азъ тоже не мога да се съглася, че една страна ще бѣде щастлива тогава, когато университетанти хора ще ставатъ стражари; за съжаление е такава страна. Единъ човѣкъ за да стане университетантъ, ще разсине единъ капиталъ отъ 5.000 л., а който може да разполага съ 5.000 л. нѣма да дойде да стане стражаръ. Съ това ще докажемъ само едно, че тая страна е нещастна.

Наконецъ ще кажа, че ние за тоя законопроектъ не трѣбва да се впускаме толкова много, но трѣбва да размислимъ за единъ законопроектъ, чрѣзъ който да се тури прѣобразование въ срѣднитѣ училища, въ нашитѣ гимназии. Нашитѣ гимназии трѣбва да бѣдатъ по-малко; оттамъ трѣбва да търсимъ толкова сили, колкото ни сѣ нужни — само онова, що се нарича въ страната учено, като доктори, инжинери, адвокати, министри, офицери; да произвеждатъ толкова учени въ страната, колкото ни сѣ потрѣбни, защото, ако произвеждатъ повече, тѣ ще бѣдатъ врѣдителни, както за всѣка производителна стока е врѣдно, ако се произвежда

повече. Ето защо азъ ще гласувамъ по принципъ за този законъ, а пъкъ въ комисията ще си дамъ мнѣнието, щото, поне, за трикласнитѣ училища, за които прѣдполагамъ, че въ бъдеще ще иматъ друга система на прѣподаване, да бѣде таксата по-малка. Бихъ говорилъ нѣщо повече, но понеже е късно и станаха доста дебати, азъ спирамъ.

Прѣдсѣдательтъ: Часътъ е 8, г-да. Има само още двама записани да говорятъ. (Гласове: Да ги изслушаме!)

Г-нъ Станчевъ има думата.

П. Станчевъ: Азъ прѣдлагамъ да се гласува.

Д. Петковъ: Азъ ще кажа твърдѣ малко. Едни приятели се изказаха върху почвата на демократизацията, а други — върху чисто учебната страна. Менѣ ми се струва, че направихме твърдѣ дълъгъ разговоръ върху този законопроектъ, който се състои само отъ три члена. Менѣ е чудно, какъ се явява такова едно прѣдложение отъ днешното Правителство, което се състои отъ демократически и прогресивни елементи. Не очаквахъ, то да създава нѣща, които иматъ само едно начало: пари, пари и пари; увеличение на таксата на 20, 40 и 80 л. Право да ви кажа, съ каквито очи и да гледате на насъ, реакционери ли ни наричатъ, тирани ли, въ този случай азъ ще се съглася съ крайната лѣвица, която изказа нѣкои възгледи доста справедливи. Не бихъ казалъ, че съмъ по принципъ за закона, защото въ този законъ не виждамъ никакъвъ принципъ: това е едно прѣдложение за увеличение на таксата. Но, ако г. Министърътъ изкажеше нѣкаква надежда, че биха могли тѣзи такси да се намалятъ въ комисията, азъ бихъ далъ съгласието си да се приеме и да извадимъ г. Министра отъ туй положение. Вие искате г. Министърътъ да оттегли този законопроектъ, а г. Министърътъ заявява, че не желае да го оттегли. Наопаки, той заявява, че азъ го поддържамъ, защото имамъ свои съображения. Какви му сж съображенията, азъ не знамъ. Азъ бихъ повече поддържалъ Правителството, ако излѣзе съ единъ проектъ открито да каже, каква е цѣльта: да съкрати гимназитѣ, да отвори професионални училища, каквото съществува въ чл. 9 въ програмата на прогресивно-либералната партия, тогава да. Това нѣщо бихъ поддържалъ. Но, така прѣдставено едно прѣдложение, само съ цѣль да се увеличи таксата на ученицитѣ, това е едно искане просто на пари, и желание отъ една страна, да се затворятъ вратитѣ за по-голѣмата частъ отъ ученицитѣ и, отъ друга страна, както много справедливо опрѣдѣли г. Влайковъ, Правителството да изтегли нѣкои пари за бюджета. Ако е тая цѣльта и ако Правителството кажеше открито, че има наистина нѣйдѣ известни дупки, които трѣбва да подпълни, тогава е друго нѣщо, щѣхме да го приемемъ и можеше да не ставатъ толкова дълги разговори, защото едната страна почива на спра-

ведлива, на идеална почва, а другитѣ пъкъ, както виждате, искатъ да отърватъ Правителството отъ туй положение и готови сж да го приематъ, макаръ сами да съзнаватъ, че тукъ има известно прѣкаляване. Азъ мисля, че за да излѣземъ отъ туй положение, можемъ да вкараме този проектъ въ комисията и тамъ, най-послѣ, вижте, поправѣте го. И, ако Правителството се не съгласява на известно намаление на тѣзи такси, тогава и азъ ще бѣда противъ, защото азъ съмъ противъ увеличението на такситѣ. Другъ принципъ нѣма въ тоя законопроектъ, освѣнъ таксата — пари, пари и пари; и тритѣ члена казватъ това — искатъ увеличение на таксата. Щомъ е така, азъ го казвамъ, че съмъ противъ увеличението на тѣзи такси. Ако болшинството иска да вкара въ комисията проекта, най-сетнѣ, вкарайте го, обсъждѣте го тамъ и, ако мислите, че може да се направи нѣщо, направѣте го. И азъ съмъ отъ ония, които не сж за увеличение на такситѣ. Повече да говоря, г-да, и да разправамъ тия нѣща, по които говориха другитѣ, ще бѣде излишно и отекчително.

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: За да ви прѣдставя ясно принципа, ще ви приведа други учреждения. Прѣдставѣте си, че тукъ се прѣпираатъ за другъ въпросъ, за правосѣдие. Явява се една партия и говори, че трѣбва да се обира цѣлиятъ народъ и най-много сиромаситѣ селяни, за да се поддържа правосѣдието, както и образованието висше и срѣдне у насъ. А други казватъ, че трѣбва една частъ да плащатъ онѣзи, които ходятъ въ сѣдилища и второ, които сж сиромаси да взематъ свидѣтелства и да не плащатъ марки и такси. Кое е по-демократическо — онова ли, което обира цѣлата маса и поддържа сѣдилищата, или онова, което иска богатитѣ хора да плащатъ маркитѣ? Кое е по-справедливо? И кажете ми не е ли същото съ училищата? Народнитѣ училища се поддържатъ една частъ отъ хазната, или по-добрѣ, всецѣло отъ народа. Иде въпросъ за гимназитѣ. И вамъ ви говорятъ, че трѣбва да участвуватъ въ разноскитѣ имъ онѣзи, които получаватъ услуги отъ тѣхъ, както трѣбва да плащатъ онѣзи, които получаватъ услуги отъ сѣдилищата. Не е ли това право? Трѣбва ли да обираме онѣзи, които не ходятъ въ сѣдилищата, зарадъ онѣзи, които отиватъ всѣки день въ тѣхъ? Кои ходятъ въ сѣдилищата? Нали ще ходятъ най-много лихваритѣ, които иматъ по десетъ дѣла на день? Нѣкой си народилъ 10 дѣца и мисли, че голѣмъ мурафетъ е направилъ, па и иска въ всички учебни заведения даромъ да ги учимъ. Въ дадения случай разноскитѣ за поддържането на срѣднитѣ училища ще легнатъ върху ония, които не си пращатъ дѣцата въ тѣхъ, макаръ, че и сега тѣ ще плащатъ за сѣщата цѣль. Ето защо азъ считамъ, че моя принципъ е по-правилень, да не слагаме всичката тежестъ за поддържане на срѣднитѣ училища на цѣлия народъ, на селянитѣ, а да падне частъ на ония, които си пращатъ тамъ

дѣцата. 360.000 л. се плащатъ за Софийската гимназия. Мислите ли, че ако туримъ такса ще дойдатъ 360.000 л. въ София? Нѣма и 60.000 л.; 300.000 л. ще се плащатъ пакъ отъ бѣлодрешковците; гражданитѣ ще плащатъ най-много 60.000 л. И вие ми казвате, че това е несправедливо, обиръ на народа, когото не пропущаме да влѣзе въ училищата. Вамъ ви казватъ, че сиромашитѣ е пуснатъ да влѣзе, ако е способенъ; ако не е способенъ, не трѣбва да се пуска нито сиромашитѣ, нито богатитѣ — то е цѣльта на настоящия законопроектъ.

А. Франгя: Моля, една дума.

Прѣдсѣдательтъ: Дебатитѣ сж свършени. Часътъ е 8. Или трѣбва да отложимъ разискванията за понедѣлникъ, или трѣбва $\frac{2}{3}$ да гласуватъ, за да се продължи засѣданието. (А. Франгя: Двѣ думи ще кажа!) Не мога да ви дамъ думата.

Ще туря на гласуване, ако гласуватъ $\frac{2}{3}$, до 12 часътъ да карае. (А Франгя: Много кратъкъ ще бѣда; послѣденъ съмъ!) Не може, г-нъ Франгя.

Турямъ на гласуване. Моля ония г. г. прѣдставители, които сж за продължаване на дебатитѣ,

да вдигнатъ рѣка. (Нѣколцина вдигатъ.) Събранието не приема. (А. Франгя: Само за една дума!) Не може. Има правилникъ. Ако Събранието иска, нека да продължава.

Турямъ на гласуване прѣдложението да се прати законопроектътъ въ комисията. Моля ония, които сж за това прѣдложение, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Съ това се свършва дневния редъ. Засѣдание ще имаме въ понедѣлникъ.

На дневенъ редъ ще бѣде: трето четене на двата законопроекта, които днесъ се прочетоха на второ четене; първо четене на разни законопроекти и отговоръ на запитвания.

Н. Цановъ: Моля да се тури на дневенъ редъ и внесенія законопроектъ на първо четене.

Прѣдсѣдательтъ: Като се напечати, ще се тури на дневенъ редъ.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. и 7 м. вечеръта.)

Прѣдсѣдатель: **И. Гешовъ.**

Подпрѣдсѣдатели: { **В. Кжичовъ.**
А. Краевъ.

Секретари: { **А. Урумовъ.**
Н. Кормановъ.
Д-ръ А. Ходжевъ.
В. Димчевъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: **Т. Гължбовъ.**